

Polish journal of science

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

№31 (2020)

VOL. 2

ISSN 3353-2389

Polish journal of science:

- has been founded by a council of scientists, with the aim of helping the knowledge and scientific achievements to contribute to the world.
- articles published in the journal are placed additionally within the journal in international indexes and libraries.
- is a free access to the electronic archive of the journal, as well as to published articles.
- before publication, the articles pass through a rigorous selection and peer review, in order to preserve the scientific foundation of information.

Editor in chief – J an Kamiński, Kozminski University

Secretary – Mateusz Kowalczyk

Agata Żurawska – University of Warsaw, Poland

Jakub Walisiewicz – University of Lodz, Poland

Paula Bronisz – University of Wrocław, Poland

Barbara Lewczuk – Poznan University of Technology, Poland

Andrzej Janowiak – AGH University of Science and Technology, Poland

Frankie Imbriano – University of Milan, Italy

Taylor Jonson – Indiana University Bloomington, USA

Remi Tognetti – Ecole Normale Supérieure de Cachan, France

Bjørn Evertsen – Harstad University College, Norway

Nathalie Westerlund – Umea University, Sweden

Thea Huszti – Aalborg University, Denmark

Aubergine Cloez – Université de Montpellier, France

Eva Maria Bates – University of Navarra, Spain

Enda Baciú – Vienna University of Technology, Austria

Also in the work of the editorial board are involved independent experts

1000 copies

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

Wojciecha Górskiego 9, Warszawa, Poland, 00-033

email: editor@poljs.com

site: <http://www.poljs.com>

CONTENT

ECONOMIC SCIENCES

**Nepochatenko O., Bechko P.,
Barabash L., Shumylo T.**

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF TAX FAIRNESS 3

Bechko P., Nagornaya Ju.

STATE REGULATION OF TAX INCENTIVES OF
AGRICULTURAL INDUSTRIES 8

Bechko P., Kolotukha Serhii, Kobylianskyi M.

REGULATORY MECHANISMS OF CREDIT RELATIONS
DEVELOPMENT IN THE AGRICULTURAL SPHERE 13

Bisakaeva A.

DAMPING FUNCTION OF HOUSEHOLD FINANCES 17

**Becko P., Bondarenko N.,
Vlasyuk S., Becko V., Nagorna Y.**

OUTPUT TAX CHECKS AS A REFLECTION OF THE
MODIFICATION RELATIONS BETWEEN TAX
AUTHORITIES AND TAXPAYERS 20

Demchyshak N., Klek A.

USE OF CROWD TECHNOLOGIES IN FUNDING
INNOVATIVE PROJECTS OF THE ENTERPRISES IN
UKRAINE 25

Velychko V., Grytskov E., Achckasov A.

ALGORITHM OF IMPLEMENTATION OF STRATEGY OF
FORMATION AND USE OF CORPORATE SOCIAL
RESPONSIBILITY OF CONSTRUCTION ENTERPRISES .. 31

Osipova A.

AGRO INSURANCE AS A COMPONENT OF STATE
SUPPORT OF AGRICULTURAL PRODUCTION 35

Samborskaya V.

PROSPECTS FOR TOURISM DEVELOPMENT IN THE
BALTIC SEA REGION ON THE EXAMPLE OF COASTAL
REGIONS OF SWEDEN..... 40

HISTORICAL SCIENCES

Alekseeva S.

HISTORY OF DEVELOPMENT AND FEATURES OF THE
REINDEER HUSBANDRY OF THE EVENS OF YAKUTIA. 46

JURIDICAL SCIENCES

Meshcheryakova A.

THE LEGAL CONSTRUCTION OF THE "SECULAR STATE"
IN THE LEGISLATION OF THE RUSSIAN FEDERATION 50

ECONOMIC SCIENCES

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СПРАВЕДЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ

Непочатенко О.О.

доктор економічних наук, професор

Бечко П.К.

кандидат економічних наук, професор

Барабаш Л.В.

кандидат економічних наук, доцент

Шумило Т.В.

Аспірант, Уманський національний університет садівництва

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF TAX FAIRNESS

Nepochatenko O.

Doctor of Economics, Professor

Bechko P.

Ph. D. (in Economics), Professor

Barabash L.

Ph. D. (in Economics), Associate Professor

Shumylo T.

Postgraduate, Uman National University of Horticulture

Анотація

Функціонування сучасних податкових систем вимагає активізації такого принципу оподаткування, як справедливість. Означений ще А. Смітом наприкінці XVIII століття, його значення у сучасному економічному суспільстві зростає з кожним роком. Однак на практиці у вітчизняній податковій системі справедливості реалізовується виключно в оподаткуванні доходів фізичних осіб, хоча результати носять скоріше прикладний характер. Відтак постає об'єктивна необхідність надання принципу справедливості реальних характеристик.

Abstract

The functioning of modern tax systems requires the activation of such a principle of taxation as justice. Marked by A. Smith in the progress of the XVIII century, its importance in modern economic society is growing every year. However, in practice in the domestic tax system, justice is realized exclusively in the taxation of personal income, if the results are rather applied. Indentation creates an objective need to provide the principles of fairness of real characteristics.

Ключові слова: справедливість, податкова пільга, податок на доходи фізичних осіб, податкова система, прогресивне оподаткування.

Keywords: justice, tax relief, personal income tax, tax system, progressive taxation

В останні десятиліття передумовою пошуку нових підходів і методів зі створення стабільної податкової системи й організації управління нею є перебудова вітчизняних політичних, правових, соціальних і економічних інституцій. При цьому основна вимога, що є ключовою у формуванні податкової політики держави, полягає у її відповідності пріоритетним фундаментальним принципам реалізації – справедливості й ефективності. Водночас варто зауважити, що ринкові умови господарювання спонукали до підвищення ролі податків, як джерела, здатного забезпечити фінансування державних витрат. А це, в свою чергу, спровокувало процес удосконалення загальних принципів оподаткування, основним з яких є справедливість оподаткування.

Вперше теоретично справедливість оподаткування була обґрунтована А. Смітом у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.). Саме в ній були сформульовані та науково обґрунтовані положення принципів оподаткування,

які стали фундаментом засад сучасного оподаткування [1].

Наразі, зі зміною умов господарювання та державних устроїв, маємо цілу низку критеріальних цілей оподаткування, однак найсуттєвішим був і залишається принцип справедливості і рівності, сформульований А. Смітом, згідно якого платники податків є матеріальними учасниками фінансування потреб держави пропорційно суми отримуваних ними доходів.

За умов динамічного розвитку фінансової науки, зокрема у сфері оподаткування, проблема формування справедливого оподаткування в податковій сфері залишається однією з найдискусійніших і малодосліджених. І це далеко не випадково, оскільки сама категорія «справедливість» характеризується високим ступенем невизначеності, зумовленої варіативністю різних підходів щодо її сутності та змісту. І наразі жодній із країн, зокрема і тих, що функціонують на ринкових умовах господарювання, не вдалося створити таку податкову систему,

за якої принцип справедливості був би її фундаментальною основою. Тому побудова справедливої податкової системи є найважливішою метою будь-якої держави і суспільства.

Починаючи з кінця XX століття і понині у теоретичному визначенні «справедливості оподаткування» переважають західні ліберальні концепції. В їх основу покладено принцип свободи кожного конкретного індивіда над будь-якими соціальними благами. Варто згадати, що у XX столітті у книзі «Наука про фінанси» німецького економіста А. Вагнера принципи оподаткування були уточнені, доповнені та сформовані у загальну систему. Також у ній було наголошено, що при оподаткуванні держава повинна проявляти не лише фіскальну, але й соціально - політичну мету, пом'якшувати нерівність, впливати певним чином на розподіл благ і доходів [2].

Вагомий внесок у теорію справедливості оподаткування, відповідно до сучасних умов, внесли Джон Роулз [3] і Роберт Нозік [4], якими була розроблена теорія справедливості. Аналіз теоретичних обґрунтувань теорії справедливості свідчить, що обидва названі автори теоретичне обґрунтування цієї категорії розглядали з позиції ліберального полюса західної філософської думки. Запропоновані ними ідеї свідчать про те, що справедливість – це чеснота суспільних інституцій, де кожен індивід має рівні права щодо основних свобод, сумісних зі свободами інших індивідів, які складають конкретне суспільство. Для досягнення цієї чесноти необхідне висхідне положення, в якому індивіди, не будучи обізнаними ні про які свої індивідуальні особливості, можливості та становище, беззастережно виберуть принцип справедливості [3, 4]. З огляду на це, найважливішим завданням економічної науки та практики є ретельний аналіз існуючого рівня відповідності чинної в країні системи оподаткування принципам справедливості та рівності.

Дослідження такої складної морально-філософської і політико-правової категорії, як справедливість оподаткування, на сучасному етапі економічного розвитку суспільства набуває особливої актуальності, оскільки радикальний вплив економічної науки на всі сфери людського життя все більше змушує дотримуватися основ моралі. З розвитком сучасної економічної теорії роль категорії «справедливість оподаткування» ускладнюється внаслідок унеможливлення встановити конкретні критерії справедливого оподаткування, оскільки вони певною мірою залежать від окремих конкретних чинників, зокрема:

- історичної епохи, в якій функціонує податкова система;
- економічного устрою суспільства;
- соціального та правового статусу платників податків.

Ступінь справедливості неможливо виміряти та встановити певний «еталон справедливості». Проте економічна наука та практика побудови податкових систем нині мають доволі багато напрацювань, що стосуються теоретичного обґрунтування сутності справедливості в оподаткуванні.

Особливу значущість для економічного дослідження даної проблеми представляють погляди лауреата Нобелівської премії 1998 р. Амартія Сена, який наголошує, що перш ніж розглядати еволюцію поняття «справедливість оподаткування» в економічній науці, необхідно визначитися з самим поняттям «справедливості», сліди якого можна відшукати в політичних, правових, економічних, соціальних, моральних аспектах життя людини та суспільства, починаючи з класичних уявлень про неї і до сучасних теорій, що пропонують цілком конкретні концепції справедливості. Кожен економіст, який намагається пролити світло на проблему справедливості в рамках свого дослідження, неминуче перетинає межі філософії, оскільки поняття про справедливість і її обґрунтування є одним з головних предметів роздумів філософів всіх часів [5].

З огляду на вищевказане, вважаємо, що справедливість оподаткування включає, перш за все, рівномірність, яка виражається в рівності суб'єктів в розподілі податкового тягара. За цих умов домінують два основних підходи – еквівалентність і платоспроможність, кожен з яких по-своєму інтерпретує рівність або з позиції отриманих вигод, або з точки зору наявних можливостей.

Ідея справедливого оподаткування по-різному трактувалася та сприймалася різними авторами різних епох. І якщо підвести підсумок досліджень справедливості в оподаткуванні, то можна виокремити проблеми, вирішення яких дасть змогу оцінити рівність оподаткування, застосовуючи методи розподілу податків: рівномірне, пропорційне, прогресивне оподаткування, неоподатковуваний мінімум, а також джерела податків (дохід і капітал).

Слід зауважити на вагомому внеску українських вчених у дослідження категорії «справедливість оподаткування». Зокрема, Л. Сідельниковою і О. Найдено теоретично обґрунтовано підходи, що дають можливість на практиці якщо не повною мірою втілити, то принаймні наблизити вбудованість цього принципу при моделюванні оптимальних параметрів податкової системи, що дало змогу як теоретично, так і практично сприймати його платниками податків, враховуючи їх вигоду та платоспроможність [6].

Теоретично вигода при справедливому оподаткуванні передбачає наявність певного відповідного рівня оподаткування, яку отримує платник податків від держави. Тобто, більше сплачувати податків повинен той платник податків, який отримує більше від держави тих чи інших суспільних благ. За таких умов підстава платоспроможності передбачає, що, при встановленні розміру окремо взятого податку, слід виходити з можливості платника податків його сплачувати. Відповідно до цього виникає необхідність дотримуватися рівності платників при сплаті ними податків: платники, що перебувають в рівному економічному становищі, повинні знаходитися і в рівній податковій позиції. Платник податків, який має великі доходи, повинен їх сплачувати більше. Природно, що дотримання цих двох підходів є складним процесом, оскільки вирішення

проблеми справедливості за сучасної системи оподаткування ускладнюється тим, що при формуванні та вдосконаленні податкових систем не завжди враховується велика кількість інших умов і обставин. Дані підходи (вигоди платника податків та його платоспроможність) відповідно до принципу справедливості в оподаткуванні базуються виключно на економічних інтересах двох сторін податкових правовідносин.

Разом з тим, під час характеристики принципу справедливості важливо дотримуватися ще одного підходу – правового, сутність якого полягає в дотриманні у процесі оподаткування балансу прав і обов'язків платників податків і держави при захисті своїх інтересів. З огляду на це, справедливість податкової системи залежить також і від того, наскільки справедливо встановлений у податковому законодавстві порядок обчислення та сплати податків і зборів, що повинен забезпечувати загальний характер оподаткування і рівність усіх платників податків перед законом. Тобто держава, в особі її контролюючих органів, з одного боку, і платники податків, з іншого боку, повинні мати рівні права та можливості при захисті своїх інтересів. Одночасно всі платники податків повинні бути рівними перед законом, несучи фінансову відповідальність залежно від ступеня провини у скоєних податкових правопорушеннях.

Аналіз чинного вітчизняного податкового законодавства свідчить, що справедливість в оподаткуванні наразі представлена переважно через систему податкових пільг, яким притаманна низка недоліків. Як наслідок – значні втрати бюджету, зумовлені не виваженістю підходів і цілей оподаткування. Також слід наголосити, що особливістю вітчизняної системи податкових пільг є відсутність у Податковому кодексі України чіткого визначення сутності цієї категорії. Зокрема, статтею 30 Податкового кодексу України наведено наступне визначення податкових пільг: «... передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі [7]. Тож, незважаючи на тривалий період існування цієї дефініції, більшість вітчизняних вчених, що займаються проблемами оподаткування, визнають її недостатньою для повної ідентифікації податкових пільг, а це, в свою чергу, створює не лише теоретичні колізії оподаткування, а й негативно впливає на податкову практику.

Звертаючи увагу на вітчизняну податкову систему, слід зауважити, що справедливість оподаткування найчіткіше проявляється при оподаткуванні доходів і майна фізичних осіб. Однак і тут, під час аналізу оподаткування доходів і майна фізичних осіб з позиції платоспроможності, в першу чергу, виникає питання про те, чи справедливим є той факт, що сума податку має бути пропорційною рівню добробуту платника податків? Чи, можливо, вона повинна збільшуватися в міру зростання його доходів і майна? Тому важливо підкреслити, що відповідь на це питання теоретики фінансової науки

почали шукати безпосередньо з запровадженням прибуткового оподаткування населення, оскільки саме воно є індикатором забезпечення справедливості в оподаткуванні. Разом з тим, діюча в країнах ЄС, США, Японії, а також в деяких інших економічно розвинених країнах практика оподаткування доходів фізичних осіб свідчить про застосування ними прогресивної шкали. Відтак дискусії про те, яке оподаткування доходів більш справедливе – пропорційне чи прогресивне – триває донині.

На думку прихильників прогресивного оподаткування, саме така шкала забезпечує дотримання принципу справедливості, оскільки громадяни з більшим рівнем доходів сплачують і більші суми податку. Водночас вилучення частини доходів населення при застосуванні пропорційного способу призводить до порушення принципу справедливості. Це відбувається з трьох причин. По-перше, кошти, що залишаються після сплати податку фізичною особою, повинні забезпечувати можливість здійснювати витрати, необхідні для підтримки мінімального рівня життя як для самого платника, так і для членів його родини (а це витрати, пов'язані з харчуванням, проживанням, освітою, культурою й охороною здоров'я). Оскільки ці витрати однакові для всіх платників податків, то в умовах пропорційної шкали прибуткового оподаткування частка податкових платежів, що залишилися в сумі доходів малозабезпечених верств населення є вищою, ніж у більш забезпечених.

По-друге, в сучасних податкових системах передбачено, що населення, крім індивідуального прибуткового податку, сплачує і низку інших, серед яких основну частку займають платежі, що формуються на основі пропорційної ставки оподаткування. Йдеться, перш за все, про такі непрямі податки на споживання, як ПДВ і акцизи. Вони у вигляді надбавки включаються до ціни споживчих товарів і де-факто сплачуються населенням за рахунок доходів. При цьому розмір цих двох податків (ПДВ і акцизи) практично у всіх розвинених країнах або дорівнюють, або перевищують суму сплачуваного населенням прибуткового податку. Відтак прогресія в індивідуальному прибутковому оподаткуванні фактично згладжується регресією при сплаті податків на споживання.

По-третє, на користь прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб, як найбільш справедливого, свідчить та обставина, що матеріально забезпеченіший платник податків, зокрема і той, хто володіє власністю в більших розмірах, потребує вагомішого захисту приватної власності, забезпечення цілісності та недоторканності майна. Тому цілком логічно, що такі платники повинні вносити на користь держави більшу частку своїх доходів, що може бути досягнуто тільки при запровадженні прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб.

Як відомо, в Україні Законом «Про оподаткування доходів фізичних осіб» (2004 р.) і Податковим кодексом України, який набрав чинності з 01.01.2011 р., встановлена єдина шкала ставок по-

датку на доходи фізичних осіб. Тож з позиції платоспроможності охарактеризувати цей податок як справедливий неможливо. Таким чином, можна констатувати, що у вітчизняній податковій системі в умовах пропорційного оподаткування доходів фізичних осіб фактично має місце чітко виражений регресивний характер: особи з високим рівнем доходу витрачають меншу частку на сплату податків і, відповідно, у малозабезпечених верств населення вища частка податків, що сплачуються в загальній сумі їхніх прибутків.

З огляду на вищевказане, вітчизняну систему оподаткування доходів фізичних осіб не можна назвати справедливою, навіть у порівнянні з більшістю розвинених країн, якщо виходити з ролі податків з населення у формуванні дохідної частини бюджетів та їх частки у ВВП. Адже в Україні частка найбільш бюджетоутворюючого податку з населення – податку на доходи фізичних осіб – в останні роки становила від 4,5 % у 2011 р. до 6,2% ВВП в 2017 р. [8]. А це істотно нижчий показник, ніж у багатьох інших країнах. Адже у США, наприклад, ця частка доходить майже до 10 % [9], у країнах Євро-союзу коливається в межах від 8 до 10% до ВВП [10]. Певною мірою це пояснюється вищим рівнем життя населення в економічно розвинених країнах. Але все ж вирішальну роль тут відіграє інший фактор – превалювання у практиці світового оподаткування прогресивної шкали оподаткування доходів населення. При цьому у наведених країнах провідна роль прибуткового податку забезпечується за рахунок оподаткування найбільш забезпеченої частини населення.

У вітчизняній податковій системі податок на доходи фізичних осіб – це податок на бідних. І пов'язано це не тільки з єдиною ставкою оподаткування доходів як малозабезпечених, так і заможних громадян. Важливими чинниками, що дають змогу зробити подібний висновок, є наступні обставини: основним джерелом високих і надвисоких доходів фізичних осіб у всьому світі, зокрема і в Україні, є не заробітна плата, оподатковувана у вітчизняній податковій системі за ставкою в 18%, а зовсім інші надходження. Це, перш за все, надходження у вигляді дивідендів, роялті, які, відповідно до чинного законодавства, не оподатковуються зовсім, або оподатковуються за нижчими ставками. Зокрема, відповідно до п. 165.1.18 Податкового кодексу України, не оподатковуються доходи фізичних осіб у вигляді дивідендів, нарахованих у вигляді акцій (часток, паїв) емітованих юридичною особою - резидентом за умови, що таке нарахування не змінює часток участі всіх акціонерів (власників) у статутному капіталі емітента та в результаті якого збільшується статутний капітал емітента на сукупну номінальну вартість нарахованих дивідендів [11].

Відповідно до статті 167.5.2. Податкового кодексу України, дивіденди по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами - платниками податку на прибуток підприємств (крім доходів по акціях та / або інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування)

оподатковуються за ставкою 5%. І, свідчить статистика, «не зарплатні доходи» в Україні отримують виключно заможні громадяни [11].

З огляду на висвітлене, стає зрозумілим, що за такої системи оподаткування доходів фізичних осіб переважна частка даного податку надходить до бюджетної системи країни від малозабезпеченої частини населення. При цьому в більшості економічно розвинених країнах ставки оподаткування доходів фізичних осіб встановлені таким чином, що з трудових доходів податків вилучається істотно менше, ніж з доходів від спадщини, володіння і реалізації майна, ренти. Крім того, слід мати на увазі, що в умовах відсутності у вітчизняній податковій системі неоподатковуваного мінімального доходу платниками податок на доходи фізичних осіб є все працездатне населення країни. А при діючій пенсійній системі, системі податкових відрахувань і податкових ставок означений податок справляється навіть з доходів, які нижчі за прожитковий мінімум. Все це також характеризує вітчизняну систему оподаткування доходів фізичних осіб як недостатньо справедливую.

Саме тому наразі актуальним залишається аналіз ступеня справедливості оподаткування фізичних осіб з позиції платоспроможності та використання податкових пільг. Дійсно, при наданні пільг окремим категоріям платників податків вони сплачують меншу суму податку в порівнянні з іншими платниками, які перебувають в аналогічній податковій ситуації, але без застосування пільг. Тож створюються такі умови, коли сума податку, що стягується з платника, який отримав податкову пільгу, не відповідає величині отриманого ним доходу, що є одним із протиріччя принципу справедливості.

Спираючись на наведене вище, актуалізується питання справедливості з наступного ракурсу: на яких умовах податкової системи та яку суму податку повинні сплачувати платники податків з однаковою сумою доходу, які перебувають у непорівнянних економічних, соціальних та інших умовах? На наш погляд, справедливою є тільки та податкова система, за умовами функціонування якої після виплати податків скорочується нерівність у економічному становищі платників податків. При цьому податкові пільги слугують виключно регулюючим механізмом, за допомогою якого держава може впливати на економічне становище платників після сплати податку та враховувати їхні різні умови й обставини життя та діяльності. зокрема, виключно за допомогою податкових пільг держава може врахувати чисельний склад сім'ї платника податку, понесені ним додаткові витрати на будівництво та ремонт житла, стан здоров'я та працездатності й інші чинники. Тож податкові пільги не лише не суперечать принципу справедливості в оподаткуванні, а й наповнюють його новим змістом. Відтак наявність податкових пільг слід розцінювати як одну з найважливіших ознак справедливої податкової системи. Проте слід пам'ятати, що потреба в податкових пільгах викликана в першу чергу не необхідністю

забезпечення справедливості в оподаткуванні, а цілковитим спрямуванням.

Значно складніше, практично неможливо, здійснити аналіз відповідності діючої податкової системи принципу вигоди платника податків. На перший погляд здається, що всі платники податків отримують замість сплачених податків приблизно рівний обсяг державних послуг у вигляді безкоштовної освіти, медичного обслуговування, захисту права власності, умов життя й інших послуг. Проте поглиблене дослідження цієї проблеми свідчить, що застосування даного принципу на практиці можливе виключно за умови персоніфікації платника. Тож цілком логічно, що за аналогічним принципом має будуватися і система оподаткування: сума податку для кожного платника повинна наближатися до вартості отриманих ним суспільних благ.

Однак дотримання цього принципу на практиці ускладнюється тим, що платники податків різняться не тільки за рівнем отримуваних ними доходів і сплачених податків, а й за складом сім'ї, віком, рівнем освіченості та багатьма іншими ознаками. Наприклад, платники податків, що знаходяться близько-рівній податковій позиції, можуть мати абсолютно різний склад сім'ї. І платник податків, який має на утриманні трьох неповнолітніх дітей, отримує від держави послуг у вигляді безкоштовної освіти й охорони здоров'я в три рази більше, ніж платник, який має одну дитину. З іншого боку, платники податків пенсійного та передпенсійного віку, як правило, мають нижчі доходи, ніж особи в працездатному віці. Разом з тим, люди похилого віку значно частіше вдаються до послуг державної охорони здоров'я, а тому, відповідно до принципу вигоди, повинні платити і більшу суму податків. Загальновідомо, що витрати держави на дотримання правопорядку у великих містах і мегаполісах з розрахунку на одного платника податків істотно вищі, ніж у сільській місцевості.

Важливо підкреслити, що найважливішою метою функціонування економічно розвиненої держави є підтримка малозабезпечених громадян, непрацездатних осіб, багатодітних сімей та інших подібних категорій населення. І забезпечити її досягнення можливо, перш за все, шляхом перерозподілу доходів за допомогою податкової системи. Однак застосувати на практиці принцип вигод для побудови справедливої податкової системи як в цілому, так і для окремого податку, практично неможливо. Проте означений підхід можна застосувати, з окремими застереженнями, виключно в частині податків, що мають цільовий характер.

Не можна з повною відповідальністю також стверджувати, що платники податків наділені рівними можливостями при захисті своїх інтересів. На даний час однаковою відповідальністю за порушення податкового законодавства несуть як особи, які злісно ухиляються від сплати податків, так і ті, які допустили порушення в результаті помилки або з неосторожності. У вітчизняному законодавстві передбачена відповідна фінансова, адміністративна або кримінальна відповідальність платників податків -

фізичних осіб за порушення податкового законодавства. Тим часом, пряма відповідальність працівників податкових і митних органів за їх неправомірні дії, що призвели до збитків або упущеної вигоди платника податків, законодавством не передбачена. Тобто, відповідно до законодавства України, вони не несуть персональної відповідальності за порушення. Уся відповідальність покладається виключно на державу, яка зобов'язана відшкодувати платникові податків завдані збитки з бюджету.

Також навряд чи можна визнати відповідним принципу справедливості передбачений в у вітчизняному податковому законодавстві порядок досудового (безперечного) стягнення з платників податків - індивідуальних підприємців сум податків, пені і штрафів за порушення податкового законодавства. Викликані зазначеними діями, негативні економічні та репутаційні наслідки, в разі визнання судовими інстанціями неправомірними, згодом нерідко неможливо відновити. Тому співзвучніше принципу справедливості було б положення, відповідно до якого діючий нині порядок примусового стягнення донарахованих податків, а також сум пені і штрафу, застосовувався б тільки після закінчення встановленого в законі строку оскарження платником податків акта перевірки податкового органу.

Підвищенню рівня справедливості оподаткування фізичних осіб у вітчизняній податковій системі сприяло б проведення наступних заходів щодо вдосконалення обчислення окремих податків, і в першу чергу – податку на доходи фізичних осіб. Як першочерговий захід слід було б визнати перехід на оподаткування сукупного річного доходу фізичної особи. При цьому в розрахунок даного доходу слід включати всі надходження з усіх джерел, в тому числі від дивідендів і роялті, володіння і реалізації всіх видів майна, різного роду вигравів і призів. При цьому важливо, щоб оподаткування сукупного річного доходу здійснювалося за прогресивною шкалою, вища ставка якої повинна поширюватися на доходи, в першу чергу, дійсно багатих платників податків, особливо не зачіпаючи доходи високооплачуваних працівників і фахівців середнього класу. Тому верхню межу ставок оподаткування можна було б встановити на рівні 40 %. Основне підвищення ставок податку на доходи фізичних осіб має стосуватися надприбутків. А основна необхідність введення прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб викликана занадто великим розшаруванням платників податків за рівнем одержуваних ними доходів.

Побудова досконалої податкової системи, що відповідає вимогам основних принципів, і перш за все – принципу справедливості, ставить перед податковим законодавством складне завдання: дотримуватися балансу інтересів платників податків і держави, з одного боку, і платників податків, що мають різні доходи і функціонують в різних економічних і соціальних умовах – з іншого. Від вирішення даного завдання значною мірою залежить сприйняття податкової системи як справедливої, яка відповідає інтересам всього співтовариства. З

огляду на це, чинний Податковий кодекс України слід відреагувати, відобразивши в ньому принцип справедливості оподаткування, який повинен бути орієнтиром при розробці та реалізації податкової політики. Закріплення у вітчизняному податковому законодавстві даного принципу дасть змогу зміцнити податкову дисципліну в країні і зробить вітчизняну податкову систему не тільки ефективнішою, а й сприятиме вихованню цивілізованого платника податків, підвищенню авторитету влади та політичній стабільності.

Список літератури

1. Роулз Джон. Теория справедливости. Часть 1. Глава 1. Справедливость как честность. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/6642/6643>
2. Міністерство фінансів України. Доходи бюджету за січень – грудень 2017 р. URL: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/zvit%202017%20rik_032018.
3. Налоговая система в США URL: <https://fbs-tax.com/tax-planning/usa/us-tax-system/>.
4. Налоговые системы в странах Евросоюза. URL: <http://worldtaxes.ru/nalogi-v-evrope/>.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.
6. Податковий кодекс України. Розділ IV. Оподаткування доходів фізичних осіб/ URL: <http://sfs.gov.ua/nk/rozdil-iv--podatok-na-dohodi-fizichnih-o/>
7. Нозик Р. Либертариистская теория справедливости. URL: <https://sci.house/filosofskie-issledovaniya-sovremennyye-scibook/libertaristskaya-teoriya-spravedlivosti-9485.html>
8. Сен А. Идея справедливости П. Пер. с англ. Д. Кралечкина; науч. ред. перевода В. Софронов, А. Смирнов. М.: Изд-во Института Гайдара; Фонд «Либеральная Миссия», 2016. 520 с.
9. Сидельникова Л.П. Найдено О.С. Реалізація принципу соціальної справедливості в оподаткуванні фізичних осіб. Економіка розвитку. 2017. № 2(82). С.86–96.
10. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов М.: «Соцэкгиз». 1962. 684 с.
11. Wagner A. (2011) Finanzwissenschaft: Th. Gebühren Und Allgemeine Steuerlehre. S. 1. : Nabu Press, 2011. 854 с.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

Бечко П.К.

*професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Уманського національного університету садівництва*

Нагорна Ю.І.

Аспірант Уманського національного університету садівництва

STATE REGULATION OF TAX INCENTIVES OF AGRICULTURAL INDUSTRIES

Bechko P.

*Professor of Finance, banking and insurance Uman
National University of Horticulture*

Nagornaya Ju.

Postgraduate, Uman National University of Horticulture

Анотація

Ефективність вітчизняної аграрної політики великою мірою залежить від державного регулювання фінансової підтримки аграріїв шляхом їх податкового стимулювання із врахуванням специфічних особливостей аграрного виробництва, що дає змогу державі впливати на результати їх діяльності, здатних забезпечити регулювання економічних процесів в галузі на умовах принципів справедливості. Вітчизняна податкова система передбачає надання аграріям різного роду пільг і преференцій шляхом застосування спрощеної системи. В той же час, чисельні зміни податкового законодавства для сільськогосподарських товаровиробників, пов'язаних з відміною спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість, збільшення бази та ставок єдиного податку (четверта) група призводять до зростання податкового тягара, зводять нанівець податкове стимулювання.

Abstract

The effectiveness of domestic agricultural policy largely depends on state regulation of financial support to farmers by tax incentives and taking into account the specific features of agricultural production, which allows the state to influence the results of their activities, able to regulate economic processes in the industry on equity. The domestic tax system provides for the provision of various benefits and preferences to farmers through the application of a simplified system. At the same time, numerous changes in tax legislation for agricultural producers, related to the abolition of the special regime of value added tax, increasing the base and rates of the single tax (fourth group) lead to an increase in the tax burden, nullify tax incentives.

Ключові слова: державне регулювання, податкове стимулювання, податок на додану вартість, єдиний податок (четверта) група), справедливість оподаткування, податки, пільги.

Keywords: state regulation, tax incentives, value added tax, single tax (fourth group), fairness of taxation, taxes, benefits.

Вітчизняна економічна політика спрямована на державне регулювання аграрної галузі пріоритетним механізмом якої є податкове стимулювання. Вітчизняне податкове законодавство постійно змінюється і негативно впливає на рівномірність розвитку економіки регіонів. Оподаткування в системі державного регулювання аграрної галузі відводиться пріоритетна роль, як на державному, так і місцевому рівнях, оскільки сільське господарство є особливою галуззю, результатами діяльності, якої користується переважна більшість галузей національної економіки. Податкова політика держави щодо аграрної галузі більшості випадків враховує специфічні особливості аграрного виробництва, пов'язаних з диференціальною рентою, ефективністю додаткових вкладень та системи оподаткування, що дає змогу державі впливати на результати діяльності суб'єктів господарювання.

Економічні принципи оподаткування сформульовані у другій половині XVIII століття А. Смітом у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів», які закладені в основу при розробленні системи правових принципів у сфері податкових відносин. Автор стверджував, що принципу справедливості відповідає пропорційне оподаткування, за умови коли особи з різними доходами вносять до бюджету однакову частку своїх доходів» З огляду на це, А. Сміт вважав, що «піддані (громадяни) зобов'язані брати участь у підтримці своєї держави відповідно до наявних в них матеріальних засобів та доходів, які кожен з них отримує. [1].

Прибічником справедливості в оподаткуванні був шведський економіст Ерік Ліндаль (Lindahl), який у роботі «Справедливість оподаткування» запропонував принцип, відповідно до якого частка індивіда у фінансуванні суспільного блага (інтерпретована як «податкова ціна» граничної одиниці суспільного блага) повинна точно відповідати

граничній вигоді суспільного блага для цього індивіда. У його моделі «добровільного обміну» рівновага досягається за умови, коли і ставка податку, й обсяг частини суспільного блага стають об'єктом переговорів [2].

З набуттям незалежності Україна самостійно вибудовувала податкову систему щодо всіх платників податків і зборів в цілому і для сільськогосподарських товаровиробників, зокрема. Використання податкової системи для стимулювання аграрного виробництва з переходом на ринкові умови господарювання пройшло декілька етапів. Перший етап – період 1991–1995 рр. Характерним для цього періоду є те, що незалежна Україна отримала в спадок високий науковий потенціал, який займав за класифікацією ЮНЕСКО сьоме місце в світі. Науковий потенціал України об'єднував Національну академію наук, чисельні галузеві науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади. Другий етап – період 1996–2003 рр. Характерним для цього періоду є позитивні зрушення, щодо стимулювання наукового пошуку в Україні, здійснення заходів щодо формування нової національної наукової політики та науково-технологічної політики на державному, галузевому й регіональному рівнях. Третій етап – період 2004–2013 рр., характеризується перебудовою національної науки та освіти за новими стандартами. З огляду на це, податкова політика багатогранна, є одним із напрямів економічної політики держави. Незважаючи на важливість податкової політики в державному регулюванні податкового стимулювання аграріїв Європейська бізнес - асоціація погіршила оцінку податкової системи України, про що свідчать результати загального Податкового індексу, який в 2019 р. знизився до 2,90 бали проти 2,98 бали в попередньому періоді з посиланням на результати дослідження, проведеного шляхом опитування 105 експертів з компаній-членів асоціації (табл.1).

Таблиця 1

Результати соціального опитування оцінки податкової системи України, за роками[3].

Показник	2018	2019
Загальний податковий індекс	2,98	2,90
Кількість суб'єктів господарювання, що задоволені податковим законодавством, %	23,00	26,00
Вплив податкової системи на прозорість ведення бізнесу, %	68,00	64,00
Позитивний вплив податкової системи на процес підготовки податкової звітності та адміністрування податків, %	21,00	18,00
Обтяжливий вплив податкової системи на процес підготовки податкової звітності та адміністрування податків, %	26,00	33,00
Задовільна якість податкового законодавства України	64,00	59,00
Показники сприяння чинного податкового режиму ведення бізнесу, %	68,00	64,00
Фіскальний тиск на ведення бізнесу, %	28,00	28,00
Відсутність фіскального тиску на ведення бізнесу, %	18,00	29,00
Кількість незадоволених якістю податкових сервісів, %	24,00	29,00

Відповідно до проведеного опитування в 2019 р. 26% з числа опитаних незадоволені податковим законодавством, в той час, як в 2018 р. таких було

23%. Крім того, дещо зменшилася кількість респондентів, які ствердно відповіли на питання, чи сприяв чинний податковий режим веденню їх бізнесу. В 2019 р. їх кількість становила 64%, або на 4

відсоткових пункти менше порівняно з 2018 р. Згідно з опитуванням, лише 18% експертів оцінили процес підготовки податкової звітності та адміністрування податків позитивно, 33% вважають процедуру обтяжливою. Зокрема, експерти вказали на основні чинники, які негативно впливають на підготовку податкової звітності та адміністрування, серед яких: кількість часу, витраченого на підготовку податкової звітності та сплати податків; неясність правил і роз'яснень з оподаткування фізичних осіб і проведення платежів; недосконалість електронної системи звітності; поспішне запровадження нових правил і брак часу для пристосування до них; кількість платежів. За вказаний період прояви фіскального тиску відчули 28% опитаних, що практично повторює результат в минулому періоді. Тоді як 29% повідомили, що тиск майже відсутній, і ще 9% експертів взагалі не зіткнулися з цим явищем протягом досліджуваного періоду. За даними опитування, серед методів нинішнього тиску бізнес назвав такі: необґрунтовані інформаційні запити і трактування податкового законодавства контролюючими органами і неприйняття контраргументів/пояснень; упереджені рішення фіскальних органів; технічні проблеми з роботою сервера при подачі електронної звітності та реєстрації податкових накладних з ПДВ. Крім того, результати опитування показали, що кількість незадоволених якістю податкових сервісів виросло до 29% з 24% в попередньому періоді.

У більшості країн з розвинутими ринковими відносинами застосовуються чисельні механізми державного регулювання підтримки аграріїв, пріоритетним серед яких є пряме фінансування окремих напрямів діяльності, пов'язаних зі системою страхування, пільговим оподаткуванням тощо. В системі заходів державного регулювання сільського господарства важлива роль відводиться саме оподаткуванню, оскільки застосування системи податкових пільг і санкцій для платників податків аграрної галузі безпосередньо впливає на їх ділову активність, стимулюючи їх до підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності на світовому ринку.

Вітчизняна податкова система передбачає надання аграріям різного роду пільг і преференцій шляхом застосування спрощеної системи. З набранням чинності Податкового кодексу України система оподаткування аграріїв зазнала суттєвих змін, які певною мірою ускладнюють їх взаємовідносини з бюджетами всіх рівнів, пов'язаних зі сплатою податків. Зокрема, скасовано спеціальний режим оподаткування податком на додану вартість відповідно до частини 4 пункту 2 розділу XIX Прикінцеві положення Податкового кодексу України. Таким чином, втратила чинність стаття 209 цього нормативного документу, якою визначався спеціальний режим оподаткування для сільського, лісового господарства, а також рибальства[4].

Чергова податкова реформа для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників запроваджена з 01.01.2015 р. якою відмінений фіксований

сільськогосподарський податок, а замість нього запроваджений єдиний податок (четверта) група. Ці зміни формальні, оскільки відбулося заміна фіксованого сільськогосподарського податку єдиним податком без зміни методологічних підходів щодо оподаткування аграріїв. З огляду на це, вітчизняна податкова політика не повною мірою забезпечує стаке економічне зростання суб'єктів господарювання аграрної галузі, оскільки пріоритетною функцією залишається фіскальна, яка унеможливує створення сприятливого податкового середовища для стимулювання їх діяльності. Нормативно-правові акти, які регулюють питання оподаткування аграріїв в Україні, залишаються складними, нестабільними, суперечливими, що негативно позначається на їх діяльності, знижує привабливість для інвесторів унеможливує дієвість податкового механізму щодо стимулювання розвитку економіки країни в цілому і аграрної галузі, зокрема довгострокову перспективу. Неєфективна податкова політика держави стосовно сільськогосподарських товаровиробників призводить до розбалансування економіки внаслідок порушення економічних інтересів основних макроекономічних суб'єктів [5, с. 80].

Нині податки у сільському господарстві використовуються як особливий інструмент державної фінансової підтримки, специфічний засіб формування фінансових ресурсів в умовах відсутності більш дієвих важелів підтримки (наприклад, прямого бюджетного фінансування). Водночас практично не забезпечується функціонування регулюючої та стимулюючої функцій.

Податкове стимулювання аграріїв дає змогу:

- широкому колу суб'єктів господарювання аграрної галузі забезпечити продовольчу безпеку країни шляхом зростання виробництва та реалізації продукції;

- знизити рівень залежності від перебігу бюджетного процесу та прихованого лобіювання вибору конкретного проекту;

- оптимізувати витрати суб'єктів діяльності, стимулюючи їх до запровадження нових прогресивних технологій виробництва, економії матеріальних, трудових ресурсів та економії енергоресурсів. Визнання податкового стимулювання, як об'єкта державного регулювання дає можливість реалізувати сукупність методів, засобів, важелів державного впливу не тільки на обсяги виробництва аграріїв, але й на їх ресурсний потенціал. Державний вплив на розвиток вітчизняного аграрного сектора доцільно виокремити на окремі стадії, на кожній з яких має застосовуватися різний інструментарій регулювання: модернізації; ініціалізації експорту; стимулювання прискореного розвитку; розвинутого ринку. На цій підставі сформована принципова схема взаємодії ринкового механізму і механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки залежно від цих стадій (рис. 1).

Основною метою податкового стимулювання аграріїв є економічний вплив держави на виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської

продукції, сировини і продовольства, а також матеріально-технічне забезпечення спрямоване на підвищення ефективності їх діяльності на всіх рівнях на умовах погодження інтересів держави і платників податків. Пріоритетними напрямками при податковому стимулюванні аграріїв є забезпечення продовольчої безпеки, зниження податкового тягара, здатних стабілізувати виробництво та реалізацію сільськогосподарської продукції. В основі податкового стимулювання повинні бути задіяними всі функції податкової системи такі як: стимулююча, фіскальна та регулююча, спрямовані на зменшення податкового тягара на суб'єктів господарювання аграрної галузі через систему податків і зборів, штрафні санкції, податкові пільги, розстрочення податкових зобов'язань, податкові ставки тощо. Обов'язковою умовою реалізації стимулюючого

потенціалу податкових важелів регулювання економічного розвитку є формування нових підходів щодо надання пільг і преференцій суб'єктам господарювання та удосконалення самого механізму податкового стимулювання. Реформування податкової системи повинно проводитися відповідно до пріоритетів державної політики щодо соціально-економічного розвитку, сприяти сталому економічному розвитку шляхом лібералізації податкової системи на основі виваженої політики, забезпечуючи при цьому достатній обсяг сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів, запровадження ліберального ставлення до платників, які сумлінно виконують свої податкові зобов'язання, і посилення відповідальності за несплату податків [6, с.98].

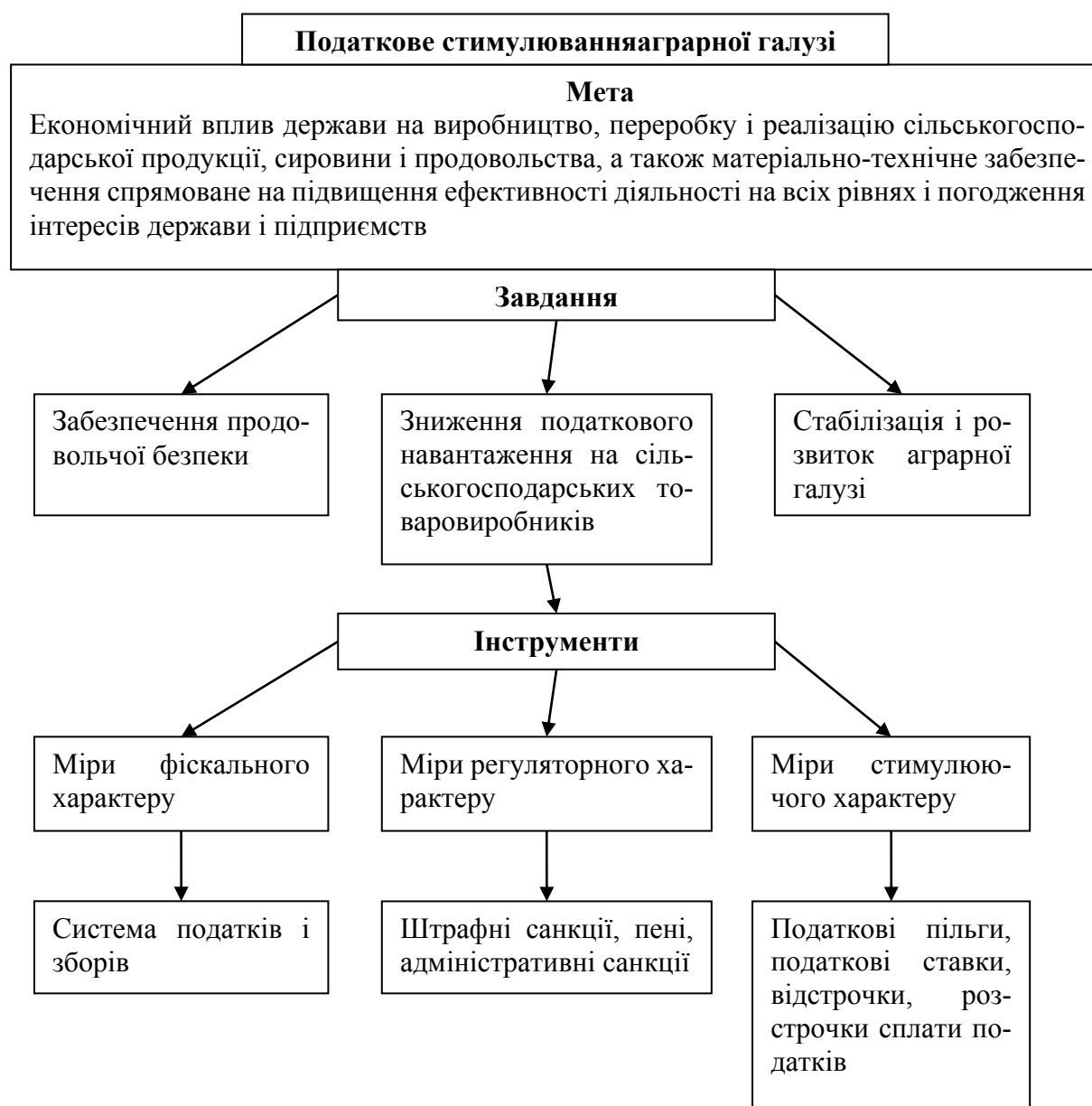

Рис. 1. Система податкового стимулювання суб'єктів господарювання аграрної галузі

На даному етапі фінансово економічного розвитку податкове стимулювання аграріїв не повною мірою сприяє росту виробництва, функціонування

їх на самофінансуванні і самоокупності. Зокрема, враховуючи і високі показники податкового навантаження на сільськогосподарські товаровиробники

з відміною спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість та збільшенням ставок і бази оподаткування єдиним податком (четверта) група можна констатувати, що фінансовий стан сільськогосподарських підприємств неспроможний в переважній більшості випадків спрямовувати кошти на розширене відтворення операційної та інвестиційної діяльності, оскільки після виконання всіх податкових зобов'язань в розпорядженні підприємств залишається незначна сума прибутку. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом дієвості комплексу заходів з розвитку податкового стимулювання (табл.2). Серед низки заходів з податкового стимулювання аграріїв слід виокремити: зміцнення нормативно - правової бази оподаткування; підвищення податкової грамотності господарюючих суб'єктів галузі; удосконалення і адаптація заходів державної підтримки суб'єктів агробізнесу; активізація інноваційної діяльності в галузі; розвиток інвестиційного податкового кредитування; надання додаткових податкових пільг; врахування

впливу сезонності сільгоспвиробництва при оподаткуванні. Такий комплекс заходів сприятиме підвищенню інноваційної активності аграріїв; нарощування ними обсягів виробництва та реалізації продукції, особливо органічної; зростання чистого прибутку та підвищення економічної ефективності; оздоровлення фінансово - економічної діяльності підприємств; стимулюванню інвестиційної привабливості; залучення іноземних інвестицій; збільшення справляння податків за рахунок виведення «з тіні» діючого агробізнесу.

Запровадження в практику вищеперерахованих заходів сприятиме пріоритетності стимулюючої функції оподаткування, формуванню єдиної системи податкового регулювання і стимулювання підприємств, дасть змогу організувати і здійснювати їх діяльність на сучасному ефективному рівні, що забезпечить нарощування ними обсягів виробництва та реалізації продукції при зростанні чистого прибутку, який буде спрямований на розширення та модернізацію виробництва, поліпшення умов праці, розвиток інфраструктури тощо.

Таблиця 2

Комплекс заходів з розвитку податкового стимулювання суб'єктів господарювання аграрної галузі

Наявний потенціал для розвитку аграрної галузі	Напрями вдосконалення податкового стимулювання	Механізми щодо сприяють втіленню заходів з податкового стимулювання	Ефект від реалізації заходів податкового стимулювання
- наявність ресурсного потенціалу; - науковий потенціал; - пряма зацікавленість держави; - спеціальні програми, оподаткування, кредитування аграріїв; - страхування сільгоспвиробництва; - нерозвиненість інфраструктури аграрної галузі; - необхідність модернізації виробничих потужностей; - розширення експорту готової продукції; - нарощування виробництва органічної сільськогосподарської продукції.	- зміцнення нормативно - правової бази оподаткування; - підвищення податкової грамотності господарюючих суб'єктів галузі; - удосконалення і адаптація заходів державної підтримки суб'єктів агробізнесу; - активізація інноваційної діяльності галузі; - розвиток інвестиційного податкового кредитування; - надання додаткових податкових пільг; - врахування впливу сезонності сільгоспвиробництва при оподаткуванні	- інвестиційний податковий кредит; - податковий кредит; - податкові канікули; - зниження розмірів страхових внесків; - фіксована база і ставки єдиного податку (четверта) група ; - надання державних гарантій захисту від ризиків зростання податкового тягаря на термін до 5 років.	- підвищення інноваційної активності підприємств галузі; - нарощування обсягів виробництва та реалізації продукції; - зростання чистого прибутку та підвищення економічної ефективності; - оздоровлення фінансово - економічної діяльності підприємств; - диверсифікація виробництва; - стимулювання інвестиційної привабливості; - залучення в агробізнес нових суб'єктів господарювання; - залучення іноземних інвестицій; - збільшення стягнень податків за рахунок виведення «з тіні» діючого агробізнесу; - розвиток інфраструктури та сільських територій за рахунок державного фінансування; - поліпшення умов праці працівників галузі

При чіткому налагодженому державному регулюванні податкового стимулювання суб'єктів господарювання аграрної галузі держава буде гарантувати стабільність основних принципів оподаткування, а механізми та правила їх дії мають бути зафіксовані в єдиному документі – Податковому кодексі України в якому пріоритетним напрямом повинна бути передбачена нова або оновлена податкова політика, яка не просто визначатиме траєкторію розвитку податкових відносин і податкового права, а поєднує тенденції і напрями реформувань у податковій сфері зі стратегією економічного розвитку країни.

Список літератури

1. Алексеєнко М. Погляд на розвиток вчення про податок у економістів А. Сміта, Ж.-Б. Сея, Рікардо, Сісмонді та Д.-С. Мілля / М. Олексієнко. – Х., 1870. – 234 с.
2. Lindahl E. P. Just Taxation – A Positive Solution // *Classics in the Theory of Public Finance* / Ed. by

R. A. Musgrave @ A. T. Peacock. N. Y.: St. Martin's Press, 1967. – XIX, 244 p.

3. Результати соціального опитування оцінки податкової системи України <http://uaprom.info/news/172259-biznes-uhudshil-ocenku-nalogovoj-sistemy-ukrainy.html>

4. Скасування спеціального режиму оподаткування ПДВ діяльності у сфері сільського, лісового господарства, а також рибальства [/http://kmp.ua/uk/analytics/infoletters/abolition-of-a-special-vat-regime-for-agriculture-forestry-and-fishery-activities/](http://kmp.ua/uk/analytics/infoletters/abolition-of-a-special-vat-regime-for-agriculture-forestry-and-fishery-activities/)

5. Івашко О. Податкове стимулювання залучення іноземних інвестицій в економіку України в умовах фінансової нестабільності / О. Івашко, І. Цимбалюк // *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. – 2016. – № 1. – С. 80–85.

6. Литвиненко Я.В. Податкова політика: [навч. посіб.] К.: МАУП, 2003. 224 с.].

REGULATORY MECHANISMS OF CREDIT RELATIONS DEVELOPMENT IN THE AGRICULTURAL SPHERE

Bechko P.

Professor of Finance, banking and insurance Uman National University of Agriculture

Kolotukha Serhii

Professor of Finance, banking and insurance Uman National University of Agriculture

Kobylianskyi M.

Postgraduate, Uman National University of Agriculture

Abstract

According to the requirements of the International Monetary Fund for the subjects of agricultural production, which is currently taxed by preferential terms, procedure of taxation will be changed. Cabinet of Ministers of Ukraine considers three variants for the taxation of agricultural producers, which provide following changes:

- for small and medium-sized agricultural enterprises under cultivation of which there are up to 10 thousand ha and average annual total revenue from sales of 50 million UAH, taxation by fixed agricultural tax and the VAT rate - 11% (input - 20% and output - 20%) are retained;
- the second variant assumes that 80% of the accumulated VAT remains in the possession of the payer, and 20% - is transferred to the budget;
- according to the third variant, agrarians voluntarily abandon the state support. Large-scale agricultural producers will be taxed under the general tax system. VAT is not compensated from the budget during export of grain and industrial crops. Small-scale producers, whose area of land is not exceed 10 thousand ha with an annual turnover of proceeds from the sale not more than 50 million UAH, will be taxed by single tax at a rate ranging from 0.3 to 1.0% of the normative value of the land.

Increase of tax burden on agrarians will take place using any variant of tax, and in return, increase of the cost of agricultural production, reduction of its competitiveness, loss of own funds to cover the seasonal gap between the revenues from sales and production costs.

The production process in the agricultural sector of economy is accompanied by seasonality and time lag between the revenues from sales and costs of production. As a result of such a state there is a need in additional involvement of bank loans. The practice of lending domestic entities of agricultural production shows that they are mostly not covered by commercial banks as potential borrowers. It especially concerns small-scale producers who can not compete on the market of credit services with economic entities of other sectors of the national economy. Owing to this situation, economic entities of the agricultural sector need government support. It should be noted that the level of support of economic entities of the agricultural sector in the EU varies considerably from state support for local agrarians. In particular Greek agricultural producers receive about 700 euros per one hectare of land, in Bulgaria – 190, in Lithuania - 143, in Estonia - 112 euros, and in Ukraine - less than 20 euros. In addition, the EU agrarians can take credit at 3 - 5% [1]. Domestic agricultural producers can take credit at a rate of over 21 % per annum. Under these conditions, provision of agricultural production entities with credit resources can take place due to the introduction of measures regarding their microlending through the network of credit agricultural cooperatives, creation of which is an urgent problem nowadays.

To date the program concerning the systematic approach and the scientific concept of development of agricultural credit cooperative in Ukraine, its governmental regulation and support are absent. Incompetence of studying the problem, its theoretical and practical significance for the national economy in general and the agricultural sector identified the need for this research.

Keywords: microcredit, consumer cooperatives, credit cooperatives, credit, bank lending, tax burden, concessional loan.

Agricultural credit cooperative has a centuries-long history, according to the experience of countries with developed market relations. The first rural credit cooperative was established by pastor Raiffeisen in German village Heddersdo in the second half of the XIX century to ease the life of the rural poor. Since that time, cooperation in Germany, France, the Netherlands, the United States and other developed countries become a basic form, combining agricultural producers to expand access to credit resources, needed material resources, the feasibility of agricultural products sale.

Formation of system of lending domestic agricultural economy took place in conditions of destructive events that led to the collapse of the existing systems of agricultural production maintenance, and financial and credit relationships. The state has nearly lost a regulatory role in the development of the industry, its central link – agricultural production.

Under the present conditions, governmental support of domestic agricultural producers lays in the cheapening of interest rates on loans. According to the Resolution of CMU of 25.02.2000 №398 [2] from 2000, along with the agrarian reform implementation, a mechanism of state support through the credit cheapening based on cheapening of interest rates for bank loans was implemented. Partial compensation of interest rates for economic entities of agricultural production through the budget funds, in its essence, is not market stock, because its basic principle is state regulation of functioning of financial services market. However, such compensation payments contributed to credit process unblock for the agricultural borrowers, and helped to involve them in credit resources.

Experience of the implementation of the mechanism of concessional lending showed some shortcomings, which was a prerequisite for its further improvement. According to Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine of 27.2001 by №59 'On partial compensation of interest rate on commercial bank loans granted to agricultural producers and other enterprises agroindustrial complex', a differentiated approach to the size of partial compensation for agricultural producers - 70% was proposed, while for others economic entities of agricultural production - up to 50% of discount rate of the National Bank of Ukraine, established on the date of the conclusion of the credit agreement. [3]

It is one of the prerequisites that bank loans don't cover a temporary break during the year between production costs and the proceeds from the sale of products connected with the growth of expenditures and balances of inventory items and needs further improvement. Mechanism of concessional lending of agrarians with compensation of lending rate of 50% at the expense of the budget funds with clearly established fixed rate of 17% proved its inability to positively affect the availability of credit resources for agrarians. It is clearly

traced on the example of the economic entities of agricultural branch of Cherkasy region. Establishment of higher interest rates by banks, than it was provided in the memorandum, automatically deprived the borrowers of entitlement on compensation on cheapening of credits from the state.

Concessional lending of entities of agricultural production is influenced by macroeconomic factors, most significant of which are:

- the stability of the national currency;
- the degree of integration of the national economy in the world economy;
- general economic growth;
- state Regulation of food market;
- dependence on export potential;
- ensuring of price parity between agricultural and industrial products.

In the basis of concessional lending, a principle of access of economic entities of agricultural branch to cheap bank loans on the market of credit services is laid, since agrarians are not covered by commercial banks as potential borrowers as a result of specificity of production accompanied by a number of risks. In particular, due to the remoteness from local centers, banks are not interested in agricultural borrowers, especially in small-scale producers as in potential borrowers because the transaction costs for their service usually outweighs the potential benefit of the bank. Another factor that complicates the work of banks is the coinciding in time demand for credit by agricultural producers, especially during the production of crop production. Different terms of deposits involved, and loans provided, also complicate the work of banks: in crisis period. The population doesn't risk investing money for more than 1-3 months, and enterprises working in the agriculture, need a loan for a period of at least 6 months. The risks of commercial banks serving rural areas include insufficient of diversification of its loan portfolio, as a result of which the risks of their bankruptcy arise. Under such circumstances, commercial banks which hold a monopoly position on the market of credit services, authorized activity of which is the maximum profit, constantly improve interest rates on loans, and bank borrowings can use mostly highly profitable borrowers, whom level of profitability is far above the interest rates on bank loans. Such form of lending under the conditions of the economic crisis prevents access to credit resources of small-scale and low-profitable economic entities of agricultural sector, which is the main obstacle concerning ensuring a continuous production process, prevention of the implementation of expanded reproduction.

The situation that occurred on the market of credit services concerning the provision of agricultural producers, especially small-scale, with credit resources, can take place due to the introduction of microlending through the established credit cooperatives. Due to the

analysis of conducted researches, on Ukraine the credit cooperatives are absent of the reasons of absence of a state program on the development of microlending. Measures to provide purposeful state action for development of cooperation is not economically justified, the existing support mechanisms don't work.

In the conditions of competition with large-scale market integrators and absence of sufficient resource base, it is extremely difficult to develop credit cooperatives. However, with the support of state and local government, credit cooperatives could take a worthy place in the market of credit services. Practice shows that the government still underestimates the role of credit cooperatives and it has not decided how to incorporate them into the system of state support. Credit co-

operatives are able to provide 'effect of scale' in the association of small producers, to interact with agricultural products customers and suppliers of resources and services for agriculture. A lot of researches in the field of microlending through credit cooperatives of agricultural producers indicate that some scholars identify their function to statutory activities of commercial banks. The fundamental difference between banks and credit cooperatives lays in its special relation to their capital and profit. Any commercial bank, private, joint-stock or mortgage, with government participation, making their operations, always strives to realize profit on capital as much as possible, with which it works. The main differences of agricultural credit cooperative from the bank are presented in (Table 1).

Table 1.

Differences of credit cooperative from commercial bank		
Indices	Agricultural Credit Cooperative	Commercial bank
Purpose	Meeting the needs of cooperative members in the industrial loan	Income
Organizational form	Cooperative	Joint Stock Company, Corporation
Clients	Only members of the shareholders, mostly peasant farms and personal farms.	Any solvent clients.
Management	According to the principle "one person - one vote".	According to the share in share capital, number of shares.
Profit distribution	Contributions to the fund of financial cooperation	Dividends to shareholders.
Sources of equity capital	Costs of sharers and savings of all cooperative members (including associate), revenues from their own activities	Contributions of shareholders in the share capital, income.
Basic warranty of creditworthiness	Confidence in personal characteristics of the borrower which ensure the effective and appropriate use of credit	Property
Vicarious liability for the obligations	Is an additional guarantee of solvency	—
Objectives of lending	Mainly for production purposes	It does not matter, for industrial and consumer needs.
Services provided	Providing loans to members of the cooperative, deposits of savings of the cooperative members, payment and financial services, consulting	Loans of all kinds, the current account for individuals and businesses, other services (broader range of activity)
Taxation	Is taxed by personal income tax	Bank income tax
The level of transaction costs	Small, taking into consideration the availability of the cooperative for shareholders, including the territorial	Relatively high since it provides monitoring of loans, including travel of credit professionals to affiliates of commercial banks.

Thus, unlike commercial banks, credit cooperative is not rigidly focused on profit and it is created to meet the needs of their members-shareholders, that causes the methods of management, carrying on the business activities, distribution of income.

According to classics and cooperation, cooperative – is a commercial enterprise based on voluntary association of several persons, aimed not to maximize profits on capital spent, but its growth through joint management, labor income of its members and reduction of their costs. In addition to the cooperation, equally, characteristics of macro-financial enterprises inherent to credit cooperative. In the economic literature, the terms of microfinance institution, microfinancing, microlending are often used, though not always it

means the same legal forms. In part, this situation is due to the fact that Ukraine doesn't have integrated legal framework regulating microfinance activities.

Credit cooperatives, financial cooperation groups, mutual credit association, credit unions of citizens, associations of credit and financial initiatives, groups of the borrowers under the collective responsibility - this is not a complete list of the names of various forms of microfinance institutions found in the economic literature. When identifying distinguishing characteristics of microfinance institutions the following should be considered:

- special customer base has limited access to credit resources in the banking system. It presents a variety of populations (from successful small enterprises, small

business owners and merchants to rural residents with low incomes);

- different legal forms;
- the volume of loans issued by macro-financial institutions ranging from micro to very large sizes (30 to 125 thousand Dollars depending on the country).
- formal and informal status;
- in spite of access to loans, microfinancial institutions serve important social support functions of poverty reduction and economic growth of the area.
- forms and functions significantly differ by countries, depending on their abundance, socio-economic development, poverty, availability of existing legislation.

Microfinancial institution – is the institution which provides entities of small entrepreneurship and individuals who have limited access to traditional banking services, with financial and social services (including education and counseling) aimed, in terms of macroeconomic effect, at smoothing social tension in society, improving standard of living, providing employment, business development.

Agricultural credit cooperative is both agricultural cooperative and special micro-finance institution serving the interests of rural producers mainly in the sphere of production lending. The main goal of agricultural credit cooperative establishment is to provide access of its members to borrowing costs, primarily for agricultural production at the lowest possible price, as well as placing their surplus funds in the form of saving shares.

Features of agricultural production and the associated with them increased risk of non-repayment of loans, and the task of diversified rural economy necessitated the creation of financial and credit institutions focused on servicing the needs of the rural community, not just agricultural producers. In this regard, it seems necessary to introduce in the legal space a new concept of 'Rural Credit Cooperative' rather than 'Agricultural'.

In many countries of the world, the specific problems of small-scale rural loan were resolved through the establishment of cooperative credit institutions. By the size of equity capital and number of transactions, individual cooperative banks enter the top twenty commercial banks. These are: Dutch RABOBANK, German Reiffeisen-banken, French Credit Agricole, the US Farm Credit System, the distinctive feature of which is their cooperative origin, because they were established on the basis of credit cooperatives supported (Germany, Sweden) or initiated (USA, France, Japan) by the state.

The experience of the company and work of the system of cooperative banks in Western Europe countries and cooperative systems in the economies of Eastern Europe and Southeast Asia, which is developed, can be useful in our country, especially in the realm of financial support of working capital and in determining the legal and regulatory boundaries of activity of all microfinancial institutions of cooperative type.

The role of state in the development of credit cooperation is ambiguous. It can participate in the establishment of a system, from framework relations and control to direct funding of initial capital. Using the experience of the USA and Germany, from the budget of

which a startup capital of the system of rural credit cooperatives was formed, as well as the recent example of Moldova, Bulgaria and Romania, where the state took loan in the World Bank in order to increase the working capital of credit cooperative.

There is no doubt that in the case of the loan from the state budget, it will be returned to the budget, as it was in the USA (government loan was paid in 20 years), pre-revolutionary Russia (by 1913 100% of the loans were issued from its own funds and deposits of shareholders), in South Korea volume of loans for 13 years increased in 4 times.

An important element of the cooperative system of lending of rural entrepreneurs is mechanisms of guarantee and loans provision. For example, the Lithuanian guarantee fund of agricultural loans (Zemes Ukio Paskolu Garantiju Fondas) with a capital of 1.8 million Euro was established in 1995 to provide guarantees for borrowers who are unable to provide mortgage. Analysis of the conducted research indicates the experience of Germany and the Netherlands which should be used. In these countries, a significant part of the capital of rural credit cooperatives is formed by attracting savings of local population and foreign private investments. To attract in the system of agricultural credit cooperative of Ukraine surplus funds from financial markets, the experience of the US Federal Corporation on funding farm loan can be used, which issues special bond that are guaranteed by the federal government. Another solution is to develop a mechanism by which involved funds are incoming not to the system of agricultural credit cooperative, but are accumulated in a special guarantee fund intended to issue guarantees to agricultural cooperatives with insufficient provision.

One of the promising directions of development of the system of credit cooperative is expanding loans of designated purpose. In Ukraine, the loans are available mainly for industrial purposes. The experience of Germany and Holland should be used, where loans provided for the needs of agriculture not exceed 5% of their total amount, and a territorial concept of rural district development is prevalent over the industrial.

It is hardly possible to transfer foreign experience by means of the formation of accumulation of shares. In the US Farm Credit System continuous accumulation of shares among clients are absent. In Germany and Holland, the size of the share is set the same for all members of the cooperative, and has a symbolic nature. The amount of received loan depends not on the size of the share but on the collateral value and the assessment of other guarantees provided under the provision of debt.

In prerevolutionary Russia the share was fixed. Cooperative members could form it in a few years since joining the cooperative. The maximum loan amount was equal to the size of the accumulated share. Conducted researches indicate the need for forming mandatory and saving shares, as well as an additional share in the event of cooperative loss.

There are a variety of variants in the sphere of distribution of income. In particular in the Netherlands, accumulated income is not applicable among the members of the cooperative, and is accumulated in a reserve

fund, which is administered to increase its own capital and serve as a mean for covering possible losses or expanding services for the benefit of the cooperative members and the local community. This experience can be applied to the credit cooperatives which will be established in Ukraine. In addition, reserve requirements are performed. This is extremely important for local cooperatives – patronage payments should be sacrificed in behalf of the accumulation of own funds and fund expansion of financial cooperativeness.

Establishment and successful functioning of credit cooperatives, its access to credit services market will enable agricultural producers to ensure regularity of circulation of production, increase of production volumes and realization of competitive agricultural products, their self-financed functioning and self-repayment, to ensure food security of the country.

ДЕМПФЕРНАЯ ФУНКЦИЯ ФИНАНСОВ ДОМАШНИХ ХОЗЯЙСТВ

Бисакаева М.А.

*ведущий специалист Центра экспертизы образовательных программ,
ФГБОУ ВО Российская академия народного хозяйства и государственной службы
при Президенте РФ*

DAMPING FUNCTION OF HOUSEHOLD FINANCES

Bisakaeva A.

*Russian Academy of National Economy and Public Administration under the
President of the Russian Federation, Russia, Moscow*

Аннотация

В статье аргументируется целесообразность исследования формирующейся демпферной функции финансов домашних хозяйств в национальном воспроизводстве в условиях усиливающейся турбулентности социально-экономического развития.

Abstract

The article argues for the feasibility of studying the emerging damping function of household finances in national reproduction in the conditions of increasing turbulence of socio-economic development.

Ключевые слова: финансы, финансы домашних хозяйств, финансовый потенциал, экономическая турбулентность, демпферная функция.

Keywords: finance, household finance, financial potential, economic turbulence, damper function.

Финансы домашних хозяйств становятся одним из наиболее значимых секторов финансовых систем в условиях современного воспроизводства. С особой наглядностью это проявилось в последние месяцы, когда приоритетные инструменты борьбы с экономическими последствиями мировой пандемии стали непосредственно ориентированными на финансы домашних хозяйств. Такой подход оказался используемым практически всеми государствами мира.

При этом, на наш взгляд, происходит активное формирование демпферной функции финансов домашних хозяйств в национальном воспроизводстве в условиях усиливающейся турбулентности социально-экономического развития.

Явление экономической турбулентности достаточно хорошо освещено в научной литературе. Часто под экономической турбулентностью понимают такое системное состояние хозяйственного развития, которое характеризуется воздействием различных переменных факторов, в значительной мере мало предсказуемых. В результате условия воспроизводства, как для национальной экономики, так и для отдельных фирм и организаций,

требуют одновременного решения двух сложных задач – обеспечивать выживаемость и устойчивость хозяйственной деятельности и добиваться поступательного развития.[1]

Более строгое определение экономической турбулентности связывается с макроэкономической динамикой, отличительным свойством которой являются различия в скоростях протекания отдельных компонентов сложных хозяйственных процессов. В частности – это существенное расхождение во временных характеристиках процессов заключения коммерческих сделок и реальных процессов последующего выполнения принятых обязательств. Подобная турбулентность вызывает дополнительный интерес к процессным и функциональным исследованиям сложных экономических систем. [2]

В условиях турбулентности формируется потребность в выработке новых правил игры, которые могут обеспечить эффективную адаптацию к неожиданным вызовам. Но пока подобных универсальных правил не создано и встречаются только отдельные, хотя и успешные, практики спекулятивного извлечения преимуществ из усиливающейся

References

1. Oliynyk S. (2014) Farmers need support. *Gazeta Ekspres*, 16-17 September (in Ukrainian)
2. Postanova KМУ pro dodatkovі zakhody shchodo kredytuvannya kompleksu silskogospodarskykh robit stanom na 25.02.2000 № 398 [Resolution of CMU on additional measures concerning lending agricultural activities complex for 25.02.2000 № 398]. *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*, 2000, 6, 3-4. Retrived from http://www.bank.gov.ua/Inf_mat/Of_Pov/2008/11.10.2008_319.htm.(in Ukrainian)
3. Resolution of CMU on partial reimbursement of rate on commercial bank loans granted to agricultural producers and other enterprises of agroindustrial complex for 27.01.2001 №59. *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*, 2001, 5, 41-42. (in Ukrainian)

волатильности на финансовых и сырьевых рынках. [5]

Население и хозяйствующие субъекты начинают жить практически в новой парадигме, в которой растет значимость финансовых составляющих, таких как бюджеты всех видов и уровней, институты пенсионной системы, социальной защиты и медицинской помощи и т.п. Соответственно в ряде случаев предлагается в первую очередь существенно изменить финансово-экономическую политику страны и привести ее в соответствие с новыми реалиями. [9]

Важным фактором адаптации к турбулентным условиям экономического развития стали так называемые демпферные механизмы и инструменты. Само по себе определение демпфера имеет общее происхождение и означает какой-либо способ предотвращения или смягчения колебаний в разных процессах. Применительно к экономической сфере понятие демпфера используется в различных направлениях.

Так, в бюджетной сфере получила распространение практика использования демпфирующей компоненты акциза на нефтяное сырье, позволяющей в определенной мере добиться стабилизации значений средних оптовых цен реализации нефтепродуктов на внутреннем рынке. [7]

В ряде случаев в качестве экономического демпфера предлагается рассматривать реструктуризацию функционирующих отраслей, важных для национальной экономики в целом. [6]

Более широким является подход, когда в качестве демпферного феномена рассматривается до-

статочно существенная часть хозяйственной системы. Например, теневую экономику рассматривают как неотъемлемую часть национальной экономики, позволяющей снижать (демпфировать) социальную напряженность в стране, особенно в кризисное время. [8]

Непосредственно в финансовой сфере аргументируется эффективность применения производных финансовых инструментов в качестве демпфера, позволяющего экономическим субъектам в определенной мере оптимизировать появляющиеся риски. В частности использование подобных инструментов позволяет улучшить условия привлечения инвестиционных ресурсов со снижением расходов на формирующиеся портфели. [4]

Важность последнего растет по мере усиления требований перехода на инновационные основы национального развития и возможности использования потенциала сбережений населения для финансирования инвестиций и инноваций. [1]

При всем разнообразии мнений целесообразно воспользоваться функциональным подходом, к которому в последнее время возрастает интерес при поиске путей развития финансовой системы. Именно с выделения нового функционала финансов предлагается начать формировать соответствующие системные предпосылки развития. [3]

В контексте нашей темы исследования следует начать с определения приоритетного по финансовому потенциалу сегмента национальной экономики. Таким сейчас является сектор домашних хозяйств, в который поступает наиболее значительная часть производимого валового внутреннего продукта (см. табл. 1).

Таблица 1

Приоритеты структуры использования валового внутреннего Российкой Федерации
(в процентах) *

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Валовой внутренний продукт	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
расходы на конечное потребление	67,5	68,8	71,5	71,4	70,1	70,9	70,4	66,7	69,2
в том числе домашних хозяйств	49,7	50,6	52,6	53,1	52,0	52,2	52,0	49,0	50,4

* таблица составлена и рассчитана по: Национальные счета // Федеральная служба государственной статистики: официальный сайт. URL: <https://www.gks.ru/accounts> (дата обращения 01.08.2020)

Кроме того, явным приоритетом домашние хозяйства обладают в структуре банковских вкладов (см. табл. 2).

Таблица 2

Средства организаций и банковских депозитов в Российской Федерации
(млрд. рублей; на начало года)*

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Средства на счетах гос. организаций	руб. 528,0	668,8	517,1	608,7	680,8	754,9	763,3
	вал. 53,5	35,5	110,0	159,8	123,6	140,6	142,9
Средства на счетах негос. организаций	руб. 7079,1	4689,8	4831,1	5461,9	5851,4	5975,4	5995,8
	вал. 710,9	754,7	1418,7	2595,7	1968,4	2055,2	2610,3
Депозиты юрид.лиц	руб. 5596,9	5598,9	6566,8	6857,7	6966,7	8936,1	12106,8
	вал. 1896,2	2298,8	4586,1	6293,7	4597,2	4728,9	5565,9
Вклады (депозиты) физич.лиц	руб. 11743,2	13985,2	13699,1	16347,1	18472,0	20640,8	22348,4
	вал. 2479,4	2953,1	4984,0	6912,4	5831,4	5451,8	6229,4

* таблица составлена по: Центральный банк Российской Федерации / Статистика / Банковский сектор. - URL: <https://www.cbr.ru/statistics/table/?tableid=302-21> (дата обращения 01.08.2020)

Однако столь значительный финансовый потенциал домашних хозяйств недостаточно эффективно задействован в воспроизводственных процессах, в направлениях адаптации к новым условиям финансовых инструментов с широким использованием цифровых технологий. [9]

Отчасти это обусловлено и недостаточной научной проработкой новой функциональной роли финансов домашних хозяйств в условиях усиления турбулентности экономического развития. Поэтому целесообразно сосредоточить внимание на исследовании процессов формирования демпферной функции финансов домашних хозяйств в национальном воспроизводстве, где они находятся на стыке экономики, социальной сферы и политики.

Список литературы

1. Бозиева И.А. Противоречия финансирования инноваций в российском воспроизводстве // Финансы и кредит. - 2019.- Т. 25, № 8 (788).- С.1771-1792.
2. Бурлачков В. Турбулентность экономических процессов: теоретические аспекты // Вопросы экономики. - 2009.- № 11.- С. 90-97.
3. Галазова С.С. Финансовая стабильность и экономическое развитие // Финансовые исследования. - 2017.- № 4 (57).- С. 23-30.
4. Губернаторов А.М., Казьмина Н.И. Возможности использования производных финансовых инструментов как мощного «демпфера» в политике плавающего валютного курса // Вестник университета. - 2015.- № 2.- С. 227-234.
5. Журавлева Г.П., Манохина Н.В. Новые правила игры в условиях экономической турбулентности // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. - 2013.- № 5 (49).- С. 23-28.
6. Калинина А.А., Лаженцев В.Н., Луканичева В.П. Экономические и социальные перемены в угольной промышленности России в период кризиса // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. - 2010.- № 2 (10).- С. 39-54.
7. Караваева И.В., Бухвальд Е.М., Соболева И.В., Коломиец А.Г., Лев М.Ю., Иванов Е.А., Казанцев С.В., Колпакова И.А. Экономическая безопасность отдельных прогнозных параметров социально-экономического развития и бюджетной политики Российской Федерации на среднесрочную перспективу // Экономическая безопасность.- 2019.- Т.2, № 4.- С. 273-334.
8. Паньков А.А., Светлаков А.Г. Теоретические подходы в определении феномена "теневой" экономики в строительной отрасли // Микроэкономика. - 2016.- № 3.- С. 47-54.
9. Татуев А.А., Овчарова Н.И., Галюта О.Н., Залевская М.А. Современный финансовый контроль: вызовы, противоречия и цифровые инструменты развития // Финансы и кредит. - 2018.- Т. 24, вып. 12.- С. 2661-2677.
10. Тупчиенко В.А. Развитие экономики РФ в условиях финансовой турбулентности // Модели, системы, сети в экономике, технике, природе и обществе.- 2015.- № 1 (13).- С. 95-102.
11. Шейко Е.В. Турбулентность экономики России // Научный альманах. - 2015.- № 11-1(13).- С. 580-582.

ВИЇЗНІ ПОДАТКОВІ ПЕРЕВІРКИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МОДИФІКАЦІЇ ВІДНОСИН ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ ТА ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ

Бечко П.К.

кандидат економічних наук,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Уманський національний університет садівництва

Бондаренко Н.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Уманський національний університет садівництва

Власюк С.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Уманський національний університет садівництва

Бечко В.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Уманський національний університет садівництва

Нагорна Ю.І.

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Уманський національний університет садівництва

OUTPUT TAX CHECKS AS A REFLECTION OF THE MODIFICATION RELATIONS BETWEEN TAX AUTHORITIES AND TAXPAYERS**Becko P.***PhD in Economics,
Professor in the Department of Finance, Banking and Insurance
Uman National University of Horticulture***Bondarenko N.***PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of Finance,
Uman National University of Horticulture***Vlasyuk S.***PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of Finance,
Uman National University of Horticulture***Becko V.***PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of Finance,
Uman National University of Horticulture***Nagorna Y.***Postgraduate student of the Department of Finance,
Uman National University of Horticulture***Анотація**

Стаття присвячена дослідженню виїзних податкових перевірок, що контрольна функція вітчизняної податкової системи є пріоритетною. Розкрито, що виїзна податкова перевірка є найбільш складним процесом з потенційними ризиками для обох сторін. Встановлено, що ретроспективний аналіз змістовної сторони виїзного податкового контролю через призму суб'єктів податкових відносин дає змогу виокремити декілька етапів його розвитку.

З'ясовано, що вітчизняна податкова система потребує науково обгрунтованої побудови податкового планування виїзних перевірок. Визначено джерела інформації податкових органів щодо формування досьє платника податків та здійснено характеристику кількості виїзних перевірок платників податків по Україні. Визначено, що сучасний етап розвитку виїзного контролю характеризується появою податкового моніторингу. При цьому податковий контроль стає чинником позитивних змін у відносинах контрагентів між собою.

Abstract

The article is devoted to the study of on-site tax inspections, that the control function of the domestic tax system is a priority. It is revealed that the on-site tax audit is the most complex process with potential risks for both parties. It is established that the retrospective analysis of the substantive side of the exit tax control through the prism of the subjects of tax relations makes it possible to distinguish several stages of its development.

It was found that the domestic tax system needs a scientifically sound construction of tax planning of on-site inspections. The sources of information of the tax authorities on the formation of the taxpayer's file have been identified and the number of on-site inspections of taxpayers in Ukraine has been characterized. It is determined that the current stage of development of exit control is characterized by the emergence of tax monitoring. At the same time, tax control becomes a factor of positive changes in the relations between counterparties.

Ключові слова: податки, виїзні перевірки, документальні перевірки, податкові органи.

Keywords: taxes, on-site inspections, documentary inspections, tax authorities.

Існування будь-якої цивілізованої країни пов'язане з формуванням необхідних їй фінансових ресурсів для фінансування соціально-економічних проектів, які формуються за допомогою одного з найбільш поширених у світі способів – збору податків. Справляння податків є найважливішою функцією держави, однією з умов її життєздатності і залежать від державного регулювання економікою та податкового адміністрування, які позитивно впливають на наповнення бюджетів всіх рівнів. Зміна умов господарювання, цифрові технології породжують додаткові податкові ризики як з боку держави, так і платників податків, обумовлюючи необхідність запровадження принципово нових відносин у податковій сфері. Контрольна функція

вітчизняної податкової системи є пріоритетною, головним завданням якої є формування концептуально нових підходів щодо організації та методичного забезпечення податкового контролю в умовах непростих взаємовідносин учасників податкових взаємовідносин. Однак потреба в реалізації публічного інтересу нерідко вступає в конфлікт з інтересами приватних суб'єктів, не зацікавлених брати участі у формуванні централізованих грошових фондів, що забезпечують функції держави. Тим самим пояснюється наявність системи контролюючих органів у сфері оподаткування.

Теоретичні положення і аналітичне узагальнення практики застосування механізмів податкового контролю є передумовою для наукового обгрунтування комплексу заходів, спрямованих на

підвищення його результативності. В основі податкового контролю закладені механізми активної імплементації інформаційних технологій, які активно запроваджуються в діяльність як податкових органів, так і платників податків, забезпечуючи при цьому застосування ризик-орієнтованого підходу в податковому контролі державних органів і податковому ризик-менеджменті платників податків. У відносинах між податковими органами та платниками податків виїзна податкова перевірка є найбільш складним процесом з потенційними ризиками для обох сторін. Важливе значення має те, що це дорогий захід з позиції сукупності витрат на його здійснення.

Набрання чинності Податкового кодексу України явилось знаменною подією як з позиції відображення, так і подальшої модифікації відносин між податковими органами та платниками податків щодо проведення контролю за достовірним обчислення податків і зборів зокрема шляхом виїзних документальних перевірок. Відповідно до статті 75 пп. 75.1.2 Податкового кодексу України документальною перевіркою вважається перевірка, предметом якої є своєчасність, достовірність, повнота нарахування та сплати усіх передбачених Податковим кодексом податків та зборів, а також дотримання валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками (найманими особами) та яка проводиться на підставі податкових декларацій (розрахунків), фінансової, статистичної та іншої звітності, реєстрів податкового та бухгалтерського обліку, ведення яких передбачено законом, первинних документів, які використовуються в бухгалтерському та податковому обліку і пов'язані з нарахуванням і сплатою податків та зборів, виконанням вимог іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також отриманих в установленому законодавством порядку контролюючим органом документів та податкової інформації, у тому числі за результатами перевірок інших платників податків [1].

Вітчизняні науковці дають свою інтерпретацію виїзних податкових перевірок. Зокрема Т.Г. Мисник відмічає, що «проведення контролюючими органами податкових перевірок дає змогу здійснювати не тільки арифметичні перевірки правильності складання податкової звітності, але і контролювати логічний взаємозв'язок різних показників з податкових декларацій, форм бухгалтерської звітності, зовнішніх джерел, проводити аналіз основних фінансово-економічних показників діяльності платника податків. Саме це дає змогу державі виконувати свої функції та змушує платників якісно проводити свою господарську діяльність» [2]. Ретроспективний аналіз змістовної сторони виїзного податкового контролю через призму суб'єктів податкових відносин дає змогу виокремити декілька етапів його розвитку, які свідчать про зміни механізмів виїзного податкового контролю, особливості поведінки учасників податкових відносин та актуальні напрями його вдосконалення. Виокре-

млення етапів розвитку виїзного податкового контролю із врахуванням рівня взаємодії податкових органів і платників податків ґрунтується на наступних принципах: організаційний підхід щодо вибору і охоплення об'єктів податкового контролю; методологія попереднього перевіркового аналізу з вибором об'єкта та визначенням глибини контролю; інформаційні джерела; методи проведення.

Проведені дослідження свідчать, що наразі податкова система недостатньо використовує інформаційні системи та взаємозв'язок різних інформаційних баз, що унеможливує вибудувати ефективний попередній перевірконий аналіз для вибору об'єкта перевірки і визначення її глибини. Методичні підходи виїзної податкової перевірки здебільшого ґрунтуються на «ручній» обробці первинної документації, отриманої, головним чином, на паперових носіях у вигляді декларацій, розрахунків, коригувальних записів, що свідчить про недовіру чинної податкової звітності. Як наслідок, має місце брак економічної інформації внаслідок чого в ході виїзної перевірки у платників податків виймається великий обсяг документів з високою трудомісткістю їх подальшої обробки. З огляду на це, має місце високий рівень ризику самої перевірки та її негативних результатів для платників податків, включаючи виймку важливих документів, інформація яких є конфіденційною. Для податкових органів також мають місце податкові ризики, оскільки чисельні виїзні податкові перевірки супроводжується низьким рівнем додаткових нарахувань податкових платежів в розрахунку на одну перевірку, які супроводжуються подальшим оскарженням актів перевірки в судовому порядку. Ситуація ускладнюється і адміністративно-управлінськими рішеннями. Показники «охоплення» та «результативності» виїзних податкових перевірок платників податків, які відображають їх частку до загальної кількості платників податків, що перебувають на обліку в податковій інспекції незначні. В той же час, забезпечення зростання показників «охоплення» податковими перевірками призводить до збільшення їх кількості, але не якості.

З огляду на це вітчизняна податкова система потребує науково обґрунтованої побудови податкового планування виїзних перевірок в основі яких пошук варіантів, здатних забезпечити інтереси як контролюючого органу, так і платника податків. Без чітко налагодженого податкового планування виїзних перевірок не може бути позитивного діалогу податкових органів з платниками податків в процесі проведення таких перевірок. Можливості та гарантії, одержувані податковими органами і платниками податків при організації їх взаємодії один з одним на умовах, які формують партнерські відносини між ними є важливою передумовою контрольної діяльності податкових органів внаслідок проведення виїзних податкових перевірок. Пропозиції щодо організації партнерської взаємодії податкових органів і платників податків, здатних забезпечити подальший розвиток їх взаємодії, формування партнерських відносин між ними, на основі мінімізації витрат і ризиків обох сторін представлені в (табл.1).

Таблиця 1.

Можливості та гарантії, одержувані податковими органами і платниками податків при організації їх взаємодії один з одним на умовах, які формують партнерські відносини між ними

Умови, що забезпечують досягнення партнерських відносин між податковими органами та платниками податків	Можливості та гарантії	
	для податкових органів	для платників податків
Відкритість і прозорість взаємодії	Формування професійного ставлення компетентних органів до вирішення проблем платника податків, заснованого на неупередженості, що дає змогу забезпечити відкритість (розкриття підходів до того, які поступки є ризиковими і як компетентні органи будуть на них реагувати) і оперативність (узгодженість рішень і роз'яснень) податкового адміністрування.	Гарантія відсутності претензій з боку податкових органів. Обґрунтований облік при розрахунку податкових зобов'язань об'єктивних факторів: специфіки діяльності; структури корпоративного управління; бухгалтерських та податкових прогнозів діяльності тощо.
Усвідомлення взаємних інтересів і дотримання взаємних прав і обов'язків сторін	Зниження витрат на процедури адміністрування. Підвищення ступеня достовірності стратегічного планування, зокрема при розподілі ресурсів.	Уникнення помилок при формуванні податкових зобов'язань. Обмеження участі платників податків у незаконній діяльності. Здійснення ефективного податкового планування.
Розуміння і довіра при взаємовідносинах	Можливість своєчасного реагування на порушення, раціональний розподіл обмежених ресурсів та інших витрат, пов'язаних із забезпеченням дотримання вимог чинного податкового законодавства, за рахунок відкритості бізнес-процесів, що здійснюються платником податків.	Скорочення можливих витрат на судові суперечки завдяки послідовності в діях і рішеннях податкового органу, передбачуваності прийнятих рішень.
Відсутність обмежень юридичних прав обох сторін	Збір відомостей, що дають можливість реагувати на виявлені податкові ризики.	Право оскаржити позицію інспектора щодо здійснюваної господарської операції в суді.

Основою таких відносин є розширення інформаційної взаємодії податкових органів з платниками податків, що передбачає активне залучення останніх до податкових процесів і вільний обмін інформацією між сторонами щодо спірних питань оподаткування. Разом з тим, досягнення співпраці (партнерства) податкових органів та платників податків потребує формування умов, що регулюють відносини між ними, ключовими з яких є: відкритість і прозорість механізму взаємодії сторін; усвідомлення взаємних інтересів і дотримання взаємних прав і обов'язків сторін; організація взаємних відносин на транспарентності, розумінні і довірі; відсутність будь-яких обмежень юридичних прав обох сторін відповідно до податкового законодавства; конструктивність і оперативність у вирішенні питань взаємодії.

Особливою характерною рисою виїзних податкових перевірок є виражена тенденція перенесення уваги податкових органів на підготовку контрольних дій та планування їх напрямів. Податковим відомством розроблені основні правила відбору платників податків згідно з Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні». Політика податкових органів щодо проведення виїзних документальних перевірок побудована таким чином, що до плану-графіка проведення документальних планових перевірок відбираються платники податків, які мають ризик щодо несплати

податків та зборів, невиконання іншого законодавства, контроль за яким покладено на контролюючі органи [3]. Періодичність проведення документальних планових перевірок платників податків визначається залежно від ступеня ризику в діяльності таких платників податків, який поділяється на високий, середній та незначний. Платники податків з незначним ступенем ризику включаються до плану-графіка не частіше, ніж раз на три календарних роки, середнім - не частіше ніж раз на два календарних роки, високим - не частіше одного разу на календарний рік.

З огляду на ці зміни на законодавчому рівні встановлено, що за умови, коли сума сплаченого до бюджету, наприклад, податку на додану вартість становить не менше п'яти відсотків від задекларованого доходу за звітний податковий період, а також самозайняті особи, сума сплачених податків яких становить не менше п'яти відсотків від задекларованого доходу за звітний податковий період, включаються до плану-графіка не частіше, ніж раз на три календарних роки [3].

Податковими органами на цьому етапі формується один з перших варіантів «портрета платника податків» (досьє платника податків), з'являється інститут попереднього перевіркового аналізу для цілей проведення виїзного податкового контролю, який супроводжується відпрацюванням рівня достовірності та аналітичності інформаційних джерел, здатних оцінити рівень ризику, «ризик-апетит» платника податків (табл.2).

Таблиця 2.

Джерела інформації податкових органів щодо формування досьє платника податків

Інформаційні джерела			
зовнішні		внутрішні	
Оперативні інформація (результативна)	- від господарюючих суб'єктів (наприклад, про обсяги реалізації товарів, робіт (послуг), ознаках взаємозалежності суб'єктів господарювання; про виплати середньомісячної заробітної плати на одного працівника нижче середнього рівня за видами економічної діяльності по національній економіці тощо	Автоматизовані дані	- програмно інформаційний комплекс податкових органів; - бухгалтерська та податкова звітність платників податків, - "міграції" між податковими органами - камеральні і виїзні податкові перевірки
	- від державних органів: - фінансових; - митних органів; - органів внутрішніх справ і прокуратури	Емпіричні дані за результатами контрольних заходів	рентабельність; рівень податкового навантаження
непрямі дані (кількісна інформація)	обсяг витрат з послуг електричної енергії	Економіко – аналітичні показники	

На законодавчому рівні має місце колізія правової норми і процесуальних методів, необхідних для інформаційного забезпечення здійснення податкового контролю. Справа в тому, що в окремих випадках документальна планова виїзна перевірка проводиться податковим органом в приміщенні контролюючого органу. З цього приводу С.В.Василенко акцентує увагу на дотримання стаття 79-1 Податкового кодексу України, яким передбачено, що «документальна виїзна перевірка є формою податкового контролю, комплексом послідовно здійснюваних заходів, які проводяться податковим органом та його посадовими і службовими особами за місцем знаходження платника податків за допомогою порівняння звітних даних із фактичним станом фінансово-господарської діяльності та інформацією з інших джерел [4].

Проведення документальних перевірок в приміщенні контролюючого органу є неправомірними діями контролюючих органів. З огляду на це суди дали роз'яснення порушення контролюючих органів щодо такої дії. Не має підстав внаслідок чого, та у відповідності до якої норми Податкового кодексу України податковим органом змінено вид перевірки, місце її проведення. Не встановлено, чи є відсутність суб'єкта перевірки за податковою адресою підставою для проведення перевірки в іншому місці, що є порушенням чинного Податкового кодексу України в частині принципу збереження інформації, що становить професійну таємницю інших осіб. Тлумачення норми судами, зокрема Верховним Судом встановлено, що законність наказу про проведення перевірки в приміщенні контролюючого органу є порушенням. Так, проведення перевірок в приміщенні контролюючого органу можуть бути допущені лише за умови, якщо до моменту винесення судового рішення не відбулося допуску посадових осіб контролюючого органу до спірної перевірки. Тобто, саме на етапі допуску до перевірки

платник податків може поставити питання про необґрунтованість її призначення та проведення, реалізувавши своє право на захист від безпідставного та необґрунтованого здійснення податкового контролю щодо себе. Водночас, допуск до виїзної податкової перевірки нівелює правові наслідки процедурних порушень, допущених контролюючим органом при призначенні податкової перевірки.

Даний факт свідчить про важливість процесуального закріплення застосовуваних методів та інструментів в нормативно-правовому полі. В той же час, за сучасних умов має місце низький рівень інформатизації податкових органів, що не дає можливість достатньо обґрунтовувати необхідність призначення виїзної податкової перевірки щодо конкретного платника податків, тобто без урахування рівня податкового ризику їх діяльності. Одночасно має місце розширення нормативного поля з виокремленням особливостей податкового адміністрування найбільших платників податків та їх реєстрації в податковому органі. Тим самим створюються організаційні умови для проникнення в специфіку діяльності та операцій платників податків, зокрема завдяки елементам взаємодії учасників податкових відносин.

Проведені дослідження свідчать, що за сучасних умов виїзні податкові перевірки внаслідок слабкої доказової бази через недостатньо глибокого опрацювання ризиків до початку перевірки, відсутність джерел інформації є причиною в окремих випадках програшу податкових органів в судових засіданнях. Критерії оцінки ефективності контрольної роботи податкових органів були доповнені критерієм «оцінка показників організації та проведення виїзних податкових перевірок», що сприяло конструктивному обговоренню актів за результатами виїзних податкових перевірок між податковими органами і платниками податків.

Набрання чинності Податкового кодексу України явилось знаменною подією як з позиції відображення, так і подальшої модифікації відносин між податковими органами та платниками податків щодо проведення виїзних документальних перевірок, які вибудовуються на основі плану-графіка перевірок на поточний рік і оприлюднюються на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику до

25 грудня року, що передувє року, в якому будуть проводитися такі документальні планові перевірки [1]. Проведенні дослідження свідчать, що дієвість виїзних податкових перевірок великою мірою залежить від їх планування, охоплення перевіркою переважної більшості платників податків. Про кількість виїзних податкових перевірок свідчать дані (рис.2).

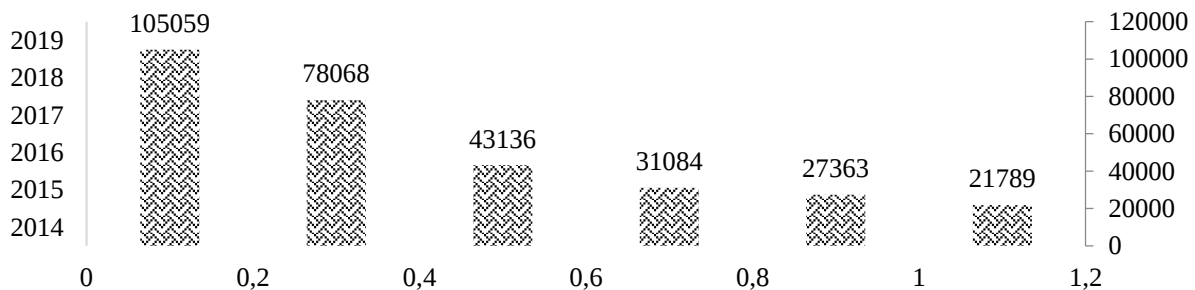

Рис. 2. Кількість виїзних перевірок платників податків по Україні [5, 6]

Приведені дані свідчать, що за досліджуваний період намітилася стійка тенденція щодо зменшення кількості виїзних перевірок. Якщо в 2014 р. виїзними перевіркою було охоплено 105059 платників податків, то в 2019 р. 21789 або 20,7 % від виїзних перевірок 2014 р. Якісні показники виїзних документальних перевірок характеризуються обсягами донарахувань, які в 2018 р. склали 18,9 млрд. грн, а в 2019 р. 22,8 млрд. грн. Це підтверджує факт потреби в розширенні кола платників податків, яким необхідно проводити виїзні податкові перевірки.

З огляду на приведені дані головним завданням контролю зі сторони контролюючих органів є дотримання балансу інтересів держави і бізнесу. З одного боку, важливим заходом є зниження адміністративного тиску шляхом зниження кількості перевірок на платників податків, за умов своєчасного і в повному обсязі виконання зобов'язань перед бюджетами всіх рівнів. З іншого боку, забезпечення та створення єдиної, відкритої і зрозумілої для платників податків і податкових органів системи невідворотності виявлення порушень податкового законодавства, що є важливим чинником переходу до партнерства між суб'єктами податкових відносин. Відповідно в процесі розвитку методології виїзного податкового контролю почала активно реалізовуватися ризик-орієнтована модель податкового контролю.

Податкові органи відмовилися від податкового контролю щодо тих платників податків, попередній перевіркою аналіз в яких хоча і виявляв порушення податкового законодавства, але виїзною перевіркою скоріш за все не були би виявлені чисельні порушення, які би призвели до суттєвих донарахувань.

Сучасний етап розвитку виїзного контролю характеризується появою податкового моніторингу, внаслідок якого акцент податкового контролю спрямовується на попередження податкових порушень і на добровільну відмову платників податків від застосування штучних схем мінімізації податкових платежів і характеризується такими рисами: ви-

значення об'єкта виїзної податкової перевірки більшою мірою залежить не від окремого платника податків, а видів діяльності (наприклад, оптово-роздрібна торгівля, сільське господарство транспортні послуги, ІТ-технології), відповідно до взаємозв'язків між господарюючими суб'єктами, що дає можливість унеможливити мінімізацію податків; попередній перевіркою аналіз здійснюється на основі більшої кількості показників із застосуванням нових цифрових технологій; вдосконалення методичних підходів управління ризиками дали можливість концептуально змінити парадигму контрольної роботи.

Такий підхід забезпечує синергію зусиль всіх підрозділів податкових органів в досягненні цілей ризик-менеджменту. контролю за певними платниками податків в основі якої аналітична робота податкових органів. Її якість визначається не тільки оптимізацією, тобто зменшенням кількості перевірок, а й тривалістю проведення контрольних заходів на території платника податків.

Узагальнюючи напрями вдосконалення методичних підходів до оцінки об'єктів податкового контролю, видається обґрунтованим констатувати активну стадію процесу формування систем самоконтролю в галузях і на окремих сегментах ринку, а також відповідно розвитку партнерської концепції взаємодії суб'єктів податкових відносин як відображення вдосконалення технологій податкового контролю. При цьому податковий контроль стає чинником позитивних змін у відносинах контрагентів між собою, а також поліпшенням ділового клімату в галузі, зниження податкових ризиків.

Список літератури

1. Податковий кодекс України. URL: https://urist-ua.net/кодекси/податковий_кодекс_України/стаття.75
2. Мисник Т.Г. Податкові перевірки як основна форма податкового контролю. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/spec/96.pdf>

3. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T161797.html

4. Василенко С. В. Правове регулювання податкового контролю в Україні Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата

юридичних наук. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/aref

5. Звіт Державної фіскальної служби за 2018 рік. URL: file:///Звіт ДФС 2018.D:/Desktop 2018 BA.pdf

6. Державна податкова служба України звіт 2019. URL: file:///D:/Desktop2019 BA.pdf

USE OF CROWD TECHNOLOGIES IN FUNDING INNOVATIVE PROJECTS OF THE ENTERPRISES IN UKRAINE

Demchyshak N.

Doctor of Economics,

Professor of the Department of Finance, Monetary Circulation and Credit

Ivan Franko National University of Lviv

Klek A.

Master's student,

Ivan Franko National University of Lviv

Abstract

Under present conditions of the development of startups as a progressive form of innovative enterprise in Ukraine, there is a need for up-to-date methods and tools to accumulate capital. As the best international practice shows, one of such tools is crowd technologies (crowdfunding, crowdsourcing, crowdinvesting, crowdlending, etc.)

The article dwells upon ways to use crowd technologies as sources of funding innovative projects of enterprises. It analyses the essence of notions such as crowdfunding, crowdinvesting, crowdlending. Peculiarities of the functioning of such crowdfunding platforms as Kickstarter, Crowdcube, Funding Circle, OnDeck, Lending Club, which promote funding of a lot of projects in the world and Ukraine, are explored. The dynamics of changes in the world market of crowd technologies in its different segments is studied. The article also dwells upon the examples of the startups' implementation through crowd technologies. It analyses the market of crowd technologies in Ukraine and identifies the obstacles in creating the conditions for their spread.

Keywords: crowd technologies, crowdfunding, crowdsourcing, crowdfunding platform, crowdinvesting, crowdlending, startup, investor, project, innovative sources of funding.

The globalisation process and development of technologies, in particular information, increase the role of virtual assets and digitalization of the financial sector is taking place. It forces to revise common approaches to run business and fundraising in the domestic enterprise practice.

The present stage shows the rapid development of new methods and active implementation of the innovative tools to deal with current issues that enterprises may face, particularly, in the field of financial resource mobilisation. Business entity's ability to adapt to current challenges and quickly raise sufficient capital to implement innovative projects directly influences the promotion of their goods on the market and guarantees commercial success and competitiveness. Given this, crowd technologies, in particular crowdfunding and crowdsourcing, open new opportunities for enterprise activity.

The rapid development of crowd technologies on the global level has given a boost to scientific research on these issues. Different aspects of the use of crowd technologies in the process of enterprise projects financing were researched by both foreign and domestic scholars, in particular, Sytnyk N., Yelisieieva L., Krasnomovets V., Manaienko I., Poltorak K., Zozuliov O.,

Dyba O., Polishchuk Ye., P. Belleflemm, T. Lambert, G. Hemer, D. McQuail and others. Such international organisations as the UN¹, World Bank, World Business Council for Sustainable Development play an important role in studying separate applied aspects of the development and implementation of these technologies².

The article is aimed to find out peculiarities of crowd technologies use as up-to-date tools of financing and development of the innovative business.

Recent decades of the internet spread and social networks development have led to fundamental social and economic changes. These transformations have opened the perspectives to use the newest tools to raise funds. It became possible to relatively quickly find alternative sources of funding using crowd technologies for various purposes, including funding enterprise innovative projects and startups which are generally innovative.

The term "crowd" makes the basis of crowd technologies meaning a large number of people, thus, crowd technologies provide for interaction between internet technologies and a wide range of people in order to involve all available resources to solve pressing issues of business entities [5].

¹ Transformatsiia nashoho svitu: Porjadok denni stikoho rozvytku 2030 [Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development]: The UN Program : [Electronic resource]. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytkutysia-cholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

² Crowdfunding's Potential for the Developing World / InfoDev, Finance and Private Sector Development Department. Washington, DC : World Bank, 2013. 103 p.

The development of information society, which predetermined the formation of internet communities and uniting users of the social networks into groups of interest, in particular, Facebook, has led to the diversification of crowd technologies in the financial services markets (Fig. 1).

As a result, it has laid the ground for qualitative changes in the process of crowdsourcing which involves delegation of certain production functions to the general public using collective intellect and the synergy of interaction of a significant number of people. Jeff Howe and Mark Robinson introduced this term in 2006.

Crowdsourcing in its turn caused the elaboration of other notions such as intellectual crowdsourcing, crowdfunding, crowdrecruiting, etc.

Crowdfunding is collective cooperation between people who willingly put together their money or other resources, mainly, via the Internet to support other people or organisations' efforts. Crowdfunding financing scheme may perform different functions, e.g. disaster relief, fan support, political campaign support, startup, and small business funding, free software, and more [6, c. 93]. The use of crowdfunding in financing startups, which are mainly innovative, is of special interest.

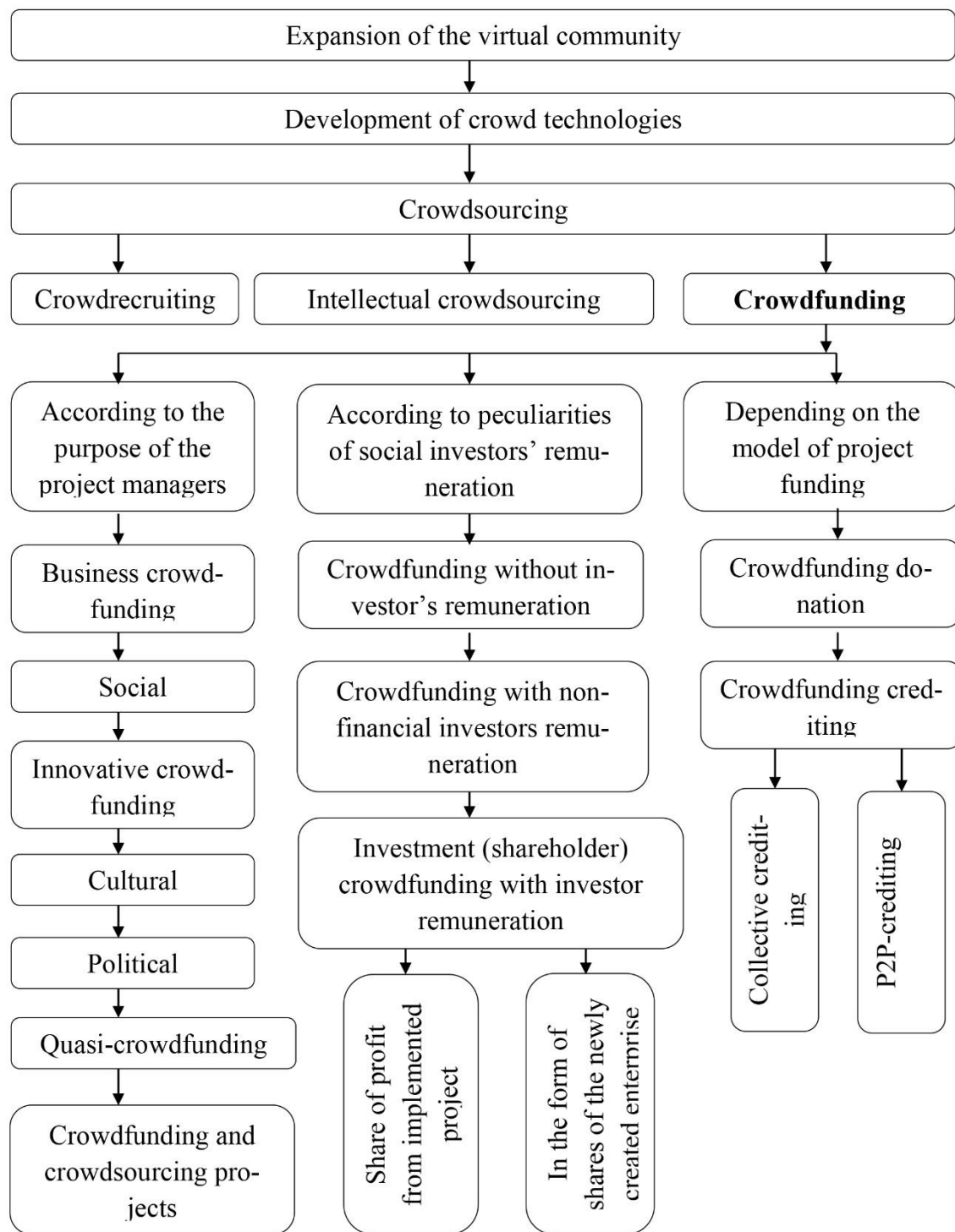

Fig. 1. Crowd technologies diversification process [4]

Crowdfunding business is thought to emerge in Great Britain in 2007 and then rapidly spread in the USA and China. China has effectively adapted the approach of fundraising through crowd technologies to the reality of its own economy and as a result, a significant part of technology startups is funded via this tool now. One of the most popular examples of fundraising in the crowdfunding market is company BuffaloGrid which has developed a mobile phone charger for people who have difficulties with access to electricity. To achieve that, the company raised 683 thousand US dollars on the crowdfunding platform Crowdcube in 2011 [9].

According to Valuates Report estimate, the volume of the global crowdfunding market in 2018 amounted to 10.2 billion US dollars. The agency expects the market to demonstrate the tendency to grow and reach 28.8 billion US dollars by the end of 2025³. However, according to the research of German analytical company Statista, the aggregate value of transactions made on the global crowdfunding market will reach 940.4 million US dollars in 2020, which is 8% less than in 2019 and will be the consequence of COVID-19. Yet the organisation expects a sharp increase in this indicator in 2021 and restoration of the general positive tendency in the following years⁴. Thus, both sources predict a possible increase in the number

of crowdfunding companies and the average amount of funding per company. It proves the significant potential of crowd technologies especially in the new reality of digitalization of national economies of the world.

The European crowdfunding market is expected to demonstrate a positive trend during 2020-2025, and compounded annual growth rate (CAGR) index will reach about 16% within this period. It will happen due to the growing number of countries in the European region which have legally regulated this issue and created a legal basis for the development of the crowdfunding business. Besides, EU countries are going to establish rules to enable local crowdfunding platforms to operate in other regions. Thus, Turkey is one of the countries that demonstrated significant growth of the crowdfunding market. According to the data in the Global Entrepreneurship Monitor Report 2019, crowd technologies became one of the key factors promoting economic growth in Turkey. They have improved the conditions for doing business by 10%, which in turn led to the attraction of about 331 billion US dollars into the economy [9].

Ukraine's share on the global crowdfunding market shows a declining global tendency with more than 2 million dollars in 2018 to about 1.7 million dollars in 2020 (Fig. 2).

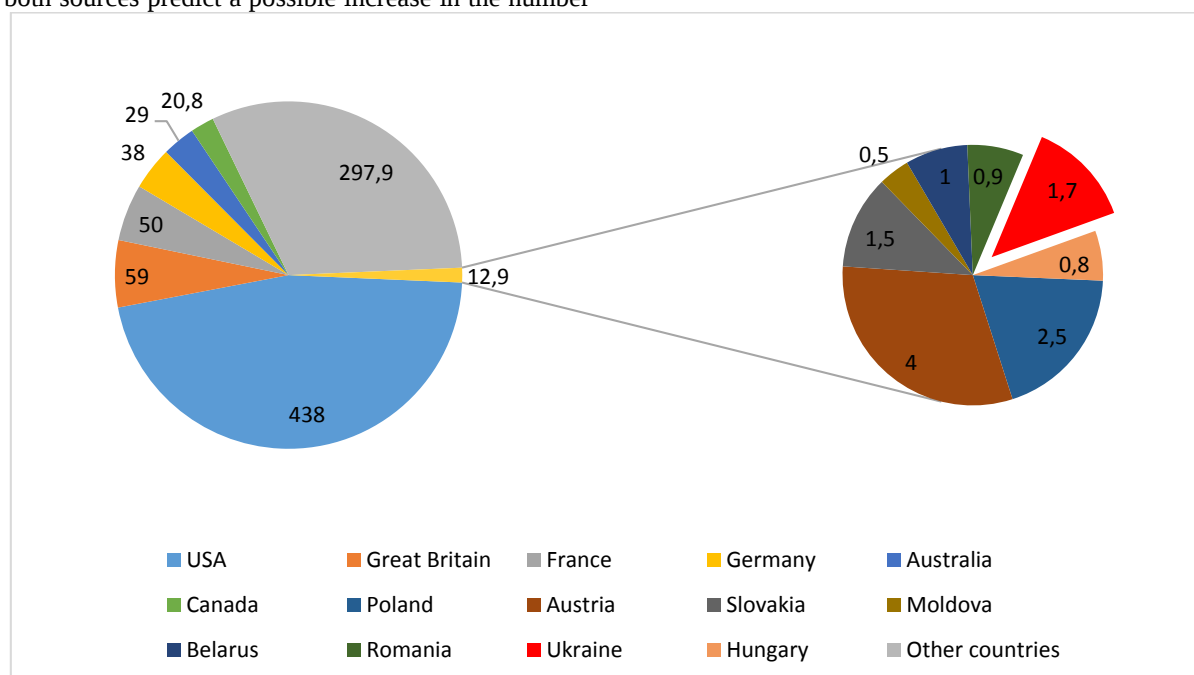

Fig. 2. The total value of transactions in the global market of crowd technologies in 2020 (as of the first half of the year), mln. US dollars

Source: Statista. Crowdfunding worldwide [Electronic resource] / Statista. – 2020. – URL: <https://www.statista.com/outlook/335/100/crowdfunding/worldwide>.

Although Fig. 2 shows that it is relatively scanty if compared with the world's leading countries share, it is

nearly equal to Slovakia's share and just a bit smaller than Poland's index.

³ Valuates Report. Global Crowdfunding Market Size, Status and Forecast 2019-2025 [Electronic resource] / Valuates Report. 2019. URL: https://reports.valuates.com/sreport/QYRE-Auto-1598/Global_Crowdfunding_Market_Size_Status_and_Forecast_2019_2025.

⁴ Statista. Crowdfunding worldwide [Electronic resource] / Statista. 2020. URL: <https://www.statista.com/outlook/335/100/crowdfunding/worldwide>.

Crowdfunding platforms in Ukraine started to function a few years ago and only now crowdfunding begins to flourish that is why legislative regulation of these relations is rather poor. Civil Code of Ukraine is the main legislative act to regulate them and also the Concept of Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020⁵, which outlines priority directions of the countries' development in this field. Cooperation on domestic crowdfunding platforms is achieved on the basis of the agreement between an author of the project and a crowdfunding platform. At the same time, domestic enterprises lack experience in using these new opportunities for fundraising as well as understanding of the crowdfunding potential to carry out their own innovative projects.

The biggest domestic crowdfunding platform is "Velyka Idea" [Big Idea], this platform was created with funds raised through crowdfunding technologies, raising 38.26 thousand hryvnias with only 25 thousand required. Today this platform features different art, media, education, literature projects, etc. Platform incomes grew by 40% in 2018 as compared to 2017 but fell by 33% in 2019 as compared to 2018. The total funding for successful projects was 5 mln. hryvnias in 2019 and 6.7 mln. hryvnias in 2018 [2].

In Ukraine, Kickstarter is one of the most popular world crowdfunding platforms. It was created in 2009 aiming to implement innovative projects [7]. Ideas connected with technical inventions, software, music, or video are in the biggest demand. A project owner has to indicate the term and the minimum amount of money they need to raise through the platform. They should give a startup description in one of the platform's categories: art, (handi-)craft, dance, design, fashion, cinematography and video, food, journalism, games, music, photography, publishing, technology, theatre. If the required minimum amount is not raised within the indicated period, donors get their money back. Kickstarter takes 5% of all funds raised for its services. It is often criticised for excessive commercialization and the specifics of project selection [3, p. 137]. However, to our mind, its popularity and successful work obviously make it a high potential platform for the domestic enterprises to submit their own innovative projects to and promote startups.

The project "Enjoy the wood" in particular is a bright example of a successfully implemented project on the crowdfunding platform Kickstarter. This startup raised over 530 thousand US dollars to manufacture wooden 3D maps of the world. It became the third and the most successful project of the company on the platform. Their previous project – wooden city maps of the world – raised more than 50 thousand US dollars (the first version of the map – 100 thousand US dollars) [1].

Thus, there is a tendency in case of multiple projects promotion to repeatedly submit them for implementation. That is, one can expect success and funding of already relatively well-known projects which are being actively worked on. Ukrainian innovative entrepreneurs should take these peculiarities into account.

Another fundraising tool is crowdfunding that is a form of investment where the investor receives a share in the equity of the enterprise with all the possible attendant risks [11]. There are a few kinds of crowdfunding depending on a startup type and offered profit share of the company, namely royalty, equity lending, crowdlending. Crowdfunding is a popular way to fund startups and is considered to be an integral part of venture capital funding. One of the most popular crowdfunding platforms on the market are EquityNet, CrowdCube, and Seedrs. According to forecasts, the total value of transactions in the crowdfunding segment will reach 5.176.2 million US dollars by the end of 2020 and in 2024 will grow to 8.292.4 million dollars. At present one of the most popular types of crowdfunding is crowdlending (collective funding). Crowdlending is a loan to a private or legal entity given by another private entity or institutional investor (investing company, foundation, etc.) through the funding internet platform which conditions guarantee creditors to receive the interest from their investment. The interest rate usually depends on the term of the loan and risks of the borrower. In order to get funding, the potential borrower submits an application to a corresponding platform to receive a loan where they should give personal data so that the platform could check person's rating and solvency. Borrower and creditor conclude a loan agreement through a crowdlending platform. Crowdlending platform receives a fee from borrowers and/or creditors for its services depending on the chosen business model. Thus, enterprises can get small loans to run their business on such platforms as Funding Circle, OnDeck, Kabbage, and Lending Club. This approach allows quickly and easily receive necessary funding as main demands are more flexible compared to traditional bank loans [10].

According to the study by analytical company Statista, the value of transactions in the global crowdlending market in the business segment (Fig. 3) amounted to 181 billion US dollars in 2019, 27.3% more than the same period last year. Despite the impact of the pandemic caused by SARS-CoV-2, the company forecasts this market to grow by 14% in 2020 and reach 206 billion US dollars. In total, the CAGR is expected to be 9.6% over 2020-2024, which in turn will drive the crowdlending market to 298 billion US dollars in 2024 [8].

⁵ Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018— 2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii [On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020] : Order of the Cabinet of Ministers

of Ukraine of 17.01.2018 No. 67-r [Electronic resource]. URL : [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80).

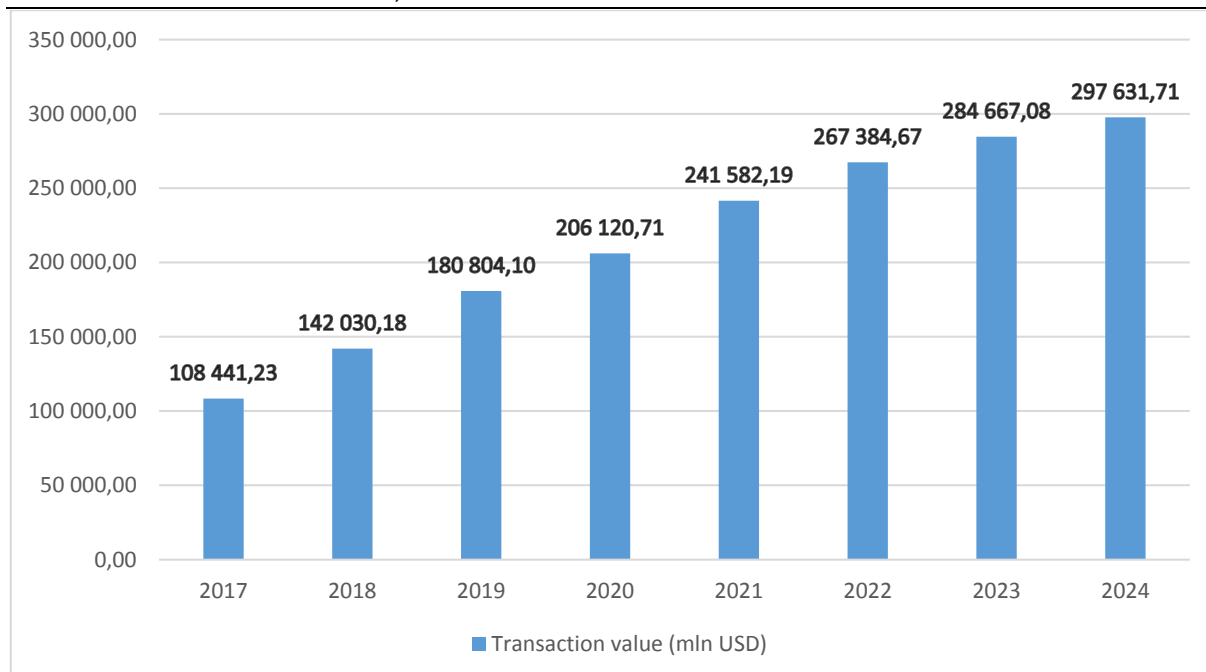

Fig. 3. Transaction volumes in the global crowdlending market in 2017-2024*

*Note. Data for 2020-2024 are forecast.

Source: Statista. Crowdfunding worldwide / Statista. 2020. URL: <https://www.statista.com/outlook/334/100/crowdlending>

Returning to the analysis of the crowdsourcing features, it should be noted that this is an opportunity to quickly explore probable miscalculations before the start of production. Crowdsourcing also allows forming a concept of a certain product and assessing its potential competitiveness on the market which is convenient for a young company. It is a tool to adjust the development of a business or not yet launched startup project taking into account industry experts' opinion which is important under domestic conditions.

Thus, in Ukraine crowdsourcing technologies may give the following opportunities in the business area:

- saving information, time and other resources;
- taking into account experts' experience as well as social interests;

➤ establishing effective communication with potential buyers of products or services that the company plans to produce (provide);

➤ optimization of marketing costs and at the same time advertising of the company and its products and search for investors.

Crowdsourcing has spread with the active implementation of the internet technologies therefore, its development in Ukraine is only possible under the condition of digitalization of the national economy and society. Internet technologies have transformed and optimised the process of reaching the goals in modern business (table 1).

Table 1

Internet services that use crowdsourcing technologies			
No.	Type	Name	Description
1	Internet services to find solutions to different problems assisted by experts	RedesignMe	The platform for communities and enterprises to discuss opportunities for goods and services improvement.
		Kluster	The platform for group decision-making orientated at the search for new ideas, choosing the best of them and their further revision.
		InnoCentive	Web-group of scientists that study and solve the problems which organisations face.
2	Internet services to find solutions to highly specialised issues.	SkyscraperCity	Internet service for the urban direction, which is dedicated to everything connected with architecture, construction, design, infrastructure, geography, tourism, and in general cities and countries development.
		99designs	Internet service for graphic design, in particular logo design, web design, and other design competitions.
3	Internet services for fundraising	Spilnokosht [Collective money]	Ukrainian fundraising platform which helped many projects to raise money for a new business, environmental and public campaigns, work of media, organisation of festivals and art events, clip creation, etc.
		Indiegogo	A crowdfunding platform aimed at public co-funding of any project. Indiegogo does not limit projects in types or topics. The resource is open for all users around the world.

		GlobalGiving	A fundraising online platform for nonprofit organisations around the world. Its activity is aimed to create opportunities for nonprofit and charity organisations to come in contact with the world network of individual and corporate donors in order to find money and inform about local projects. Having chosen a project on the platform, a donor can donate any amount of money for its development.
4	Social networks	LinkedIn	Social network to find and establish business contacts. More than 85 million users are registered on LinkedIn, they represent 150 areas from 200 countries which gives the opportunity to involve specialists in the problem discussion.
		Facebook	The social network which gives an opportunity to create a closed or open group for a problem discussion and constantly informing its users by different means about the course of the discussion, new materials, etc.
		Zhyteli [Residents]	A Ukrainian platform unites residents of large buildings for communication and self-organisation which gives opportunities to create more comfortable living conditions.

Source: based on: Lihuzova V.O., Baklazhenko Yu.V., Hyria R.M. Svitovyi dosvid derzhavnoi pidtrymky innovatsii [World experience of state support of innovations] // Global and national problems of the economy. 2017. No. 18. P. 36-41.

Thus, there are a lot of internet services applying crowdsourcing technologies. Ukraine also has well-known projects such as Ukrainian Wikipedia, Ukrainian section of Wikipedia, and also groups for communication, problem-solving and goals achieving that are being actively created on Facebook.

The use of creative the potential of clients plays an important role in crowdsourcing. For instance, a well-known Danish company Lego Group successfully uses its customers' capabilities. The company offers its clients a special computer program where they can submit new models for a building set. Ideas of the future toys are discussed on the website CUUSOO. If a project gets maximum votes, the company puts it into production. Crowdsourcing allows involving not only experts but also potential investors to find a solution. It is especially important for business in Ukraine that along with the lack of successful marketing decisions has a permanent lack of financial resources.

To our mind, a great potential of crowd technologies development, in particular, crowdfunding, can be exploited in leading universities of the country. For example, in 2019 Lviv Polytechnic National University launched a crowdfunding platform StartEra that is successfully working at present. At the same time, the use of crowd technologies in synergy with available academic research potential can allow domestic universities to actively integrate into the business environment and meet the current needs of training specialists and the need for scientists to conduct relevant and necessary scientific research in the country.

Thus, it is an obvious fact that crowd technologies are dynamically developing on the global market. Due to the rapid progress of modern society, its digitalization, and constant search for alternative sources of funding by business entities, they are one of the most useful tools for fundraising and funding social and innovative business projects. The conceptual outline at the state level of the priorities for the development of Ukraine as a country with a digital economy and the positive dynamics of the development of Internet technologies and the IT industry creates the basis for the spread of crowd technologies. If widely used, they will help to overcome the crisis more quickly and reduce the

level of dependence of innovative enterprises on borrowed resources. In general, this will form the preconditions for ensuring the sustainable economic development of Ukraine and the digitalization of the national economy.

References

1. Arovych V. Top 5 most successful Ukrainian startups on Kickstarter // Lviv business school of UCU (LvBS). 2020. URL: <https://ucucfe.lvbs.com.ua/en/top-5-najuspishnishyh-ukrayinskyh-startapiv-na-kickstarter/>.
2. Velyka Ideia: kraudfandynhova platforma [Big idea: crowdfunding platform] : official website. URL: <https://biggggidea.com/>.
3. Demchyshak N., Ovchar O. Kraudfandynh yak alternatyvnyi instrument zaluchennia finansovykh resursiv v umovakh vidkrytosti ekonomiky: inozemnyi dosvid ta perspektyvy vykorystannia v Ukraini [Crowdfunding as an alternative tool to raise funds in an open economy: foreign experience and prospects for use in Ukraine] // Formation of a market economy in Ukraine. 2018. No. 40. P. 133–139.
4. Dyba M.I., Herneho Yu.O. Hlobalni tendentsii ta potentsial rozvytku rynku kraudfandynhu v Ukraini [Global trends and development potential of the crowdfunding market in Ukraine] // Economy of Ukraine. 2020. No. 2. P. 66–77.
5. Zozulov O.V., Poltorak K.A. Zastosuvannia kraud-tekhnohii v marketynhovii diialnosti pidpryiemstv [Application of crowd technology in marketing activities of enterprises] // Economic Bulletin of NTUU "KPI". 2014. No. 11. P. 422–429.
6. Fomenko A. O. Suchasni umovy rozvytku kraudfandynhu v Ukraini [Modern conditions of crowdfunding development in Ukraine] // Bulletin of Berdiansk University of Management and Business. 2013. No. 3. P. 93-96.
7. Kickstarter: total amount of funding pledged 2012-2019/ URL: <https://www.statista.com/statistics/310219/total-kickstarter-funding/>
8. Statista. Crowdfunding worldwide / Statista. 2020. URL: <https://www.statista.com/outlook/335/100/crowdfunding/worldwide>

9. Crowdfunding Market - Growth, Trends, and Forecasts (2020-2025)/ URL: <https://www.researchandmarkets.com/reports/5120225/crowdfunding-market-growth-trend>

10. Crowdlending Survey 2019. URL: https://blog.hslu.ch/retailbanking/files/2019/05/Crowdlending-Survey-2019_EN_web-1.pdf

11. Kraudinestinh abo kraudfandynh: ye perspektyvy rozvytku v Ukraini [Crowdfunding or crowd funding: there are prospects for development in Ukraine.] // Online Journal. 2013 No. 95. URL: <http://nardep-journal.com/article/2013/95/KRAUDINVESTING-ABO-KRAUDFANDING-ChI-E-PERSPEKTIVI-ROZVITKU-V-UKRAINI>.

АЛГОРИТМ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Величко В.А.

к. е. н., Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Грицьков Є.В.

к. е. н., Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Ачкасов А.Є.

д. е. н., Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

ALGORITHM OF IMPLEMENTATION OF STRATEGY OF FORMATION AND USE OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

Velychko V.

PhD in Economics,

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Grytskov E.

PhD in Economics,

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Achckasov A.

Doctor of Economic Sciences,

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Анотація

Доведено необхідність розробки алгоритму реалізації стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств. Метою дослідження є розробка алгоритму реалізації стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств. Досягнення поставленої мети лежить у площині вирішення наступних завдань: узагальнення існуючих теоретичних підходів до визначення стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств; характеристика елементів алгоритму реалізації стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств. Обґрунтовані теоретичні підходи до визначення стратегії підприємства: цілеорієнтований, функціональний, структурний, системний. У результаті дослідження розроблено алгоритм реалізації стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств.

Запропоновані напрями розробки та реалізації стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств, яка дозволяє сформувати кількісну основу та здійснити моніторинг прийняття обґрунтованих управлінських рішень спрямованих на зростання ефективності формування та використання корпоративної соціальної відповідальності для забезпечення розвитку будівельних підприємств.

Розроблено економіко-прикладний інструментарій управління будівельними підприємствами у системі формування та використання корпоративної соціальної відповідальності для забезпечення їх розвитку, що дозволяє обґрунтувати напрями розробки та реалізації стратегії на основі методологічного підходу до оцінки її рівня, результатів економіко-математичного моделювання та запропонованої аналітичної діагностичної системи локальних, системних та інтегральних показників.

Abstract

The necessity of developing an algorithm for implementing the strategy of formation and use of corporate social responsibility of construction enterprises is proved. The purpose of the study is to develop an algorithm for implementing the strategy of formation and use of corporate social responsibility of construction companies. Achieving this goal lies in solving the following tasks: generalization of existing theoretical approaches to determining the strategy of formation and use of corporate social responsibility of construction companies; characteristics of the elements of the algorithm for implementing the strategy of formation and use of corporate social responsibility of construction companies. Theoretical approaches to determining the strategy of the enterprise are substantiated: goal-oriented, functional, structural, systemic. As a result of the research the algorithm of realization of strategy of formation and use of corporate social responsibility of the building enterprises is developed.

The directions of development and implementation of the strategy of formation and use of corporate social responsibility of construction enterprises, which allows to form a quantitative basis and monitor the adoption of

sound management decisions aimed at increasing the efficiency of formation and use of corporate social responsibility to ensure the development of construction enterprises.

Economic and applied tools for construction companies in the system of formation and use of corporate social responsibility to ensure their development, which allows to justify the development and implementation of strategy based on a methodological approach to assessing its level, the results of economic and mathematical modeling and the proposed analytical diagnostic system of local, system and integrated indicators.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, будівельні підприємства, стратегія, алгоритм, розвиток.

Keywords: corporate social responsibility, construction enterprises, strategy, algorithm, development.

Вступ. Трансформаційні процеси, які відбуваються в економіці України потребують переосмислення підходів до забезпечення розвитку будівельних підприємств (БП), як важливих для протидії наростання кризових явищ, формування соціально орієнтованих напрямів. Для вирішення цього складного завдання особливого значення має розробка та реалізація стратегії формування й використання корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) будівельних підприємств. У цьому контексті дослідження теми щодо розробки алгоритму реалізації стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств є актуальним і своєчасним завданням.

Характеристика наукових досліджень. Напрями формування та реалізації стратегії управління підприємствами представлені у наукових розробках вчених: І. Ансоффа [1], А. Зуб [2], Б. Карлоффа [3], Г. Мінцберга [4], А. Томпсона і Дж. Стрікланда [5], А. Чандлера [6], З. Шершньової і С. Оборської [7].

Проте поряд з визначеними теоретичними напрямками, залишаються невирішеними питання щодо розробки та реалізації алгоритму реалізації стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є розробка алгоритму реалізації стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств.

Досягнення поставленої мети лежить у площині вирішення наступних завдань:

- узагальнення існуючих теоретичних підходів до визначення стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств;
- характеристика елементів алгоритму реалізації стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств.

Основна частина. Обґрунтовані теоретичні підходи до визначення стратегії підприємства:

- цілеорієнтований: визначається стратегія з позиції формування та реалізації цілей, які пов'язані із напрямками та особливостями функціонування підприємства;
- функціональний: стратегія характеризується через призму сукупності дій, можливостей, напрямів, інструментарію, правил та орієнтирів що дозволяють досягати цілей підприємства;
- структурний: визначають структурні складові стратегії, взаємодія яких дозволяє досягати довгострокових завдань, забезпечуючи взаємодію різних груп зацікавлених осіб;

- системний: формуються системні характеристики стратегії, у яких поєднуються цільові напрями, ресурсна складова, функціональні ознаки, економічні чинники функціонування підприємства.

Стратегія функціонування будівельних підприємств визначається напрямками і характеристиками, що притаманні загальним концепціям із врахуванням особливостей їх діяльності. Зокрема, О. Кононова, виділяючи функціональні ознаки і характеристики, фокусує увагу на процесі вибору стратегії через призму застосування матриці Томпсона та Стрікланда за квадрантами:

1. Виділяються концентрація, вертикальна інтеграція, центрова диверсифікація.
2. Перегляд стратегії концентрації, визначення горизонтальної, інтегральної або стратегії злиття.
3. Стратегія спрямована на скорочення витрат, диверсифікацію та ліквідацію.
4. Центрова диверсифікація, конгломеративна диверсифікація, спільне підприємство у новій галузі [8].

Для визначення стратегії будівельного підприємства деякі автори виділяють комплекс етапів її формування та реалізації:

- обґрунтування цілей і завдань;
- проведення аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства;
- розробка стратегії поведінки на ринку будівельної продукції;
- оцінка результатів роботи [9].

Системний підхід до визначення маркетингової стратегії будівельних підприємств реалізовано у розробці А. Васильченко, де виокремлені блоки її формування:

- цільовий блок: постановка та обґрунтування цілей; орієнтація на розвиток;
- зовнішньо-діагностичний блок: оцінка параметрів функціонування будівельного ринку (динаміка показників функціонування будівельного ринку; параметри та орієнтири розвитку ринку за окремими сегментами; детальний аналіз обсягів житлового будівництва в країні та регіонах); діагностика маркетингового середовища (кластерний аналіз операторів будівельного ринку);
- внутрішньо-діагностичний блок: аналізу внутрішнього маркетингового середовища (оцінка маркетингового потенціалу за окремим сегментами; вибір вектору розвитку будівельних компаній за результатами конкурентного аналізу; оцінка конкурентоспроможності будівельних підприємств; система управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання);
- блок реалізації маркетингових заходів: дослідження динаміки розвитку будівельних підприємств (формування ресурсного потенціалу організації будівельного комплексу; динамічна модель

оцінки ефективності маркетингової діяльності; програмна реалізація маркетингових заходів в збалансованій системі показників; контроль реалізації маркетингової стратегії розвитку).

Таким чином, у результаті дослідження запропоновано авторське визначення стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств, яка яв-

ляє собою систему взаємопов'язаних дій, які реалізуються на основі застосування методів, моделей для досягнення цілей суб'єктів господарювання орієнтованих на їх розвиток шляхом зростання ефективності формування та використання КСВ.

У результаті дослідження розроблено алгоритм реалізації стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств (рис. 1).

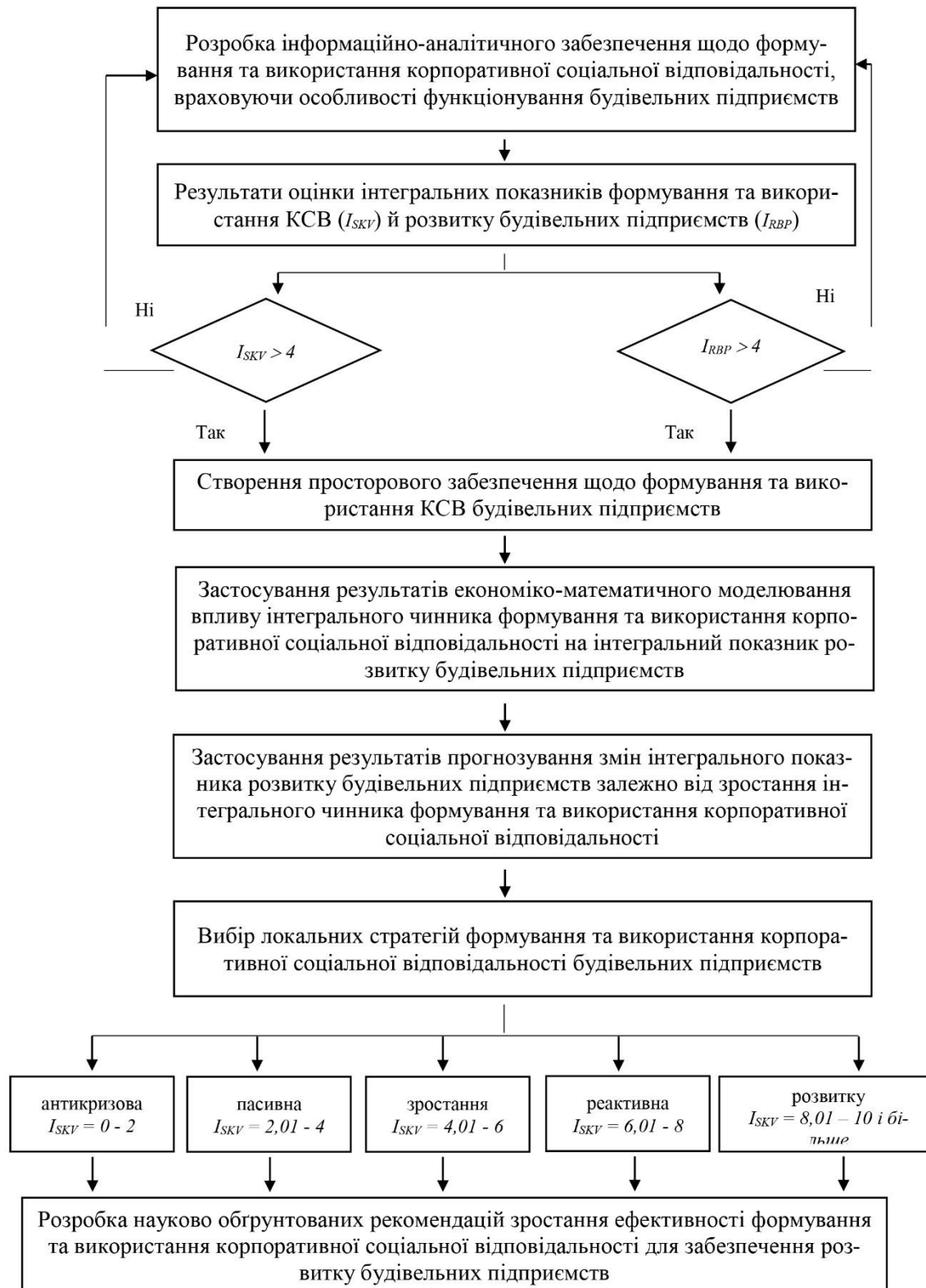

Рис. 1 – Алгоритм реалізації стратегії формування та використання КСВ будівельних підприємств

Розглядаючи представлений алгоритм слід відзначити, що на перших етапах формується кількісна основа стратегії, у результаті яких визначаються інтегральні показники формування та використання КСВ й розвитку БП. Якщо ці чинники перевищують значення 4, то переходять до наступного етапу реалізації стратегії – створення просторового забезпечення щодо формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств. Якщо «Ні», то уточнюється та здійснюється переформатування інформаційно-аналітичного забезпечення щодо формування та використання корпоративної соціальної відповідальності, враховуючи особливості функціонування будівельних підприємств.

Просторове забезпечення формується на основі застосування геоінформаційного інструментарію, який визначає візуальні характеристики формування та використання КСВ, враховуючи напрями та особливості розвитку БП.

У результаті економіко-математичного моделювання та прогнозування змін інтегрального показника розвитку будівельних підприємств залежно від зростання узагальнюючого чинника формування та використання корпоративної соціальної відповідальності формується підґрунтя для розробки науково обґрунтованих рекомендацій. Крім того, визначаються види локальних стратегій, які характеризуються значеннями інтегральних чинників формування та використання КСВ БП.

Квінесенцією розробленого алгоритму є запропоновані науково обґрунтовані рекомендації щодо зростання ефективності формування та використання корпоративної соціальної відповідальності для забезпечення розвитку будівельних підприємств.

Таким чином, запропоновані напрями розробки та реалізації стратегії формування та використання КСВ БП, яка дозволяє сформулювати кількісну основу та здійснити моніторинг прийняття обґрунтованих управлінських рішень спрямованих на зростання ефективності формування та використання корпоративної соціальної відповідальності для забезпечення розвитку будівельних підприємств.

Висновки. Таким чином удосконалено алгоритм реалізації стратегії формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств, що на відміну від наявних базується на введенні показників, які формують інформаційно-аналітичне забезпечення інтегральної оцінки, просторове забезпечення із використанням сучасного геоінформаційного

інструментарію, методах і моделях економіко-математичного й нейронного моделювання, що дозволяє розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо зростання ефективності формування та використання корпоративної соціальної відповідальності для забезпечення розвитку будівельних підприємств.

Розроблено економіко-прикладний інструментарій управління будівельними підприємствами у системі формування та використання корпоративної соціальної відповідальності для забезпечення їх розвитку, що дозволяє обґрунтувати напрями розробки та реалізації стратегії на основі методологічного підходу до оцінки її рівня, результатів економіко-математичного моделювання та запропонованої аналітичної діагностичної системи локальних, системних та інтегральних показників.

Список літератури

1. Ансофф И. Стратегическое управление. М.: Прогресс, 1989. 519 с.
2. Зуб А. Т. Стратегічний менеджмент: теорія і практика: навчальний посібник для вузів. М.: Аспект Пресс, 2002. 415 с.
3. Карлофф Б. Деловая стратегия: пер. с англ. М.: Экономика, 1991. 239 с.
4. Минцберг Г., Куинн Дж. Стратегический процес / пер. с англ. под ред. Ю. Каптуревского. СПб.: Питер, 2001. 688 с.
5. Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учебник для вузов / пер. с англ. под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. М.: Банки и биржи, ЮНИТИ. 1998. С. 47–106.
6. Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність. Київ: КНТЕУ, 2002. 301 с.
7. Шершньова З. Є., Оборська С. В. Стратегічне управління. К.: КНЕУ. 1999. С. 94–120.
8. Кононова О. Є. Процес вибору стратегії будівельних підприємств. Економіка. Управління. Інновації. Випуск № 2 (10), 2013. URL: [https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwigrP3WxfrpAhXElOsKHcfZBN4QFjAAegQIARAB&url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua%2Fcgibin%2Firis_nbuv%2Fcgiiiris_64.exe%3FC21COM%3D2%](https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwigrP3WxfrpAhXElOsKHcfZBN4QFjAAegQIARAB&url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua%2Fcgibin%2Firis_nbuv%2Fcgiiiris_64.exe%3FC21COM%3D2%2F)
9. Щербата Т. С., Малик І. П. Особливості стратегічного управління підприємствами будівельної галузі. URL: <http://probleconomy.kpi.ua/pdf/2012-11.pdf>.

**АГРОСТРАХУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА****Осіпова А.***Викладач Уманський національний університет садівництва
Україна***AGRO INSURANCE AS A COMPONENT OF STATE SUPPORT OF AGRICULTURAL
PRODUCTION****Osipova A.***Lecturer Uman National University of Horticulture
Ukraine***Анотація**

У статті розглянуто недоліки системи аграрного страхування як складової державної підтримки сільськогосподарського виробництва. Показано, що з появою системи сільськогосподарського страхування в аграріїв з'явилася нова можливість захисту від несприятливих ситуацій. У результаті дослідження розкрито: проблему слабкої обізнаності сільгоспвиробників про можливість страхування своїх ризиків; питання високих цін на страхування і незручною для аграріїв системи сплати страхових премій; окремі аспекти процедури укладення договорів страхування сільськогосподарськими виробниками в контексті отримання ними субсидій в рамках програм державної підтримки; ефекти зниження результативності системи аграрного страхування. Зроблено висновок про необхідність вдосконалення системи агрострахування, а також запропоновано впровадження мікрострахування малого сільськогосподарського виробництва у систему державної підтримки даного сектору економіки.

Abstract

The article considers the shortcomings of the agricultural insurance system as a component of state support for agricultural production. It is shown that with the advent of the agricultural insurance system, farmers have a new opportunity to protect themselves from adverse situations. The study revealed: the problem of poor awareness of farmers about the possibility of insuring their risks; the issue of high insurance prices and inconvenient for farmers system of payment of insurance premiums; certain aspects of the procedure for concluding insurance contracts by agricultural producers in the context of receiving subsidies under state support programs; effects of reducing the effectiveness of the agricultural insurance system. It is concluded that it is necessary to improve the agricultural insurance system, and also proposed the introduction of microinsurance of small agricultural production in the system of state support of this sector of the economy.

Ключові слова: державна підтримка, агрострахування, мікрострахування, страхова премія, страховий продукт.

Keywords: state support, agricultural insurance, microinsurance, insurance premium, insurance product.

Світова практика агрострахування сформувала низку переваг даного сегменту страхової діяльності, серед яких – безпосереднє спрямування допомоги до сільськогосподарських товаровиробників; узгодженість із вимогами міжнародних торгових угод у частині державної підтримки (йдеться, зокрема, про вимоги СОТ); стимулювання страхувальників до провадження оптимізації виробничих процесів; підвищення рівня довіри кредиторів і розширення доступу виробників до кредитних ресурсів; створення базових умов для спільних партнерських угод між державними органами та приватним сектором у галузі страхування та пере-страхування; впровадження системи управління ризиками в сільському господарстві [2].

Розгляду питань страхового захисту в аграрному секторі приділяли увагу науковці Т. Коваленко [1], О. Прокопчук [7], К. Третяк [9], В. Четоткіна [10] та ін. Однак досі потребують уточнення переваги й основні напрями популяризації і підтримки агрострахування.

На жаль, в Україні аграрне страхування слабо розвинене та переважно застосовується під час оформлення застави по кредиту, а державна

підтримка сільськогосподарського страхування є занадто малою. Хоча все ж варто зазначити, що непередбачувані погодні умови, зумовлені зміною клімату, все частіше підштовхують сільгоспвиробників до укладання угод зі страховими компаніями.

Міжнародний досвід показує, що у світі популярними системами страхування є американська, європейська та змішана. Американська модель страхування аграрних ризиків передбачає значну фінансову підтримку з боку держави. Вона компенсує вартість страхового полісу та надає можливість звертатися до державних страхових компаній. До того ж цей вид страхування є обов'язковим. Для сільськогосподарських виробників ці умови страхування є вигідними, але для держави вони збільшують адміністративні витрати. Така модель страхування популярна у США та Канаді [7].

Для європейської моделі страхування характерною є мінімальна участь держави. Страхування є добровільним, а сільськогосподарські виробники оплачують 100% вартості страхового полісу. При цьому держава контролює діяльність приватних страховиків. Використання цієї моделі потребує від

сільськогосподарського виробника наявності високого доходу, але страхувальник менш захищений. Така модель страхування популярна в країнах Європейського Союзу [3].

У змішаній моделі використовуються найкращі риси американської та європейської систем. Страхування здійснюється приватними страховиками та є добровільним. До того ж передбачено державні субсидії фермерам на страхування та перестраховування. Ця модель страхування функціонує в таких країнах, як Іспанія, Франція, Італія.

Історія розвитку страхової справи в Україні бере свій початок ще з часів Радянського Союзу. Тоді страхування було монополізовано, а радгоспи й інші державні сільськогосподарські підприємства зобов'язувалися страхувати свій урожай. Ставки при цьому на страхові продукти були досить низькими.

В Україні систему страхування вперше було запроваджено Декретом Кабінету Міністрів України «Про страхування» від 10.05.1993 № 47–93 [5]. Згодом Декрет був замінений на Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96-ВР [6].

Спочатку в Україні запровадили американську систему страхування. Для цього був створений «Фонд аграрних страхових субсидій». Ця державна установа надавала сільгоспвиробникам страхові субсидії. З часом, для полегшення доступу сільгоспвиробників до страхування, було вирішено запровадити європейську систему страхування. Для цього було прийнято Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р. № 4391-VI [4].

Разом з тим існувала потреба контролювати страхові компанії, здійснюючи контроль за виконання ними своїх зобов'язань перед сільгоспвиробниками, які отримували державну підтримку. З цією метою 7 листопада 2012 р. був створений «Аграрний страховий пул», який об'єднав страховиків України, що працювали на добровільних засадах та були неприбутковими організаціями.

У 2014 р. була підписана Угода про асоціацію України з Європейським Союзом, що відкрило можливість вітчизняним сільгоспвиробникам освоювати європейські ринки та починати ділові стосунки з новими торговельними партнерами. І з даного ракурсу постало питання стимулювання страхового ринку в Україні, адже, зважаючи на ризики, притаманні сільськогосподарському виробництву, саме страхування є тим дієвим інструментом, що здатен забезпечити компенсацію не тільки втраченого або пошкодженого внаслідок настання непередбачуваних подій майна сільгоспвиробника, а й покрити фінансові збитки останнього.

Ураховуючи значимість страхової справи для економічного розвитку сільськогосподарського виробництва України, постала необхідність створення державою сприятливих умов для провадження страховими компаніями діяльності у зазначеній сфері господарювання та гарантування виконання ними страхових зобов'язань [10].

Особливістю страхового бізнесу у сфері сільськогосподарського виробництва є необхідність отримання оперативної інформації про стан застрахованого майна, здійснення постійного моніторингу чинників, що можуть вплинути на результати праці сільськогосподарського виробника, вміння за першої потреби розрахувати суму необхідної страхової виплати. У зв'язку з цим набуло актуальності застосування Fintech-інновацій, однією з яких стало залучення роботизованої техніки.

Проте, спираючись на реалії вітчизняної сільськогосподарської сфери господарювання, вважаємо, що система страхування сільськогосподарських виробників зможе стати ефективною лише тоді, коли держава, спільно зі страховими компаніями, буде спрямовувати свої зусилля на створення синергетичної системи добровільного страхування з державною підтримкою. І саме державні кошти дадуть змогу залучити нові страхові компанії, які будуть активно розвивати систему сільськогосподарського страхування.

Світовий досвід свідчить, що для впровадження змішаної системи страхування в Україні потрібно адаптувати державне регулювання страхової діяльності до місцевого ринку, щоб забезпечити розвиток страхового бізнесу. Відтак, для стимулювання фінансового розвитку сільськогосподарської сфери виробництва в Україні слід вдосконалити законодавчу базу, а саме: розробити та впровадити нові законодавчі акти, що будуть регулювати страхову діяльність в аграрному секторі; визначити об'єкти обов'язкового страхування сільськогосподарських виробників; розробити систему пільг як для страхувальника, так і для страховика; розробити прийнятні умови ліцензування страховика; надати гарантії інвестиційним проєктам страховика; упровадити привабливі умови оподаткування страхових компаній.

Наразі в Україні понад 10 страхових компаній, які продовжують працювати на ринку і яким можна довіряти. Частково питання розвитку агрострахування законодавчо врегульовані. Немає лише структури, яка б всі ці елементи об'єднала і дала країні третій шанс на розвиток системи агрострахування.

У США програму з державною підтримкою можуть надавати тільки страхові компанії, що відповідають встановленим вимогам і які уклали договір з RMA. Приватні страхові компанії наймають страхових агентів і аварійних комісарів (аджастерів), які продають поліси фермерам і проводять оцінку збитку. Страхові компанії поділяють з державою як прибуток, так і збитки від реалізації державних програм. У фінансово позитивні роки вони отримують прибуток, а в негативні – беруть на себе частину збитків, знижуючи тим самим навантаження на платників податків. Окрім того, страхові компанії інвестують у нові технології, інфраструктуру, навчальні програми та заходи щодо поліпшення обслуговування фермерів. Крім виконання своїх основних функцій з надання й обслуговування страхових полісів, приватні страхові компанії є активними учасниками оптимізаційного

процесу існуючих державних страхових програм шляхом надання інформації про результати їх реалізації і наслідки змін правил і умов договорів страхування. Сільськогосподарські виробники купують страхові поліси безпосередньо у страхових компаній. Фермери можуть впливати на прийняття рішень щодо державних програм страхування сільськогосподарських культур через свою участь у Раді директорів Федеральної корпорації страхування сільськогосподарських культур

(FCIC), якій законом надані широкі повноваження з адміністрування цих програм.

Якщо звернути увагу на показники страхування 2016 року, стає очевидним, що 90% фермерів США задоволені страховкою. Нагадаємо, страхування не є обов'язковим, і фермер може купувати страховку тільки якщо його задовольняють умови і тільки у тій компанії, яку сам вибирає. І лише по придбанні страховки фермер отримає допомогу від держави, тобто заплатить максимум 40% від вартості страхового поліса.

Таблиця 1

Дані за програмою державного страхування в США за 2000–2016 рр. (RMA) [8]

Показник	2000	2012	2015	2016
Укладено договорів страхування з фермерами, од	1 323 243	1 174 007	1 204 619	1 159 648
Обсяг страхових зобов'язань, млрд дол	34,44	117,16	102,51	100,51
Обсяг страхових премій, млрд дол	2,54	11,12	9,76	9,32
Обсяг державних субсидій, млрд дол	0,95	6,97	6,09	5,86
Обсяг державних субсидій, %	37,4	62,7	62,4	62,9
Сплачена компенсація, млрд дол	2,59	17,45	6,31	3,74
Збитковість страхового портфеля, %	102	175	65	41

У 2017 році в США працювала вже 551 програма страхування для 123 об'єктів (сільськогосподарських культур і тварин). Тобто, для деяких культур було розроблено кілька програм. Наприклад, об'єкт – пшениця, а американський фермер може вибрати найактуальнішу для його господарства програму: страхування пшениці від граду, страхування пшениці на період перезимівлі, страхування пшениці на весь період вирощування або страхування доходів від вирощування пшениці. Тобто об'єкт один, а продуктів – чотири.

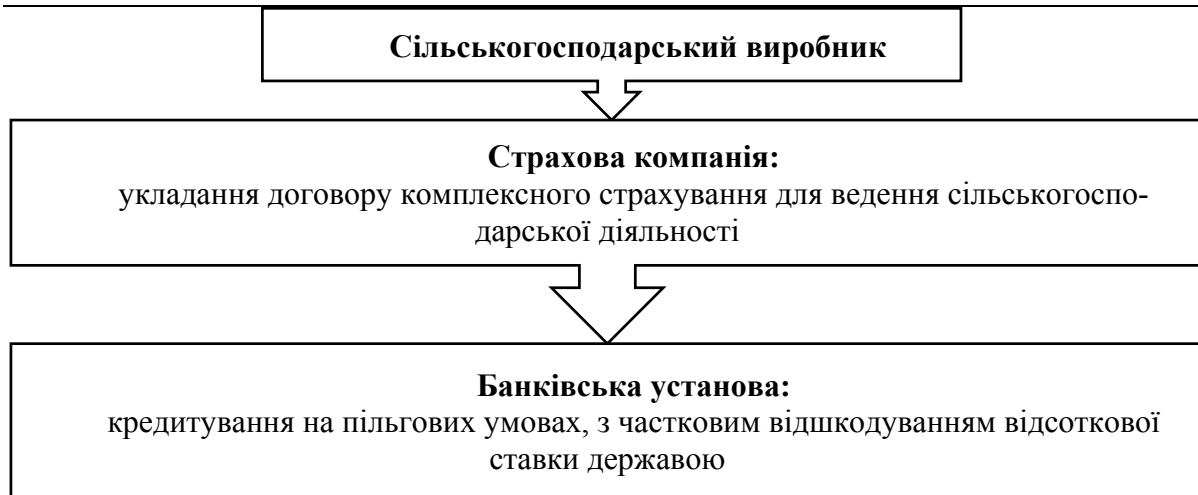
В Україні з 2015 р. стала доступною та користується високим попитом програма страхування доходів. І наразі серед основних програм, доступних для фермерів, значаться: індивідуальне страхування від окремих ризиків; мультиризикове страхування; страхування за індексом районної врожайності; індексне страхування по погодному індексу; страхування доходу фермерського господарства (захищає сільгоспвиробника не тільки на випадок недоотримання врожаю, але і в разі падіння ціни на продукцію).

Для впевненого руху вперед Україна має реалізовувати аспекти державної підтримки сільськогосподарського виробництва через страхову галузь, вводячи у практику страхової діяльності нові інструменти та використовуючи оновлені підходи її

провадження. І саме потужна система агрострахування має стати тим дієвим ресурсом та інструментом, що посилить ефективність функціонування сільськогосподарського виробництва за рахунок мінімізації ризиків діяльності. Серед пріоритетних є, зокрема, проблеми адаптації страхових компаній до нових умов провадження сільськогосподарської діяльності, адже клімат, а відтак і ризики, що визнаються страховими, в останні роки зазнали значних змін.

Також страховикам слід деталізувати власні продукти за сферами сільськогосподарської діяльності: рослинництво наразі є більш розвинутим, аніж тваринництво; все більшої популярності серед фермерів і малих агропідприємств набуває садівництво та ягідництво тощо. І саме для таких випадків слід переглянути умови функціонування діючих страхових продуктів і звернути увагу на розробку нових, актуальних для сьогодення. Особливого перегляду потребує і роль держави у страховій підтримці аграріїв, в тому числі – з позиції часткового фінансування.

З огляду на означене пропонуємо провадити державну підтримку сільськогосподарського виробництва у сфері банківсько-страхової діяльності у наступній формі (рис. 1):

*Рисунок 1. Механізм державної підтримки сільськогосподарського виробництва у банківсько-страховому секторі**

*пропозиція автора

Вважаємо за необхідне державну підтримку сільськогосподарського виробництва у сфері банківсько-страхової діяльності провадити за комплексним підходом. Тобто, для отримання кредитних коштів позичальник має укласти договір комплексного страхування зі страховою компанією. Таким чином, значною мірою нівелюються згубні фінансові наслідки настання непередбачуваних подій – природно-кліматичних ризиків тощо. При цьому комплексний договір страхування сільськогосподарської діяльності повинен передбачати страхування як майна та виробничих потужностей, так і посівів сільськогосподарських культур, тварин й інших об'єктів сільськогосподарського виробництва. Серед страхових ризиків такого договору мають бути враховані зміни кліматичних умов, в тому числі – нетипові для території України: смерчі, урагани, буревії, спека (пожежі, викликані нею), нестача опадів чи їх надмірність (повені, паводки тощо) й інші, які мають місце наразі.

Лише після укладення договору комплексного страхування сільськогосподарський виробник може претендувати на отримання кредиту у банку за пільговими умовами, що передбачають часткову компенсацію державою розміру відсоткової ставки. Окрім того, залежно від форми господарювання та виробничих потужностей, банк може регулювати термін кредитування. Заставою у даному випадку має стати земельна ділянка позичальника, що перебуває у його власності (особисті селянські господарства), або його виробничі потужності – рухоме та нерухоме майно. Саме такий механізм повинен мати місце у площині державної підтримки фермерських господарств, для яких притаманні середні обсяги виробничих потужностей, відносна конкурентна стійкість й участь у державному, а іноді й закордонних, ринках сільськогосподарської продукції.

Однак у сфері превалювання державної підтримки малих форм сільськогосподарського виробництва, якими можуть стати особисті селянські

господарства, варто звернути увагу на мікропродукти фінансового сектору, що нині набувають популярності в усьому світі, зокрема мікрострахування.

Мікροстрахування є явищем дуже молодим, але надзвичайно перспективним. З'явившись наприкінці XX століття, воно стає дедалі популярнішим у державах з високим відсотком малозабезпеченого населення. Відтак умови реалізації страхових послуг є лояльними та доступними, хоча і покриття – мінімальним. Загалом же, мікрострахування та традиційне страхування є доволі схожими, адже виконують однакові функції – ризикову та компенсаційну, та ґрунтуються на загальновідомих принципах – взаємодопомоги, зворотності відплати, превенції, страхового захисту тощо. Хоча справедливим буде зауважити, що мікрострахування ще додатково зорієнтоване на такі принципові моменти, як актуальність вибору найбільшого ризику, мінімізація навантаження, інноваційність і взаємна довіра страховика та страхувальника.

Суттєвою відмінністю мікροстрахування від традиційного страхування є обмеженість переліку страхових продуктів, що пропонуються страхувальникам. Хоча воно повністю покриває всі шість видів ризиків, характерних для осіб з низькими доходами: масові (викликані стихійними чи іншими явищами, для яких характерним є масове ураження населення), майнові (втрати чи псування майна внаслідок непередбачуваних випадків), життєвого циклу (пов'язаний з витратами на освіту, пенсійне забезпечення тощо), смерті, непрацездатності, втрати здоров'я.

Водночас мікροстрахування є прийнятним і для малих форм господарювання, до яких слід відносити й особисті селянські господарства. Використання продуктів даного сегменту страхування дозволяє знизити ризиковість провадження діяльності та не відволікає значні суми коштів, яких у господарств такого типу досить мало.

Розглядаючи можливості впровадження мікрострахування малого сільськогосподарського вироб-

ництва у систему державної підтримки даного сектору економіки, можливим здається наступний механізм його функціонування (рис. 2):

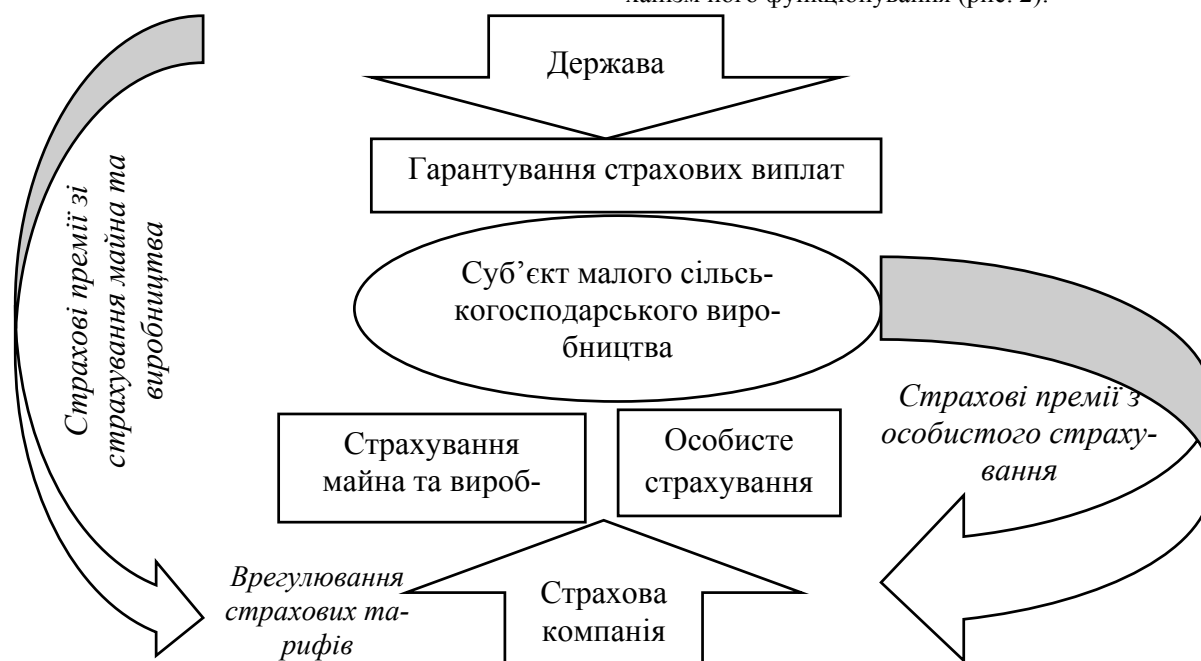

Рисунок 2. Механізм державної підтримки суб'єктів малого сільськогосподарського виробництва у сфері мікрострахування

Механізм державної підтримки суб'єктів малого сільськогосподарського виробництва у сфері мікрострахування має на меті створити передумови провадження фінансово грамотної діяльності індивідуальними сільськогосподарськими виробництвами (особистими селянськими господарствами). У даній площині держава виступає гарантом проведення страхових виплат у випадку настання страхових подій, а також покриває витрати виробників по страхових преміях зі страхування майна та виробництва (природні ризики, пожежі, крадіжки тощо). Водночас з боку держави теж є певні вимоги: виробники мають укласти договори особистого страхування (життя, здоров'я, від нещасних випадків) з покриттям необхідних сум страхових премій по даних видах страхування. Проте позитивним моментом є те, що страхові тарифи за даними видами страхування для визначеного кола страхувальників перебуватимуть під жорстким контролем держави.

Спираючись на вищезначене, вважаємо, що саме мікрострахування може стати перспективним напрямом провадження державної підтримки сільськогосподарського виробництва. А відтак запропонований механізм провадження державної підтримки дозволить мінімізувати ризики позичальника, забезпечить комплексність страхування та спонукатиме до пом'якшення умов кредитування, що спонукатиме до загального розвитку сільських територій, а сільське населення – до офіційної зайнятості сільськогосподарським виробництвом.

Список літератури

1. Коваленко Т. Агрозстрахування з державною підтримкою. Агробізнес сьогодні. URL: <http://www.agro-business.com.ua/u-pravovomupoli/1450-agrostrakhuvannia-z-derzhpidtrymkoiu.html> (дата звернення: 01.02.2018).
2. Колесник В.М. Тиха Р.О. Агрозстрахування як основний інструмент управління ризиками при вирощуванні сільськогосподарських культур. Ефективна економіка. 2012. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1054> (дата звернення 08.07.2020).
3. Непочатенко О.О., Юдін В.К. Страховий захист аграрних ризиків. Економіка і суспільство. 2016. № 2. С. 572–577.
4. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: закон України № 4391 від 09.02.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17> (дата звернення 19.07.2019).
5. Про страхування : Декрет Кабінету Міністрів України від 10.05.1993 № 47-93 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47-93> (дата звернення: 22.02.2020).
6. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80/ed20180927> (дата звернення: 22.02.2020).
7. Прокопчук О.Т., Улянич Ю.В., Бечко В.П. Особливості страхування аграрних ризиків у країнах світу. Актуальні проблеми економіки.

Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2014. № 3(153). С. 46–53.

8. Сорока Л. Американская модель RMA как возможный путь развития агрострахования в Украине.

URL: <https://forinsurer.com/public/17/11/10/4799?hl=%E0%E3%F0%E0> (дата звернення 05.05.2020).

9. Третьяк К. В. Агрострахування: зарубіжний досвід та ресурси щодо його імплементації в українську страхову практику. Ефективна економіка. 2019. № 1. URL:

<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6828> (дата звернення: 10.04.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.1.32.

10. Чечоткін В.В., Пристемський О.С. Страхування сільськогосподарських виробників як запорука успішного розвитку аграрного сектору економіки України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2020. Випуск 30. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/3369> (дата звернення 06.05.2020).

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В РЕГИОНЕ БАЛТИЙСКОГО МОРЯ НА ПРИМЕРЕ ПРИБРЕЖНЫХ РЕГИОНОВ ШВЕЦИИ

Самборская В.

Бакалавр, Санкт-Петербургский Государственный Экономический Университет, Россия

PROSPECTS FOR TOURISM DEVELOPMENT IN THE BALTIC SEA REGION ON THE EXAMPLE OF COASTAL REGIONS OF SWEDEN

Samborskaya V.

Bachelor, Saint-Petersburg State University of Economics, Russia

Аннотация

В статье исследованы уровень развития и перспективность дальнейшего роста туризма на прибрежных территориях Швеции, как на наиболее хозяйственно освоенных, ценных как с экономической, так и с природно-потенциальной точки зрения. Определена роль туризма в экономике прибрежных регионов, обозначены основные тенденции его роста. Выделены основные этапы освоения, путешествий и формирования предпосылок развития туризма в регионе Балтийского моря. Проведено исследование механизмов регулирования хозяйственной деятельности в регионе Балтийского моря.

Abstract

The level of development and prospects for further growth of tourism in the coastal areas of Sweden, as the most economically developed, valuable both from an economic and natural potential point of view are examined in the article. The role of tourism in the economy of coastal regions is defined, and the main trends of its growth are outlined. The main stages of development, travel and formation of precondition for the development of tourism in the Baltic sea region are highlighted. The study of mechanisms for regulating economic activity in the Baltic sea region is conducted.

Ключевые слова: туризм, регион Балтийского моря, прибрежные регионы, экономика Швеции.

Keywords: tourism, the Baltic sea region, coastal regions, Swedish economy.

Близость моря всегда была выгодным экономико-географическим фактором, способствующим концентрации населения на его прибрежных территориях, их хозяйственному освоению. Зачастую прибрежные регионы оказываются наиболее развитыми территориями с важнейшими общемировыми экономическими, рекреационными, культурными и научными городами. На ряду с этим прибрежные районы перспективны для развития рыбного промысла, сельского хозяйства, производства возобновляемой энергии; они важны и как спортивные, рекреационные и культурные зоны. Все это способствует тому, что данные территории становятся популярными направлениями для делового, природного, экологического и развлекательного туризма.

Протяженность береговой линии Швеции составляет 3218 км. 14 из 21 лена имеют выход к Балтийскому морю. Данные прибрежные территории характеризуются внушительным ВВП, высокой

плотностью населения, хорошо развитой привлекательной туристической сферой. Природный потенциал прибрежных территорий, их экономическая ценность в совокупности с грамотной политикой в области экологии, сохранения ресурсов, и рациональному использованию богатств окружающей среды создают дальнейшие перспективы для развития туризма в регионах, имеющих выход к Балтийскому морю [8].

Уже во времена экспансии викингов Балтийское море превратилось из преграды, разделяющей страны и народы во «внутреннее море», регион развития торговли, морского сообщения, общепользовательских центров, обеспечивающих внешние отношения между северными государствами. Викинги стали первопроходцами-предпринимателями этих морских просторов, экспортерами товаров и культурно-технологических достижений [3].

Дальнейшее возникновение Ганзейского союза, объединившего около 200 городов, расположенных на побережьях Балтийского и Северного морей, в еще большей степени способствовало созданию некоего единого региона и развитию сообщения между складывающимися прибалтийскими государствами, возникновению важных торговых перекрестков [6].

После Северной войны центр российской торговли был перемещен в первые десятилетия XVIII века из Северного моря в Балтийское, в портах которого активно возрождались и развивались коммерческая деятельность и через которые Россия налаживала международные связи с европейскими государствами.

Так, Балтийское море и страны, имеющие выход к нему, образовали макрорегион посредством налаживания межгосударственных связей, развития торговли и межкультурной коммуникации, что, в свою очередь, способствовало расцвету путешествий и коммерческого туризма в Балтийском регионе.

На данный же момент развитие данного региона с точки зрения его туристической привлекательности во многом зависит от политики прибалтийских государств в управлении природными ресурсами моря и прибрежных территорий, являющимися связующим звеном суши и моря, в равной степени экологически чувствительным и экономически ценным.

Согласно Европейскому экономическо-социальному комитету, прибрежные территории составляют 136 000 км территории ЕС, что представляет собой значительный земельный актив, находящийся, однако, под давлением демографических, сельскохозяйственных, экономических и туристических факторов воздействия [1].

Для обеспечения безопасности данных регионов Европейский союз разработал ряд мер, направленных на обеспечение комплексного подхода к устойчивой защите и рациональному использованию морских и прибрежных ресурсов. Надзор за эффективностью принимаемых решений осуществ-

ляется посредством применения Комплексной морской политики. В частности, данная политика координирует функционирование нескольких проектов, таких как: Синий рост, Морские данные и знания, Морское территориальное планирование, Комплексное морское наблюдение, Стратегии морских бассейнов [1].

Непосредственно для защиты Балтийского региона осуществляет свою деятельность международная межправительственная организация Хельсинкская комиссия (ХЕЛКОМ), образованная в 1992 году [9]. ХЕЛКОМ является организацией, созданной для разработки стратегии совместных скоординированных действий стран-участниц по защите акватории Балтийского моря от негативного влияния внешних факторов, а также для обеспечения информационной базы, позволяющей разрабатывать международные проекты [4].

Швеция принимает активное участие в деятельности данных организаций, стремясь к улучшению экологического состояния Балтийского моря и его прибрежных районов, в том числе для развития туризма на данных территориях. Балтийское море является не только важным экономическим ресурсом страны, но и во многом основополагающим фактором для развития рекреационных комплексов.

Прибрежные микрорегионы Швеции занимают 68,1 % от территории всей страны, сосредотачивают 81,4 % населения, производят 84,9 % валового внутреннего продукта. Средняя плотность населения на прибрежных территориях в среднем на 20% выше, чем в Швеции в целом, а производство ВРП на душу населения выше на 3,6 %. В Швеции 14 из 21 микрорегиона NUTS 3 имеют выход на Балтийское море: Норрботтен, Вестерботтен, Вестернорланд, Евлеборг, Уппсала, Стокгольм, Седерманланд, Эстергётланд, Готланд, Кальмар, Блекинге, Сконе, Халланд, Вестра-Гётланд.

Вклад туризма в местную экономику является самым высоким в Ямтланде и на острове Готланд с 6,662 и 6,275 шведских крон на душу населения в год, соответственно. Средний показатель по королевству 2,755 крон на человека в год [5].

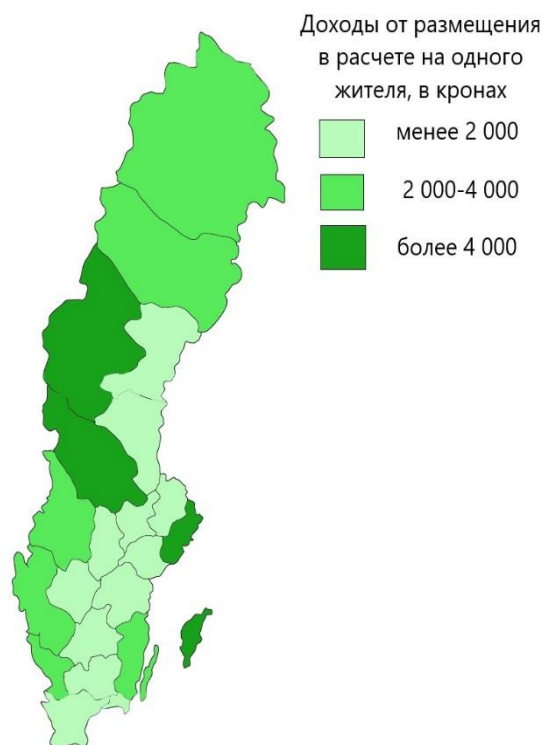

Рисунок 1. Картограмма по доходам от размещения в расчете на одного жителя по регионам Швеции, в кронах. Составлено автором по источникам [8].

Самое большое количество гостевых ночевок было зарегистрировано в округе Стокгольм, где коммерческие объекты размещения сообщили о 14,6 миллионах гостевых ночей в 2018 году. Это составляет 22% от общего числа всех гостевых ночевок в Швеции за год. Следующим популярным

направлением туризма является лен Вестра-Геталанд с общим количеством гостевых ночевок - 10,2 миллиона, что составило 16% от общего числа гостевых ночей в 2018 году. Еще 10% всех гостевых ночевок в 2018 году, 6,2 миллиона гостевых ночевок, приходится на лен Сконе.

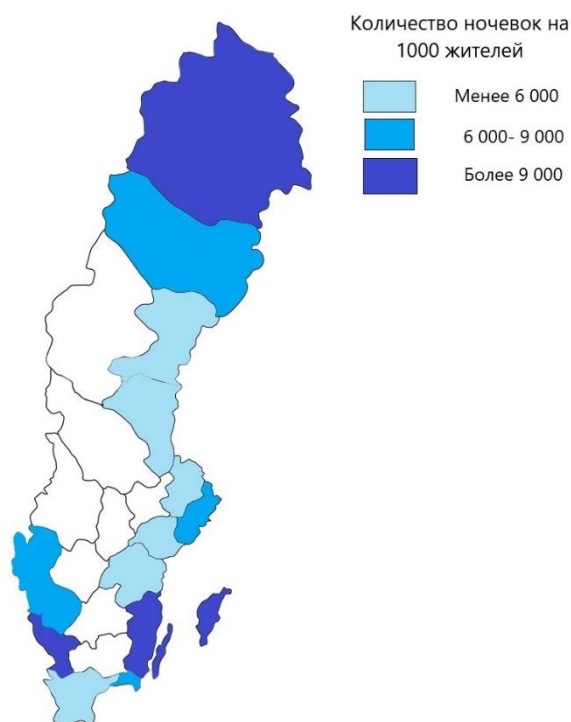

Рисунок 2. Картограмма по количеству ночевок туристов на 1000 жителей в прибрежных регионах Швеции, 2018 год. Составлено автором по источникам [8].

Таблица 1.

Количество туристских ночевочек по ленам Швеции в 2018 году. Составлено автором по источникам [2,8].

Количество туристских ночевочек по ленам Швеции в 2018 году		Доля лена от общего количества ночевочек, %
Стокгольм	14 594 719	22,4
Уппсала	1 128 103	1,7
Седерманланд	1 197 942	1,8
Эстергетланд	1 825 363	2,8
Йенчепинг	1 697 827	2,6
Крунуберг	1 004 466	1,5
Кальмар	2 903 592	4,5
Готланд	1 002 751	1,5
Блекинге	984 607	1,5
Сконе	6 228 154	9,6
Халланд	2 793 095	4,3
Вестергетланд	1 0196 104	15,6
Вермланд	2 589 479	4,0
Эребру	1 295 466	2,0
Вестманланд	902 452	1,4
Даларна	5 102 258	7,8
Евлеборг	1 231 027	1,9
Вестерноррланд	1 168 490	1,8
Емтланд	2 973 455	4,6
Вестерботтен	1 843 533	2,8
Норрботтен	2 516 200	3,9
Всего	65 179 083	100,0

Стокгольм имеет хорошо развитый гостиничный и ресторанный бизнес и транспортную сеть. Здесь же расположено множество наукоемких инновационных отраслей промышленности, высокая концентрация МСП, есть высокоскоростной Интернет, уникальные природные и культурные комплексы. Стокгольмский лен имеет более высокий, чем в целом по стране, уровень ВРП на душу населения [2].

Стокгольмский лен привлекает множество туристов, в первую очередь, из-за расположения здесь столицы королевства и самого большого города Скандинавии. Стокгольм лежит на 14 островах, расположенных на перекрестке озера Меларен и залива Балтийского моря. Водные ресурсы активно используются для привлечения посетителей и развития приключенческого туризма, национальные парки открыты для посещения любителей природного туризма.

Следующим по популярности, после Стокгольма, туристским направлением является лен Вестра-Геталанд с протяженной береговой линией и с общим количеством гостевых ночевочек - 10,2 миллиона, что составило 16% от общего числа гостевых ночей в 2018 году. Тут также хороша развита транспортная сеть, второе место после Стокгольма. В лене расположен город Гетеборг, второй по численности населения после столицы, являющийся важным культурным и рекреационным центром и фактором привлечения туристов. Вестра-Геталанд

является крупным экономическим центром. Значительную роль в экономике лена играет рыболовство, которое даёт примерно половину от всего улова рыбы в стране. В частности, здесь расположены два крупных озера – Венерн и Веттерн. Венерн - самое большое озеро Швеции с собственной метеорологической системой и архипелагом из примерно 20 000 островов, что создает отличные условия для рыбалки – ловли лосося, форели, щуки и судака [8].

Прибрежный лен и самый южный регион Швеции Сконе занимает третье место по развитию туризма. На лен Сконе приходится 10% всех гостевых ночевочек в 2018 году, 6,2 миллиона гостевых ночевочек. Здесь находится крупный город Мальмё, третий по величине город в Швеции. Через Сконе (а именно, через Эресуннский мост, соединяющий Мальмё и Копенгаген) Скандинавия соединяется кратчайшим путём с остальной Европой. Этот фактор благоприятствует развитию приграничного туризма.

Туризм в ленах Стокгольм, Вестра-Геталанд и Сконе составляет 48% от общего числа зарегистрированных гостевых ночевочек 2018 года и 55% от общего прироста почти на 1,8 миллиона человек в 2018 году. В период с 2014 по 2018 год количество гостевых ночевочек в лене Стокгольм увеличилось на 23%, в лене Вестра-Геталанд на 12% и в лене Сконе - на 21% [2].

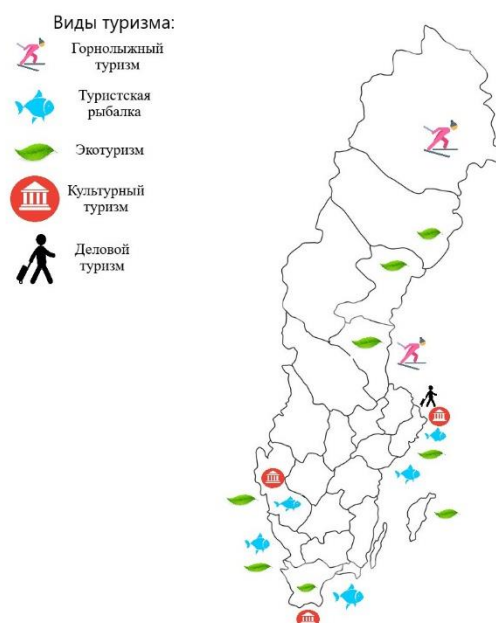
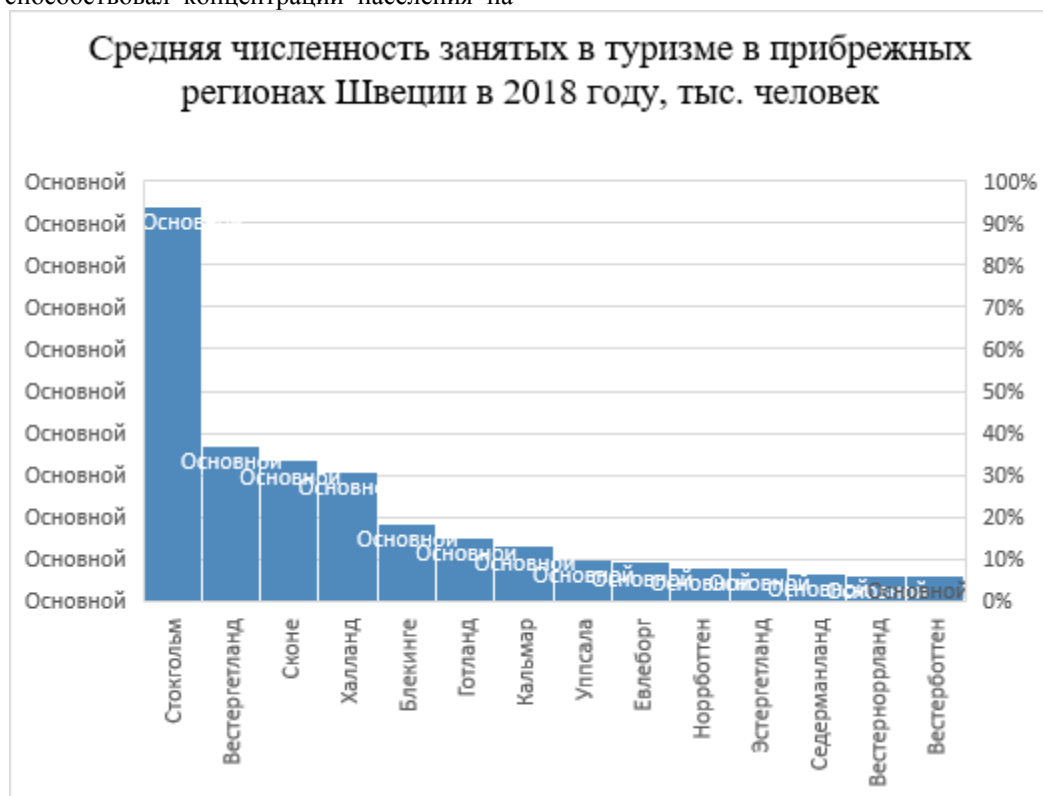

Рисунок 3. Карта-схема прибрежных территорий Швеции по преобладающим видам туризма. Составлено автором по источникам [2,8].

Таким образом, можно заключить, что туризм на прибрежных территориях Швеции имеет высокий потенциал для дальнейшего развития по ряду причин. Близость моря является выгодным экономико-географическим фактором, который исторически способствовал концентрации населения на

прибрежных территориях, их хозяйственному освоению, налаживанию международных отношений, торговле, а значит, и развитию путешествий и туризма. Туризм также обеспечивает высокий уровень занятости.

Гистограмма 1. Гистограмма по средней численности занятых в туризме в прибрежных регионах Швеции в 2018 году, тыс. человек Составлено автором по источникам [15].

Туризм является важной статьей ВВП, драйвером экономического развития. Иностранные гости приносят в казну большие доходы от НДС. В Швеции в течение последнего 10-летнего периода индустрия гостеприимства выросла на 14% до 257 миллионов часов.

Прибрежные территории составляют более 68% Швеции. Статистика и показатели наглядно свидетельствуют о перспективности дальнейшего развития прибрежных территорий как туристского направления. Протяженное географическое положение Швеции создает множество условий для развития разных видов туризма: горнолыжных курортов, кемпингов, экологичного и природного туризма, что возможно благодаря природному потенциалу прибрежных территорий, развитой транспортной сети и инфраструктуре. Высокий научно-инновационный потенциал столичного региона и концентрация здесь многих прогрессивных компаний благоприятствуют деловому туризму.

Швеция стремится стать более развитым туристическим направлением. Важным препятствием на пути к этому является сезонность посещений страны, недостаточно развитая транспортная сеть. Прибрежные регионы же могут быть привлекательны в разное время года и по большей части отличаются хорошей инфраструктурой, а потому грамотное использование имеющегося потенциала территорий будет способствовать экономическому развитию страны, притоку средств в экономику, решению проблемы занятости [7].

Опыт Швеции в развитии туризма уникален рациональным использованием природной ресурсной базы, что не только экономически эффективно, но и экологически безопасно. Швеция, стремясь повысить роль туризма в экономике страны, активно использует протяженность береговой линии, развитую инфраструктуру прибрежных регионов и экологичные технологии для привлечения туристов резидентов и нерезидентов. Использование опыта Швеции в данном вопросе – возможность для других стран повысить собственную роль туризма в экономике прибрежных регионов. Внедрение стратегий, используемых в Швеции, может быть ценно

и для России, также имеющей выход к Балтике, схожие климатические условия и природные ресурсы.

Список литературы

1. Directive 2008/56/EC of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 establishing Marine Strategy Framework Directive. [Электронный ресурс]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0056> (дата обращения: 16.04.2020)
2. Holidays in Sweden [Электронный ресурс]. URL: <https://visitsweden.com/> (дата обращения: 16.05.2020)
3. Гуревич А. Походы викингов / А. Гуревич. – М.: Издательство Фонда поддержки науки и образования Университетская книга, 1996. – 252 с.
4. Документы ХЕЛКОМ. [Электронный ресурс]. URL: http://helcom.ru/helcom_documents/helsinki_convention (дата обращения: 20.04.2020)
5. Индустрия туризма и гостеприимства. [Электронный ресурс]. URL: <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/affarsutveckling/turism-och-besoksnaring.html> (дата обращения: 14.04.2020)
6. Силкин Б. Ганза: древний «общий рынок» Европы // Знание-сила : журнал / гл. ред. Г. А. Зеленко. — Москва: Международная ассоциация «Знание», 1998.
7. Тенденции и политика ОЭСР в области туризма 2020. Швеция. – 2020. [Электронный ресурс]. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/6b47b985-en/1/2/4/9/index.html?itemId=/content/publication/6b47b985-en&_csp_=a806bfa96e09b9351b58695070b6c960&itemIGO=oecd&itemContentType=book (дата обращения: 24.04.2020)
8. Фактический доклад о шведском туризме - 2018. [Электронный ресурс]. URL: https://tillvaxtverket.se/download/18.53523d5d16b52ebd19c39c22/1560803478084/Rapport_Fakta%20om%20svensk%20turism_2018 (дата обращения: 11.05.2020)
9. ХЕЛКОМ. [Электронный ресурс]. URL: <http://helcom.ru/about> (дата обращения: 20.04.2020)

HISTORICAL SCIENCES

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ И ОСОБЕННОСТИ ОЛЕНЕВОДЧЕСКОГО ХОЗЯЙСТВА ЭВЕНОВ ЯКУТИИ

Алексеева С.А.

Кандидат исторических наук

*Старший научный сотрудник отдела этнографии и археологии
Института гуманитарных исследований и проблем малочисленных народов Севера
Сибирского отделения Российской академии наук*

HISTORY OF DEVELOPMENT AND FEATURES OF THE REINDEER HUSBANDRY OF THE EVENS OF YAKUTIA

Alekseeva S.

Candidate of Historical Science,

*Senior Researcher of the Department of Archaeology and Ethnography of the
Institute for Humanities Research and Indigenous
Studies of the North, Russian Academy of Sciences Siberian Branch*

Аннотация

Статья посвящена исследованию истории развития и особенностям оленеводческого хозяйства эвенов Якутии, приводятся интересные сведения, собранные по материалам полевых исследований. Эвенское оленеводство первоначально имело сугубо транспортное назначение. По многим своим характеристикам (вольный выпас, отсутствие пастушеской собаки, выючно-верховое использование оленей и др.) оно сближалось с тунгусским таежным типом, свойственным многим народам алтайской языковой общности. Выявлены некоторые особенности традиционного оленеводческого хозяйства эвенов, в том числе отличия в пастьбе оленей у эвенов в отличие от эвенков, доение важенок и т.д. Отмечено, что отличительной особенностью эвенского оленеводства от корякско-чукотского являлся выпас небольшими стадами.

Abstract

The article is devoted to the study of the history of development and features of the reindeer husbandry of the Evens of Yakutia, and provides interesting information collected from field research. The even reindeer herding was originally a purely transport purposes. In many of its characteristics (free grazing, the absence of a pastoral dog, pack-riding use of deer, etc.), it was close to the Tunguska taiga type, characteristic of many peoples of the Altai language community. Some features of the traditional reindeer husbandry of the evens are revealed, including differences in the grazing of the evens' reindeer in contrast to the Evenks, milking of the vazhenok, etc. It is noted that the distinctive feature of even reindeer herding from the Koryak-Chukchi was grazing in small herds.

Ключевые слова: оленеводство, эвены, Якутия, традиционное хозяйство.

Keywords: reindeer husbandry, evens, Yakutia, traditional economy.

The degree of study of this current topic includes quite extensive works and monographs of various researchers, but at the same time the reindeer culture of the Evens remains not fully studied, which determined the choice of the topic of this study.

The authors of the first information about evens are Russian military men who have shown them in their reports on campaigns in the North-East of Russia, conquering Siberia because of the search for "new lands". The only reliable sources in the history of the indigenous population of the North are the replies of the people of orders and Cossacks-land explorers, petitions and court cases of the aborigines, collected and published in various publications, note lists, seasoning books, and other documents of the yasachny collection stored in the archives. This source was widely used in the preparation of this final qualifying work.

The famous Second Kamchatka expedition made a significant contribution to the study of the peoples of the North-East. A member of this expedition, J.I. Lindenau, first described the Hiking Tungus, which are one of the specific divisions of the evens. For many years,

his work was not well known among scientists. The first to pay attention to them is A. Zolotarev, who, based on the work of Lindenau, revealed ethnogenetic constructions that aroused wide interest among researchers. To a large extent, they were interested in his works in Yakutsk, as the materials contained a work about the Yakuts and Yakut folklore. Lindenau's manuscripts were translated into Russian and later stored in the archive of the Yakut scientific center.

The Kolyma expedition of F. P. Wrangel (1820-1824) made a great contribution to the study of the Ethnography and history of the evens. In the course of research, F. P. Wrangel together with A. E. Kiber, F. F. Matyushkin, P. T. Kozmin visited many even camps, where they collected information about the disappeared tribes, observations in the field of life, traditions and customs of the indigenous population, descriptions of various aspects of the material and spiritual culture of the Evens.

Thus, the history and culture of the evens is sufficiently studied, but the reindeer culture of the evens is little studied.

The theoretical and methodological basis of the work was the scientific works of Syroechkovsky E.E., Khrushchev S.A., Slavnin D.P., Nikolaev S.I., Kurylyuk A.D., Gurvich I.S., Kozmin V.A., Zolotarev A.M., Levin M.G., Gurvich I.S., Vasilevich G.M., Tugolukov V.A., Simchenko Yu.B., Sirina A. A., Alekseev A.A. and many others.

The purpose of the research is to analyze the history of development and features of the reindeer husbandry of the Even people of Yakutia.

Reindeer husbandry is one of the most important economic activities of the peoples of the North, including the evens. In the taiga, all human needs are provided by the deer, defining its nomadic lifestyle and the main elements of culture, including their social relations, utensils and food, settlement and housing, spiritual culture, clothing, transport.

Reindeer husbandry for centuries formed the basis for the formation of the economic way of life of the indigenous peoples of the North and is an original form of human adaptation to life in extreme Northern conditions. Reindeer husbandry is based on year-round maintenance of animals on natural pastures without the use of top dressing and does not require large economic costs [1, p.3].

Since ancient times, the deer has played an important role in the life of the Evens. Initially, reindeer husbandry among the evens had a transport purpose. At any time of the year, it was indispensable in the taiga as the main means of transportation. Many household customs and traditions, ancient beliefs, family, ritual, funeral rites are associated with reindeer husbandry among the Evens.

In V.G. Bogoraz's research, made by him at the end of the XIX century, the Kolyma-Omolon evens had separate families that owned herds of several hundred heads of deer, and at the beginning of the XX century in Yakutia, the momsk and Sakkyryr Evens had large reindeer herders. To a large extent, the appearance of large-scale reindeer herding among the evens was due to changes in the fauna of the North-East of Russia. Factors such as the disappearance of herds of snow sheep, wild deer, and elk, which formed the basis of even life support, led to the search for alternative sources of livelihood. It is natural that the transition to productive reindeer husbandry was observed primarily in those lands where the scarcity of fauna was maximum.

The Evens, who run a complex economy, nomadism was the result not only of the needs of their own reindeer husbandry, but also of all other economic Affairs. The route and length of the nomads were subordinated to the needs of hunting. So, with the onset of heat Moma Evens was walking with his stud after a wild deer in Allaikhovskiy and Ust-Yanskiy areas. For the rest of the time, we were near the squirrel grounds.

The technique of grazing deer among the evens was somewhat different from that of the Evenks. While the Evenks practiced grazing deer without shepherds, the evens were sure to ride a deer or walk around their herd. Only at certain times of the year, for example, during the period of rut and the mass appearance of fungi, when the herd became difficult to manage, was

free grazing practiced. On taiga pastures to protect the herd from gadflies, there was a system of smoke pipes. A smoke pit was constructed from poles in the form of a cone, where a fire was lit. The evens did not have a herding dog; they were used to protect the deer from attack by predators. The dogs were usually kept on a leash near the pasture. So, when wolves appeared, dogs raised their barks, thereby warning people of impending danger.

Milking the reindeer, in contrast to Evenki, were engaged not all. According to the observations of I.A. Khudyakov, who conducted a study in the Verkhoysk district, this process is described as follows: "After wrapping the female by the neck and tying her to the wood, the evens milk the deer... Milking is performed once a day... the milkmaid holds an iron bucket with one hand and milks with the other." Until the end of the XIX century, the evens had no information about sledding reindeer.

At the end of the XIX century, a sled appeared in the nomadic life of even reindeer herders. According to V.G. Bogoraz, the evens, having borrowed the Chukchi sled and the Chukchi method of sledding, adapted sleds resembling dog sleds to reindeer riding.

Modern reindeer husbandry of the evens differs significantly from the traditional one. It turned into a large-scale enterprise, going beyond the framework of collective-farm and state-farm production. Most of the reindeer herding state farms have been preserved even to the present day, where new organizational forms have emerged - national enterprises, limited liability partnerships, tribal communities, etc.

A nomadic area with seasonal pastures is defined in each reindeer herding team. It often coincides with the past traditional territory of the even nomads. The annual cycle of the herd movement is also traditional.

For reindeer herders, the length of nomadic routes often reaches 500 kilometers or more. During the journey, the evens make about forty stops, where they stop for a day or two in relatively small valleys, and for a week or more in large pastures. In winter, in the North-East of Yakutia, herds are checked by shepherds once or twice a day. Evens go around the herd on sleds and separated deer are easily found on the tracks left in the snow. In summer and autumn, there is a shift mode of operation, when the herd is on duty around the clock. Traditionally, the youth is on duty, the herd only at night - hawkin or henchak, which means "grazing night". Day shift call ceschi.

The traditional equipment of the reindeer herder is a carbine or smoothbore rifle, as well as a Kalba belt, where the evens carry the khirkan knife. The old evens take flint, sting, and staff with them. Each reindeer herder must have a maute harp and as a symbol of introduction to the profession of reindeer herder, a new or used harp is given to a boy at the age of ten.

Pruning the horns of males before driving is one of the most labor-intensive of the many and varied duties of a shepherd. This is done so that the deer do not injure or injure each other during mating fights. All the shepherds of the brigade are involved in this operation. They catch deer from the herd with a maute, or arcane,

throw them to the ground, and cut off the sharpest branches of their horns.

Calving is the most important period in the work of reindeer herders. It takes place at the end of April - the first half of May. The evens did the same in the past, when reindeer herding families United for collective nomadism during the calving period. Before calving, the males and last year's calves are separated from the other calves into a separate herd, which the evens graze separately.

The traditional method is used for slaughtering deer in a team. First, the deer is felled on its right side and a sharp knife blade is cut into the heart or cerebellum. There is another traditional method, when a knife strike is made in the area of the cervical vertebrae [2].

Butchering a deer is always done by a woman, and it is always done in the same way. Slaughtering is carried out according to the needs of reindeer herders in meat. Only collective or state-owned deer are slaughtered. Reindeer herders pay for meat at cost from their salary.

Men's saddles were smaller than women's saddles, and their bows were made from deer antlers. The base of the saddle was made of wood and lined with deerskin fur inside for comfort, and the saddle cushions were filled with deerskin wool. Characteristically, women's saddles had longer ribbons and high wooden bows. Donk's children's saddles were made with wide and high wooden bows, to which were attached thin boards like a box. Also, the child was fastened to the saddle with a special strap. Horn and wooden saddle bows were always decorated with ornaments. Designed for wedding celebrations, the saddles were particularly colorful. Each riding or pack deer had its own purpose, based on which it had a special name.

The Evens for transportation of various things used a special pair of saddlebags Sumy Haruk mungara, Hatuk. In order to avoid their sliding, the bags were drawn to the saddle with a girth or a special belt that passed through the chest of the deer, and hung on both sides of the cargo saddle. The bag was always balanced with a Gasan counterweight, which was used when transporting small children in a cradle. It was usually a simple pack bag on the opposite side of the saddle. Each transported item had its own special bag. Always placed in special cases or bags transported axes, boilers, various tools, fragile items and dishes were transported in birch bark boxes, for small things there were special bags. Pack bags were always covered with kumnan skins from the head of a deer or kamus to protect them from rain or sleet. Since ancient times, they were also richly decorated with ornaments. When traveling, the deer followed each other in a marching caravan. The leash of each subsequent deer was tied to the saddle of the previous one. The mounted stag led the way. To a large extent, the indigenous traditions of riding and pack riding on deer are still preserved today. Now with the migrations of the reindeer herders is possible to observe a mixed caravan of reindeer and horses. Horses lead the way, followed by deer. The men equip the horses for the journey, while the women pack the deer, but always at a distance, because the deer are afraid of horses.

Even with the advent of the sled, transportation for hire began to develop strenuously. Especially widespread was the haulage already in the Soviet era. Two deer were usually harnessed to the cargo sled, carrying the cargo. Each even led a dozen teams. The average distance of crossing with loaded sleds was about 20 km. Transportation was carried out on routes that were the shortest distance with a convenient terrain, so the Oymyakon highway has a length of 400 km. It connected reindeer herding pastures with various areas where mining was being developed. Haulage became widespread in the Tomponsky district of the Republic of Sakha (Yakutia), through its territory passed the main roads: Yakutsk-Verkhoyansk and Yakutsk-Oymyakon-Moma, the movement of which was carried out for a long time by slow transport.

Today, in most areas of Yakutia, where evens live, two types of straight-hoof sleds are used, intended for cargo transportation and passenger sleds. The latter have a shorter length than the cargo ones, they have lighter skids, thinner and higher hooves with a small deck. Two deer are usually harnessed to a team, but sometimes three. The leader is always the rightmost deer. The harness of a reindeer sled includes straps and a pull, one end of which is tied to the arch. During movement on a sled sit down, from the right side sideways, having put the left foot on a sled, and the right foot having lowered, as on a riding deer. The team is controlled by a long leash in the left hand, and the rider holds a taralawun in the right hand, which they use to stop or drive the deer.

Thus, the deer has played an important role in the economy of the Evens since ancient times. It was indispensable for traveling in the taiga and mountains at any time of the year. Many ancient beliefs, everyday traditions and customs, family, ritual, and funeral rites are associated with reindeer husbandry among the Evens.

The Even reindeer herding was originally a purely transport purposes. In many of its characteristics (free grazing, the absence of a pastoral dog, pack-riding use of deer, etc.), it was close to the Tunguska taiga type, characteristic of many peoples of the Altai language community.

It should be noted that, while acquiring the features of productive production, even reindeer husbandry has retained its main specific feature-transport orientation. Depending on the type of nomadic farms, it developed in two directions: productive - transport and transport - productive. The average size of the herd in farms of the first type was about 500-600 heads of animals. This was enough to meet the basic living needs of a family of 6 to 8 people through reindeer husbandry. The average size of herds in the second type of farms did not exceed 120 heads, and therefore such families were forced to conduct a complex economy in which reindeer husbandry, hunting and fishing played an equally important role.

A distinctive feature of even reindeer husbandry from the Koryak-Chukchi was grazing in small herds. A large herd in taiga conditions is difficult to graze, so multi-salted farms divided it into several herds (usually from 500 to 1 thousand heads), each of which was grazed separately. Low-salted farms, on the contrary,

United their deer in a common herd of about the same number. Several related or neighboring farms were United for joint grazing and animal care.

Today, the increase in state support determines the prospects for the development of this industry for a long period. Currently, the availability of free pastures and indigenous people who bear the traditions of domestic reindeer husbandry is one of the main potentials for the development of the Northern territories [3, p. 828].

References

1. Alekseev A. A. Technology of keeping and productivity of reindeer in the mountainous taiga zone of Yakutia. The dissertation on competition of a scientific degree of candidate of agricultural Sciences. Yakutsk, 2005.-151 p.
2. PMA (author's field materials).
3. Glaze N. V., Sergeeva E. E. Development of the northern reindeer breeding industry in the far eastern federal district // Scientific notes of ToGu. Publisher: Pacific state University (Khabarovsk). Volume: 5. N4, 2014 P. 823-829.

JURIDICAL SCIENCES

THE LEGAL CONSTRUCTION OF THE "SECULAR STATE" IN THE LEGISLATION OF THE RUSSIAN FEDERATION

Meshcheryakova A.

*Associate Professor of Department of justice, PhD in Law, Associate Professor,
Penza State University*

Abstract

The article describes the Russian Federation as a secular state. We reveal some difficulties which associate with its ambiguous interpretation in the scientific sphere. The legal content of this constitutional principle is specified. Based on the analysis of the provisions of Russian legislation, we propose the definition of the term "secular state".

Keywords: secular state, religious associations, neutrality, freedom of conscience, balance of interests, legislation.

Since the beginning of the 90s of the last century, Russia has taken a course towards building a secular state, which is reflected in its legislation. According to article 14 of the Constitution, the Russian Federation is a secular state, no religion can be established as state or compulsory and religious associations are separated from the state and equal before the law.

Secularism of the state structure is an absolute novelty for our country, if we consider that for a thousand years Russia was a clerical state with the undivided rule of the Orthodox faith, and for seventy years was an atheist state. Since we live in a secular state, it is quite interesting to find out what this doctrine is, both in theory and in practice.

The norm about the secular nature of the state serves as a guide for the formation and implementation of state policy in the field of religion, the basis for the functioning of religious associations as elements of civil society.

As you know, the effectiveness of its application depends on the correct interpretation and understanding of the meaning and content of a legal norm. With regard to the constitutional norm on secularism of the state, it is impossible not to note the existence of uncertainty and ambiguity that prevent its normal implementation and application in practice. It is caused by the fact that neither the Constitution of the Russian Federation nor other special laws, such as the Federal law "On freedom of conscience and religious associations" [10], do not contain a clear definition of a secular state. In them you can find only some signs of this legal phenomenon, which allow you to get a general idea of the secular type of state. We should agree with the opinion that the concept under consideration is so distorted by a number of authors that the proposed interpretations have no relation at all to the actual practical experience of any state in the modern world [6, 13]. The researchers are right to point out that "there is a need for a clear understanding and constitutional legal certainty of the term "secular state" (through the interpretation of art. The Constitution of the Russian Federation by the Constitutional Court of the Russian Federation or the content of this term in Federal legislation)" [8, p. 28]. Due to the fact that the concept of "secular state" is currently evalu-

ated, every lawyer and ordinary citizen interpret it differently, based on their own ideas about religion, its place and role in society and the state. Often, the meaning of this legal category is distorted and is adapted to the interests of individual groups or individuals, which, of course, cannot favor the normal development of confessional relations in civil society.

It is not so easy to give a full, detailed definition of this constitutional and legal characteristic as it may seem at first glance, and there is more than one such attempt. This is due to the fact that the concept of a secular state is internally contradictory, affecting various interests of individuals, groups and their associations, on the one hand, and the state, on the other.

In literature, a secular state is defined by listing its characteristics. The first priority is usually given to the separation of religious associations from the state and the absence of a state or compulsory religion, as well as freedom of conscience. A secular state is a state that is neutral in relation to religious doctrines [2, p. 1]. It guarantees individual and collective freedom of religion, recognizes the right of citizens to treat religion with indifference, is constitutionally unrelated to a particular religion, and does not seek to encourage or interfere with religious associations [9, p. 4].

The recognition of the Russian Federation as a secular state is related to the provisions of the Constitution of the Russian Federation on ideological diversity (article 13), equality of human and civil rights and freedoms (article 19), freedom of conscience (article 28), marriage and family (article 7, 38), alternative civil service (article 59), and the right to education (article 43). The legal content of the principle of secularism of the state is also specified in Federal law "On freedom of conscience and religious associations", which defines the options for individual behavior in the formation of a secular state, as well as the relationship of the latter with religious associations. The analysis of the provisions of this legislative act allows us to conclude that the secular state is ideologically neutral in matters of religion.

The modern concept of state neutrality in the religious sphere is based on the following postulates: the absence of state or mandatory religion as a form of ideology; separation of religious associations from the

state; equality of religious associations before the law; non-interference in the issues of determining a person's attitude to religion, allowing him to act in accordance with his internal beliefs; secular nature of education in state and municipal educational institutions; prohibition of discrimination based on a citizen's religious affiliation.

Thus, state neutrality in matters of religion is expressed, first, in respect for the internal beliefs of the individual and the way of life corresponding to these beliefs, and, second, in an equally equal attitude to religious associations legally operating on the territory of the country.

In this interpretation, the constitutional amendment that mentions God cannot be considered successful. This proposal was made by Patriarch Kirill: "If the anthem can be 'the Motherland preserved by God', why can't this be said in our Constitution?" The Patriarch noted that "the majority" in Russia believe in God - whether they are Christians, Muslims or followers of other faiths [5].

Thus, article 67 of the Basic law is now supplemented with the words: "The Russian Federation, United by a thousand-year history, preserves the memory of our ancestors who passed us ideals and faith in God, [...] recognizes the historically established state unity".

Earlier, the head of Committee of Council of Federation of the Federal Assembly of the Russian Federation on constitutional legislation and state construction A. A. Klishas said that faith in God and preserve the country's unity should be reflected in the Constitution of the Russian Federation, but the principle of the secular state will not waver [4].

According to P. V. Krasheninnikov, co-chair of the working group on preparing proposals for amendments to the Constitution of the Russian Federation, it is inappropriate to mention God in the Basic law. He noted that "we have a secular state, there is freedom of conscience, and a person can choose for himself" [3].

The proximity of the norms about God and the secularism of the state in the main document of the country seems to us, at least, strange, if we take into account the terminological ambiguity of the concept of "secular state", which currently has a declarative character and is not disclosed in the legislation. In addition, in the recent past, deputies from the Communist party of the Russian Federation expressed the idea to remove the word "God" from the anthem of Russia [1].

It is difficult to imagine a modern secular state apart from freedom of conscience and freedom of religion, as well as related rights (the right to equality, to information, to privacy, to freedom of expression, freedom of association, freedom of speech, thought, creativity, etc.) for a secular state, freedom of conscience, choice and dissemination of religious beliefs is a sphere of spiritual freedom and personal life, in which neither the state nor individuals have the right to interfere. A person is independent in his worldview choice; his conscience is free from state guardianship.

The Declaration of freedom of conscience and freedom of religion means that citizens of the Russian Federation and foreign citizens have the right to profess

individually or jointly with others any religion or not to profess any, freely choose and change, have and disseminate religious and other beliefs and act in accordance with them (article 28 of the Constitution of the Russian Federation). In the development of these provisions, the Federal law "on freedom of conscience and religious associations" does not allow the establishment of advantages, restrictions or other forms of discrimination depending on the attitude to religion (article 3, paragraph 3). No one is obliged to report their attitude to religion and may not be forced to determine their attitude to religion, to profess or refuse to profess religion, to participate or not participate in services, religious rites and ceremonies, in the activities of religious associations, or in teaching religion (article 3, paragraph 5). In addition, it prohibits the obstruction of the right to freedom of conscience and freedom of religion, including those involving violence against the person, with the deliberate insult of feelings of citizens in connection with their attitude to religion, propaganda of religious superiority, destruction or damage to property or threat to commit such acts (section 6 of article 3). Freedom of conscience cannot be restricted even in a state of emergency, which is explicitly stated in article 56 of the Constitution of the Russian Federation. Outside of its implementation are the protection of the constitutional order, morality, health, rights and legitimate interests of man and citizen, ensuring national defense and security of the state (clause 2, article 3).

The neutral attitude of the state to religion does not allow it to interfere in the system of religious views, feelings, beliefs of an individual, to form a certain attitude to religion among its citizens, and obliges them to respect various forms of religious expression in society. This leads logically to the provision of equal rights for all persons, regardless of religious affiliation. The state guarantees equality of human and civil rights and freedoms regardless of their attitude to religion, beliefs, or membership in public associations (article 19, paragraph 2, of the Constitution of the Russian Federation; article 3, paragraph 4, of the Federal law).

Recognizing freedom of conscience as the most important factor in the stable development of secularism of the state, the latter can be defined as "a fundamental characteristic of the state, according to which the state is neutral towards religion and other worldview systems and guarantees respect for the right of everyone to freedom of conscience".

The state also maintains a neutral position in its relations with religious associations. Based on the meaning of article 4 of the Federal law "On freedom of conscience and religious associations", it does not impose on religious associations the functions of state authorities, other state bodies, state institutions and local self-government bodies, but also does not interfere in the activities of religious associations, if it does not contradict the law. However, we will stipulate that the secular state is obliged to ensure the religious security of its citizens and to prevent any illegal actions of religious associations, to eliminate the negative consequences that arose as a result of their Commission. This is especially true in the context of the emergence of an

increasing number of new religious formations of a destructive and totalitarian nature, which pose a threat to the health of society and violate the constitutional rights and freedoms of man and citizen.

The secular state fundamentally does not accept any ideology – religious, atheistic, religious-indifferent or other as official, and establishes the legal equality of religious associations. Every denomination, every group of persons formed to meet the religious needs of citizens must be able to fully exercise their rights and freedoms on an equal basis with other religious entities and perform the duties established by law.

The state and religious associations exist, exerting a huge influence on each other, directly affecting a person as a citizen of a certain state, and as a professing a certain religion or atheist. If we add to this the fact that Russia is a multi – ethnic and multi-confessional country where various religious teachings and beliefs coexist, then it becomes obvious that it is necessary to maintain a balance of interests of the individual, the state and religious associations in various spheres of public life. Otherwise, our state and society will be in an unstable situation and, consequently, will be constantly exposed to shocks. Stability can be achieved only on the basis of respect for each other's interests.

In the reference literature, the word "balance" is defined as a "state of equilibrium", a comparison or contrast of individual indicators. The dictionary of foreign words reveals the semantics of the word "balance" as a system of indicators that characterize a phenomenon by comparing or contrasting its individual sides [7, p. 130].

The balance of interests in the sphere of state-confessional relations is a legitimate optimal and reasonable balance of needs and priorities, rights and obligations of the individual, society, and religious associations.

In conclusion, we will formulate the definition of a secular state. Secular state – it's a way of organization of the state in which the power of the state is neutral towards religion, philosophical ideas and beliefs of the person does not interfere in the legitimate activities of religious associations and the internal world of the individual, does not depend on religious pressure and (or) authorization, other direct effects from religious associations and religious representatives and thus contributes to the achievement of balance of interests of the individual, the state and religious associations in various spheres of public life, ensures and protects the freedom of ideological choice of the individual (freedom of conscience) and related rights, freedoms and legitimate interests of the individual and citizen.

Today, the relationship between the state, the individual and religious associations is undergoing a new understanding, and we must accept secularism as a uni-

versal value. The first steps in this direction have already been taken, but Russia still has a lot to do in terms of building a new model of state-confessional relations and implementing the principles of a secular state.

References

1. «My» vmesto «Boga» ["We" instead of "God"], Available at: <https://ria.ru/20091118/194362885.html> (accessed 29.07.2020).
2. An-Na'im, A. (2008). *Islam and the Secular State: Negotiating the Future of Sharia*. Cambridge: Harvard University Press, 324 p.
3. Belokonova, E. (2020). Krashennnikov ob upominanii Boga v Konstitucii: «Na moj vzgljad, bylo by nepravil'no» [Krashennnikov about the mention of God in the Constitution: "In my opinion, it would be wrong"]. In *Komsomol'skaja Pravda* [Komsomolskaya Pravda]. 07 February.
4. Klishas: edinstvo strany i vera v Boga dolzhny najti otrazhenie v Konstitucii [Klishas: the unity of the country and faith in God must be reflected in the Constitution], Available at: <https://tass.ru/politika/7863419> (accessed 28.07.2020).
5. Patriarh Kirill predlozhit upomjanut' Boga v Konstitucii [Patriarch Kirill suggested mentioning God in the Constitution], Available at: <https://ria.ru/20200202/1564152511.html> (accessed 05.08.2020).
6. Ponkin, I.V. (2017). K voprosu ob istorii upotreblenija slov «svetskij» i «svetskost» [On the question of the history of the use of the words "secular" and "secularism"]. In *Religija i pravo* [Religion and law], 1, 13-15.
7. Populiarnaia èntsiklopediia: v 20 tomakh [Popular encyclopedia: 20 volumes] (2009), Bol'shaia èntsiklopediia. Vol. 2. Moscow, TERRA, 192 p.
8. Sabaeva, S.V. (2014). Problemy pravovogo regulirovaniia i garantirovaniia realizatsii konstitucionnogo prava grazhdan Rossijskoj Federacii na poluchenie religioznogo obrazovaniia (religioznogo komponenta obshchego obrazovaniia) [Problems of legal regulation and guarantee of realization of the constitutional right of citizens of the Russian Federation to receive religious education (religious component of General education)], In *Konstitutsionnoe i municipal'noe pravo* [Constitutional and municipal law], 9, 26-36.
9. Smith, D. (2015). *India as a Secular State*. London, Bombay: Princeton University Press, 540 p.
10. The Federal law of 26.09.1997 No. 125-FL «O svobode sovesti i o religioznykh ob"edineniiakh» ["On freedom of conscience and religious associations"] (1997). In *Sobraniye zakonodatel'stva Rossiyskoy Federatsii* [Collected Acts of the Russian Federation], 39, 4465. Available at: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_16218/ (accessed 12 July 2019).

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

№31 (2020)

VOL. 2

ISSN 3353-2389

Polish journal of science:

- has been founded by a council of scientists, with the aim of helping the knowledge and scientific achievements to contribute to the world.
- articles published in the journal are placed additionally within the journal in international indexes and libraries.
- is a free access to the electronic archive of the journal, as well as to published articles.
- before publication, the articles pass through a rigorous selection and peer review, in order to preserve the scientific foundation of information.

Editor in chief – Jan Kamiński, Kozminski University

Secretary – Mateusz Kowalczyk

Agata Żurawska – University of Warsaw, Poland

Jakub Walisiewicz – University of Lodz, Poland

Paula Bronisz – University of Wrocław, Poland

Barbara Lewczuk – Poznan University of Technology, Poland

Andrzej Janowiak – AGH University of Science and Technology, Poland

Frankie Imbriano – University of Milan, Italy

Taylor Jonson – Indiana University Bloomington, USA

Remi Tognetti – Ecole Normale Supérieure de Cachan, France

Bjørn Evertsen – Harstad University College, Norway

Nathalie Westerlund – Umea University, Sweden

Thea Huszti – Aalborg University, Denmark

Aubergine Cloez – Université de Montpellier, France

Eva Maria Bates – University of Navarra, Spain

Enda Baci – Vienna University of Technology, Austria

Also in the work of the editorial board are involved independent experts

1000 copies

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

Wojciecha Górskiego 9, Warszawa, Poland, 00-033

email: editor@poljs.com

site: <http://www.poljs.com>